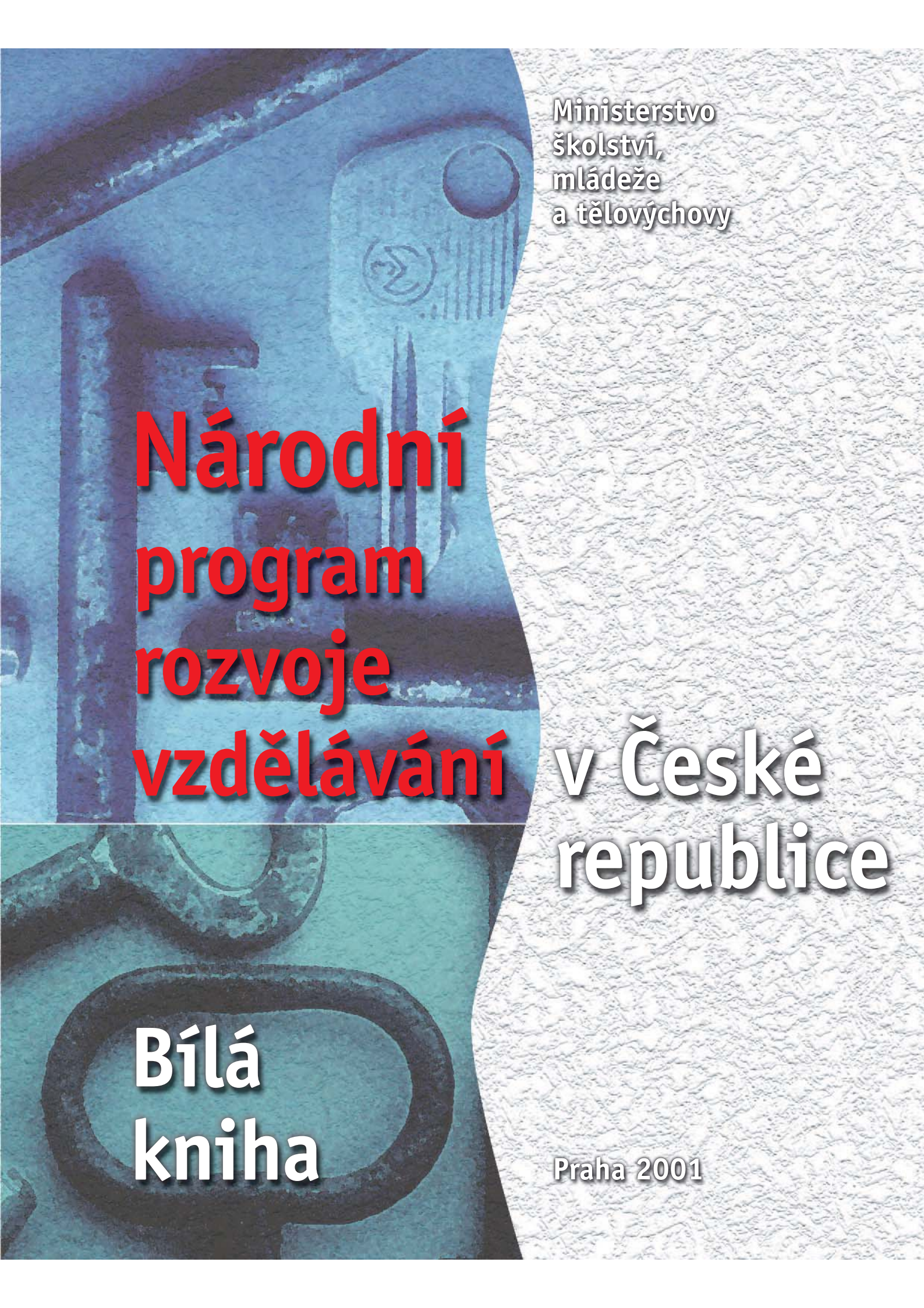

Ministerstvo
školství,
mládeže
a tělovýchovy

Národní program rozvoje vzdělávání

v České
republice

Bílá
kniha

Praha 2001

Ministerstvo
školsví,
mládeže
a tělovýchovy

**Národní
program
rozvoje
vzdělávání** v České
republice

Bílá
kniha

Praha 2001

Redakční skupina

Jiří Kotásek (vedoucí), František Bacík, Jaromír Coufalík, Dana Hradcová, Jana Hrubá, Olga Kofroňová, Jan Kovařovic, Radim Ryška, Helena Šebková, Jana Švecová, Petr Vrzáček, Petra Ševčíková (technicko-administrativní práce)

Autoři podkladových studií k jednotlivým kapitolám

- I. 1. Jan Sokol
- 2. Jan Kovařovic
- 3. Jaroslav Sural, Zdeněk Bernard
- 4. Jan Koucký
- 5. Pavel Cink

- II. A. 1. Jaroslav Jeřábek, Bohumír Janyš
- 2. Karel Rýdl, Petr Byčkovský, Marie Kalábová, Pavla Zieleniecová, Jitka Šobrová
- 3. Jan Kovařovic, Jana Hrubá, Ondřej Hausenblas
- 4. Eliška Walterová, Jaroslava Vašutová, Vlastimil Švec, Jana Švecová, Zdeněk Helus, Jiří Kotásek

- II.B. 5. Kateřina Smolíková
- 6. Jan Tupý, Vladimíra Spilková
- 7. Pavel Petrovič, Bohumír Janyš, Jana Rymešová, Olga Kofroňová
- 8. Petr Pajkrt, Petr Vrzáček
- 9. Petr Pajkrt, Eva Vondráková
- 10. Jiří Pilař

- III. Helena Šebková, Michal Karpíšek
- IV. Jaromír Coufalík, Zdeněk Palán, Oldřich Pavlík

Expertízy

Česká pedagogická společnost, Rada vysokých škol, Česká konference rektorů;

Tom Alexander – Jean-Pierre Jallade – S. E. McClelland;
Marie Černá, Zdeněk Helus, Petr Ježek, Vladimír Jochman,
Jana Nováčková, Vlastimil Pařízek, Vladislav Rosa

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

**Národní program rozvoje vzdělávání
v České republice**

Bílá kniha

Vydal: Ústav pro informace ve vzdělávání

– nakladatelství Tauris

Grafické zpracování a tisk: nakladatelství Tauris

Rok vydání: 2001

ISBN 80-211-0372-8

OBSAH

ÚVOD	5
I. VÝCHODISKA A PŘEDPOKLADY ROZVOJE VZDĚLÁVACÍ SOUSTAVY	
1. Obecné cíle vzdělávání a výchovy	13
2. Proměny společnosti a principy vzdělávací politiky	15
3. Řízení a financování vzdělávací soustavy v nových podmínkách	20
4. Prognóza kvantitativního vývoje vzdělávací soustavy	25
5. Evropská a mezinárodní spolupráce ve vzdělávání	30
II. PŘEDŠKOLNÍ, ZÁKLADNÍ A STŘEDNÍ VZDĚLÁVÁNÍ	
A. Společné otázky	37
1. Změna cílů a obsahů vzdělávání	37
2. Zvyšování kvality vzdělávání	39
3. Vnitřní proměna školy	41
4. Pedagogičtí pracovníci jako nositelé změn	43
B. Specifické problémy stupňů a oblastí vzdělávání	45
5. Předškolní vzdělávání	45
6. Základní vzdělávání	47
7. Střední všeobecné a střední odborné vzdělávání	51
8. Zájmové vzdělávání a využívání volného času	54
9. Vzdělávání nadaných jedinců	56
10. Vzdělávání zdravotně a sociálně znevýhodněných	57
III. TERCÍÁRNÍ VZDĚLÁVÁNÍ	
A. Společné otázky	63
1. Utváření terciárního sektoru vzdělávání	63
2. Cíle a struktura terciárního vzdělávání	64
3. Kvantitativní prognóza účasti na terciárním vzdělávání	65
4. Přístup ke vzdělávání a péče o studenty	66
5. Prostupnost a modulární stavba studijních a vzdělávacích programů	67
6. Nové formy studia	68
B. Specifické problémy součástí terciárního sektoru vzdělávání	69
7. Vzdělávání na vysokých školách	69
8. Vzdělávání na vyšších odborných školách	73
IV. VZDĚLÁVÁNÍ DOSPĚLÝCH	
A. Společné otázky	79
1. Vzdělávání dospělých jako integrální součást vzdělávací soustavy	79
2. Klíčové problémy vzdělávání dospělých a jejich řešení	80
B. Specifické problémy součástí vzdělávání dospělých	82
3. Studium dospělých ve školách	82
4. Další profesní vzdělávání	82
5. Rekvalifikační vzdělávání	83
6. Zájmové a občanské vzdělávání v dospělosti	83
ZÁVĚR	
Hlavní strategické linie vzdělávací politiky v České republice	87
1. Realizace celoživotního učení pro všechny	87
2. Přizpůsobování vzdělávacích a studijních programů potřebám života ve společnosti znalostí	90
3. Monitorování a hodnocení kvality a efektivity vzdělávání	92
4. Podpora vnitřní proměny a otevřenosti vzdělávacích institucí	93
5. Proměna role a profesní perspektivy pedagogických a akademických pracovníků	94
6. Přejed od centralizovaného řízení k odpovědnému spolurozhodování	96
Prameny	98

Úvod

Národní program rozvoje vzdělávání v České republice vznikl na základě *usnesení vlády České republiky č. 277* ze dne 7. dubna 1999, která v něm – v návaznosti na programové prohlášení z července 1998 – schválila hlavní cíle vzdělávací politiky. Přijaté cíle se staly východiskem „*Koncepce vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy v České republice*“ zveřejněné Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy dne 13. května 1999. Ministerstvo se touto koncepcí přihlásilo k zásadě, že rozvoj školství a všech dalších vzdělávacích institucí a aktivit, podílejících se na utváření národní vzdělanosti, se má v budoucnosti vyvozovat z obecně přijatého rámce vzdělávací politiky a jasně vymezených střednědobých a dlouhodobých záměrů, které mají být veřejně vyhlášeny v podobě závazného vládního dokumentu, tzv. „Bílé knihy“ – jak jsou obdobné texty strategického charakteru v některých zemích označovány. Česká Bílá kniha je pojata jako **systémový projekt, formulující myšlenková východiska, obecné záměry a rozvojové programy, které mají být směrodatné pro vývoj vzdělávací soustavy ve střednědobém horizontu**. Má se stát závazným základem, z něhož budou vycházet konkrétní realizační plány rezortu, s přesahem do širší sféry vzdělávání, jak je předpokládají zákony o školství a vládní strategické plánování sociálně ekonomického rozvoje. Zároveň je však česká Bílá kniha otevřeným dokumentem, který by měl být v pravidelných intervalech kriticky zkoumán a v souladu se změnami společenské situace revidován a obnovován.

Předložený text vychází – vedle uvedených programových dokumentů – z analýz a hodnocení českého školství uskutečněných v posledních pěti letech domácími i zahraničními odborníky. Opírá se zejména o výroční zprávy MŠMT o stavu a rozvoji vzdělávací soustavy „*Školství v pohybu*“ (1996), „*Školství na křižovatce*“ (1999), „*Na prahu změn*“ (2000), dále o publikaci OECD „*Zprávy o národní politice ve vzdělávání: Česká republika*“ (1996) a hodnocení realizace jejích doporučení Výborem pro vzdělávání OECD „*Priority pro českou vzdělávací politiku*“ (1999). Bezprostředně navazuje na publikaci „*České vzdělávání a Evropa: strategie rozvoje lidských zdrojů v České republice při vstupu do Evropské unie*“ (1999). (Podrobněji viz Prameny)

Druhým zdrojem pro stanovení záměrů a doporučení obsažených v dokumentu byla veřejná diskuze vyhlášená MŠMT a nazvaná „*Výzva pro deset milionů*“, v níž se k problémům rozvoje jednotlivých stupňů vzdělávací soustavy vyjadřovali sociální partneři, představitelé občanské společnosti a různých zájmových sdružení, zabývajících se

otázkami výchovy a vzdělávání, pracovníci školské správy – a její odpovědné orgány, zejména však školy a pedagogičtí pracovníci. *První fáze diskuze* k uvedené Koncepci vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy v České republice a k dílčím podkladům o jednotlivých součástech vzdělávací soustavy se uskutečnila v období od června 1999 do února 2000 a byla zhodnocena na parlamentním semináři. *Druhá fáze diskuze* se zabývala uceleným návrhem systémově pojatého textu dokumentu, zpracovaného speciálně jmenovanou nezávislou redakční skupinou na základě souboru podkladových studií či odborných stanovisek, a probíhala od srpna do listopadu roku 2000. Uskutečnila se nejdříve na *Učitelském sjezdu* uspořádaném Českou pedagogickou společností v Brně ve dnech 30.–31. srpna (na základě vystoupení ministra Eduarda Zemana a úvodního referátu vedoucího redakční skupiny prof. Jiřího Kotásky), později na *mezinárodním semináři* dne 14. listopadu (na základě písemně zpracované expertízy skupiny zahraničních expertů seznámených podrobně se situací v českém vzdělávání) a na *pracovních seminářích o regionálním školství a o terciárním vzdělávání* dne 15. a 16. listopadu. Diskuze navazovaly na písemně předkládané připomínky k textu dokumentu od pracovníků MŠMT, ČŠI a MPSV, sociálních partnerů, Rady vysokých škol, České konference rektorů, vzdělávacích institucí a pedagogických asociací i jednotlivých pedagogických pracovníků.

Vzhledem k tomu, že přípravné a redakční práce probíhaly na *Univerzitě Karlově v Ústavu výzkumu a rozvoje školství Pedagogické fakulty* a staly se součástí jejích výzkumných a vývojových prací, ovlivňovaly tvorbu textu stanoviska odborníků, působících na fakultě. Jednotlivé fáze tvorby dokumentu a jeho první dvě verze detailně projednávala *Rada pro vzdělávací politiku při MŠMT*. O předložené návrhy na vzdělávací proměny projevovala zájem média a komentovala je v míře dosud neobvyklé. Diskuzním akcím i autorskému týmu se dostalo významné finanční a organizační podpory od *Open Society Fund* (v rámci projektu podpory vzdělávání). Texty byly zveřejněny též prostřednictvím internetových stránek MŠMT. K celkovému pojetí navržené strategie se na *Národní konferenci* dne 21. listopadu 2000 vyjádřili účastníci reprezentující široké spektrum odborné veřejnosti a sociálních partnerů. Jejich stanoviska byla vzata v úvahu ve třetí verzi, která byla podrobena předepsanému *mezirezortnímu připomínkovému řízení* v prosinci 2000. Po zapracování připomínek od příslušných orgánů byla konečná podoba Národního programu rozvoje

vzdělávání projednána a jednomyslně schválena na *zasedání vlády České republiky* dne 7. února 2001.

Paralelně s pracemi na dokumentu a ve vzájemné koordinaci s nimi probíhala tvorba a projednávání návrhu nového školského zákona, který pro sektor regionálního školství představuje legislativně závazný mechanismus správy a řízení školství. Bílou knihu a zákon lze proto chápat i při odlišné dikci jako vzájemně se doplňující nástroje proměn českého vzdělávání.

Časovým horizontem strategického dokumentu je rok 2005, v některých jeho částech s potřebným zřetelem k období do roku 2010. Vyjadřuje vládní záměry v oblasti vzdělávání a z nich vyplývající legislativní a organizační opatření a rozvojové programy. Strategie by měla ovlivňovat rozhodování na úrovni krajů, obcí i veřejných vysokých škol, ale také sjednocovat úsilí o rozvoj vzdělanosti ze strany sociálních partnerů a zájmových skupin občanské společnosti. Zároveň dává konkrétní podněty k práci všech stupňů škol a pedagogických pracovníků jako vlastních nositelů výchovné a vzdělávací činnosti. Dokument usiluje o to, aby vyjadřoval celospolečenské potřeby, nikoli jen skupinové či stranicko-politické zájmy.

Předmětnou oblastí, o níž se pojednává, je *integrující se vzdělávací soustava ve své sociální, kulturní, politické, hospodářské a environmentální podmíněnosti*. Dokument se týká jak východisek a předpokladů rozvoje celé vzdělávací soustavy, tak specifických vnitřních otázek jednotlivých vzdělávacích sektorů i stupňů a druhů škol.

V *úvodních kapitolách* se vyjadřují obecné cíle výchovy a vzdělávání a jejich hodnotová východiska spolu se zdůvodněním principů vzdělávací politiky, odvozených z analýzy společenských proměn a trendů vývoje vzdělávání v evropských a dalších vyspělých zemích světa. Nezbytnost takto zpracovaného úvodu vyplývá z okolnosti, že české veřejnosti a jednotlivým jejím skupinám je potřebné předložit antropologicko-pedagogická a sociálně-politická východiska demokratické vzdělávací politiky, a to podrobněji, než je to možné v zákonech o školství. Již zde jsou formulovány obecné záměry a strategické linie pro českou vzdělávací politiku, které jsou rámcem všech dalších návrhů. Text pak charakterizuje vznik a implementaci nových legislativních podmínek pro řízení a financování vzdělávací soustavy v důsledku reformy veřejné správy. Důležitou součástí a východiskem celkové strategie je prognóza kvantitativního vývoje vzdělávací soustavy (dětí, žáků a studentů, pedagogických pracovníků i celkových finančních nákladů) v souladu s demografickou projekcí a očekávanými eko-

nomickými ukazateli a podle stanovených vládních cílů. Poněvadž česká vzdělávací politika bude podstatně ovlivňována mezinárodním kontextem, formulují se záměry mezinárodní spolupráce v oblasti vzdělávání, s důrazem na začlenění do evropských a atlantických struktur.

Přestože dokument vychází z konceptu ucelené a integrující se vzdělávací soustavy, bylo účelné jej rozčlenit do částí, které odpovídají třem hlavním sektorům vzdělávání a pojednávají o předškolním, základním a středním vzdělávání dětí a mládeže od 3 do 19 let, vzdělávání mládeže ve vzdělávacích institucích terciární úrovně a o vzdělávání dospělých osob. První z těchto sektorů se v důsledku reformy veřejné správy oprávněně může nazývat regionálním (krajským a obecním) školstvím, které se jako celek stane předmětem očekávaného zákona o předškolním, základním, středním a vyšším odborném vzdělávání (školského zákona).

V *regionálním školství* se za zásadní společné otázky celého sektoru považují: 1. problematika stanovení cílů a obsahu vzdělávání (tzv. kurikulární politika); 2. veškeré formy systematicky prováděného hodnocení kvality vztahující se jak k činnosti vzdělávacích institucí (tzv. evaluace), tak k žákům v podobě zkoušek a diagnostických postupů, event. též hromadného zjišťování výsledků vzdělávání (tzv. monitorování); 3. procesy změny odehrávající se uvnitř autonomně spravujících se škol; 4. postavení a profesní činnosti pedagogických pracovníků jako hlavních nositelů proměny ve vzdělávání. V dokumentu se dále pojednává o všech stupních a druzích škol a školských zařízení tak, aby jejich ředitelé, učitelé a další pedagogičtí pracovníci v jednotlivých kapitolách mohli najít svou specifickou problematiku. Kromě nich byl zvláštní důraz položen jednak na zařízení ovlivňující volný čas dětí a mládeže, jednak na specifickou péči o talentované a mimořádně nadané a sociálně či zdravotně znevýhodněné jedince.

Druhý sektor je označen za *terciární vzdělávání* a zahrnuje kromě vysokých škol univerzitních a neuniverzitních též vyšší odborné školy. Vztahuje se zároveň ke vzdělávání osob po dosažení maturity v pomaturitním odborném studiu a v dalších kratších formách vzdělávání. Přesto, že vysokoškolské a vyšší odborné vzdělávání se opírají o dvě samostatné právní normy (zákon o vysokých školách a budoucí školský zákon), dokument je z hlediska perspektivy považuje za nově vznikající celek.

Dosud nejméně vyhraněným sektorem je *vzdělávání dospělých*, které nedisponuje odpovídající právní normou.

Vztahuje se k oběma předcházejícím sektorům (tzv. školní vzdělávání dospělých). Zároveň do něho patří další profesní, rekvalifikační, zájmové a občanské vzdělávání. Stejně jako v části o regionálním školství se o obou dalších sektorech pojednává tak, aby se rozlišily *společné* či *průřezové otázky a specifické problémy* jednotlivých stupňů nebo součástí příslušného vzdělávacího sektoru.

Dokument je v částech pojednávajících o třech hlavních sektorech vzdělávání pojat tak, aby kromě výkladu jednotlivých otázek a problémů formuloval soubor *doporučení*, který by se měl stát směrodatným vodítkem pro budoucí úsilí politiků, řídicích pracovníků, učitelů a dalších pedagogických pracovníků, dále rodičů, sociálních partnerů a ostatní veřejnosti.

Předložený podrobně propracovaný přehled záměrů a doporučení k jednotlivým sektorům a jejich institucím byl v závěru vyjádřen v podobě *strategických linií vzdělávací politiky*, které byly odvozeny a zdůvodněny v úvodních kapitolách a vztahují se ke vzdělávací soustavě jako celku. Tyto linie obsahují hlavní potřebná *opatření* a představují spolu s předcházejícím textem základní východiska pro tvorbu konkrétních rozvojových plánů na různých úrovních řízení vzdělávací soustavy a v jednotlivých vzdělávacích institucích.

Doporučení a opatření navrhovaná v dokumentu nelze považovat za projekt jednorázové bezprostředně nastupující reformy, ale za *program dlouhodobého, postupně uskuteč-*

ňovaného, procesu proměny českého vzdělávání. Jeho rámec je vymezen *usnesením vlády České republiky č. 113 ze dne 7. února 2001*.

Předseda vlády se v něm pověřuje, aby předložil Bílou knihu předsedům Poslanecké sněmovny a Senátu Parlamentu České republiky k informaci.

Ministru školství, mládeže a tělovýchovy se ukládá:

- ◆ realizovat Národní program rozvoje vzdělávání v České republice prostřednictvím Dlouhodobých záměrů vzdělávání a rozvoje výchovně vzdělávací soustavy a dalších opatření
- ◆ informovat ve výročních zprávách o stavu a rozvoji výchovně vzdělávací soustavy o naplňování konkretizovaných cílů Národního programu
- ◆ zpracovat finanční požadavky na Národní program do střednědobého výhledu a každoročně je aktualizovat.

Ostatním ministrům a vedoucím ústředních úřadů se ukládá přispívat k realizaci cílů a záměrů obsažených v Národním programu.

Dále se v usnesení ukládá, aby orgány veřejné správy, realizující státní politiku ve školství, vycházely z Národního programu při koncipování programů ve vzdělávání.

Usnesení vlády tím vytváří předpoklady, aby v nadcházejícím období došlo k postupné realizaci Bílé knihy jako základního strategického dokumentu pro celou vzdělávací soustavu České republiky.

I.

***Východiska
a předpoklady rozvoje
vzdělávací soustavy***

„...První, čeho si přejeme, jest, aby tak plně a k plnému lidství mohl býti vzděláván ne nějaký jeden člověk nebo několik jich nebo mnoho, nýbrž všichni lidé vespolek i každý zvlášť, mladí i staří, bohatí i chudí, urození i neurození, mužové i ženy, zkrátka každý, komu se dostalo údělu narodit se člověkem, aby konečně jednou bylo celé lidské pokolení vzdělané po všech věkových stupních, stavech, pohlaví a národech.

Za druhé si přejeme, aby každý člověk byl celistvě vzdělán a správně vycvičen nikoli jen v nějaké jediné věci nebo v několika málo nebo v mnohých, nýbrž ve všech, které dovršují podstatu lidství...“

(J. A. Komenský: Obecná porada o nápravě věcí lidských. III sv. Pampaedia)

1. Obecné cíle vzdělávání a výchovy

Žijeme v době prudkých a obtížně předvídatelných společenských změn, které se netýkají jen naší země. Vedle nenápadných, ale pronikavých, změn podmínek každodenního života – technických, politických, společenských i lidských – jsou tu velké procesy evropské i globální, jež nutně ovlivňují postavení i poslání vzdělávacích soustav, výchovy a veškerého učení se vzdělávacím záměrem. Stanovení dlouhodobé strategie vzdělávání a výchovy pro českou společnost tedy vyžaduje i hlubší *teoretický rámec*: *výchází představu o povaze člověka jako osoby a jejího vztahu k lidské společnosti a přírodnímu řádu*. Teprve tento širší pohled dovolí jasně formulovat cíle a priority vzdělávací soustavy a poskytné také hlavní argumenty pro volbu konkrétních cest a nástrojů jejich realizace.

Společnost trvá a rozvíjí se v cyklu rodinné, společenské a občanské *reprodukce*, která probíhá ve třech základních fázích:

- Fáze *přijetí* či *zakořenění*, kdy se z dítěte péčí, ochranou a pomocí druhých stává dospělá osoba, schopná převzít svůj další život do vlastních rukou.
- Fáze *uplatnění* a *prosazení*, kdy mladý člověk vstupuje do samostatného života, přijímá různé profesní, společenské a občanské role a s nimi i vlastní tvůrčí podíl na životě společnosti a osudu naší planety.
- Fáze *předávání*, kdy se dospělý člověk sám ujímá péče o novou generaci a o předávání převzaté kultury svého národa a společnosti – ať už vlastním dětem ve své rodině, anebo v rámci různých hospodářských, společen-

ských a veřejných institucí. Nepřímo tak splácí dluh za to, co sám kdysi převzal, a naplňuje svoji odpovědnost za obsah tohoto kulturního dědictví.

Člověka charakterizuje mimořádná *plastičnost*. Na rozdíl od živočichů, vybavených k životu určitým způsobem a způsobených pro určité prostředí, může člověk žít mnoha různými způsoby a v nejrozmanitějších prostředích, pro každé z nich se však musí tento způsob života nejprve *naučit*, tj. *tvorivě převzít* jako kulturu od své rodiny a společnosti. Člověk je tak z povahy věci *bytostí společenskou*. Moderní společnosti kladou na jedné straně stále větší důraz na každého jednotlivce s jeho schopnostmi a právy, na druhé straně je každý člověk stále více závislý na ostatních, na celé společnosti, ale také na kvalitě životního prostředí. Nebývale dokonalá a složitá organizace společností, rozvětvená dělba práce a bohaté možnosti komunikace představují podmínky prosperity každé současné společnosti a každého jednotlivého občana. Všechny jeho svobody a možnosti závisí na tom, jak dobře a spolehlivě funguje společenský rámec jeho individuálního života – rámec, který pochopitelně tvoří nejen instituce, ale hlavně *druzí lidé* v nich.

Čím složitější je život společnosti, tím větší objem znalostí a dovedností si musí každý jednotlivý člověk osvojit, aby se v ní dokázal uplatnit. Čím větší je míra individuální svobody, tím víc záleží na osobní zralosti, odpovědnosti a tvořivosti každého občana. Čím více možností se člověku nabízí, tím víc záleží na jeho vlastních mravních a lidských kvalitách, aby si z nich dokázal dobře vybrat. Odtud přirozeně plyne, že se i doba, potřebná pro přípravné vzdělávání a výchovu stále *prodlužuje*. Každé dítě přitom přichází – dnes stejně jako před tisíci lety – na svět jako *nehotová*, ale *otevřená bytost*, která k plnému lidství dospívá teprve mezi druhými lidmi.

Do sféry vzdělávání však vstupují i lidé dospělí, kteří ve společenském životě, zaměstnání či péči o rodinu zaujímají samostatné, nezávislé a odpovědné role. Učení, vzdělávání a záměrné zdokonalování své kvalifikace i osobnosti se v důsledku civilizačních a kulturních proměn stalo nezbytným předpokladem, doplňkem či součástí pracovních činností i volného času dospělé populace. Vedle expandující soustavy škol proto vznikají nové veřejné a soukromé vzdělávací instituce a soustavně organizované a financované programy pro dospělé účastníky. Školy, určené původně pouze dětem a mládeži, rozšiřují svou působnost i na do-

spělé a začínají se přizpůsobovat jejich možnostem a podmínkám. Společenské, politické a hospodářské organizace začleňují do svých hlavních činností a organizačních struktur vzdělávací akce určené pro vlastní členy nebo zaměstnance, ale dokonce i pro ostatní veřejnost. Péče o zvyšování kvalifikace a vzdělávání se v podnicích stává součástí personální politiky a označuje se za *rozvoj lidských zdrojů*. Lidský kapitál se v současné ekonomice považuje za faktor rovnocenný fyzickému či finančnímu kapitálu a moderním technologiím. Vzhledem k prodlužování lidského života ve vyspělých zemích a potřebě adaptace na nové životní situace postproduktivního věku se vzdělávání specifického druhu a obsahu stále více dotýká i seniorů a proniká do sociální politiky. Z toho všeho vyplývá, že vzdělávání se stalo obecným jevem a nezbytnou součástí veškerého společenského a hospodářského života a zahrnuje již všechny fáze životního cyklu jedince. Škola, učení a výuka jsou zároveň *specifickými nástroji sociální komunikace*, při niž dochází k přetváření hromadně šířených informací do individuálních znalostí jako základního prvku, který bude vyznačovat vznikající společnost poznání a vědění. Utváření znalostí je tak vlastně pedagogickým procesem, který ovlivňuje samotnou podstatu ekonomiky a společnosti znalostí. K člověku jako individuu zaměřený, kulturně a duchovně podmíněný, celoživotně pojatý a na principu znalostní společnosti vybudovaný koncept vzdělávání nás pak vede k závěru, že *vzdělávání či učení se vzdělávacím záměrem je cestou i nástrojem rozvoje lidské osobnosti a jeho hodnotu nelze jednostranně odvozovat pouze z ekonomických či jiných účelů nebo chápat úzce pragmaticky*.

V souladu s Všeobecnou deklarací a mezinárodními pakty o lidských právech, Evropskou chartou lidských práv, Úmluvou o právech dítěte, Ústavou České republiky a Listinou základních práv a svobod se Česká republika ztotožňuje s pojetím, které považuje vzdělání za jedno ze *základních lidských práv poskytovaných všem lidským bytostem bez rozdílu* a vyhláší je za *nezcizitelnou a univerzální lidskou hodnotu*. Cíle vzdělávání musí být proto odvozovány jak z individuálních, tak i společenských potřeb. Vzdělávání se nevztahuje jen k vědění a poznávání, tedy k rozvíjení rozumových schopností, ale i k osvojování si sociálních a dalších dovedností, duchovních, morálních a estetických hodnot a žádoucích vztahů k ostatním lidem i ke společnosti jako celku, k emocionálnímu a volnému rozvoji, v neposlední řadě pak ke schopnosti uplatnit se v měnících se podmínkách zaměstnanosti a tím i trhu práce. Proto má

vzdělávání více rozměrů, je současně zaměřeno na rovinu osobního rozvoje, začleňování do života společnosti, formování občana i na přípravu pro pracovní život. V uvedených hlavních rovinách se vzdělávací soustava tudíž zaměřuje na následující cíle:

- *Rozvoj lidské individuality*, jehož předpokladem je péče o uchování jejího fyzického a psychického zdraví, zahrnuje kultivaci a podporu seberealizace každého jedince a maximální uplatnění jeho schopností. Kognitivní, psychomotorický a afektivní rozvoj člověka představuje základní cíl, který je nezbytný nejen z hlediska jedince, ale i společnosti, protože celkový tvůrčí potenciál obyvatel každé země je vždy hlavním zdrojem jejího rozvoje a hospodářské prosperity.
- *Zprostředkování historicky vzniklé kultury společnosti*, obsažené ve vědách, technice, umění, pracovních dovednostech, spirituálních a morálních hodnotách jak nastupujícím generacím, tak do vědomí a činností všech členů společnosti. Sféra vzdělávání tímto způsobem zajišťuje kontinuitu minulosti, přítomnosti a budoucnosti a začleňuje jedince do společenského procesu poznání. Nedílnou součástí tohoto cíle je i uchování a rozvíjení národní, jazykové a kulturní identity, zejména ochranou kulturního dědictví.
- Za jednu z životně důležitých podmínek uchování kontinuity lidské společnosti a její kultury nutno považovat výchovu k *ochraně životního prostředí ve smyslu zajištění udržitelného rozvoje společnosti*, kdy jde nejen o zprostředkování poznatků, ale i o vytvoření citlivého vztahu k přírodě a získání schopností i motivace, k aktivnímu utváření zdravého životního prostředí a odstraňování chudoby v celosvětovém měřítku.
- *Posilování soudržnosti společnosti*. Vzdělávací soustava je jednou z nejvýznamnějších integrujících sil, a to nejenom předáváním sdílených hodnot a společných tradic, ale především zajištěním *rovného přístupu ke vzdělávání*, vyrovnáváním nerovností sociálního a kulturního prostředí i všech znevýhodnění daných zdravotními, etnickými či specificky regionálními důvody a podporou demokratických a tolerantních postojů ke všem členům společnosti bez rozdílu. Tyto úkoly se koncentrují do výchovy *k lidským právům a multikulturalitě*, která na základě poskytování věcných informací o všech menšinách, zejména romské, židovské a německé, jejich osudech a kultuře, utváří vztahy porozumění a sounáležitosti s nimi. Důležitou úlohu v tomto smyslu má i men-

šinové školství, dvoujazyčné školy a vzdělávání cizinců a jejich dětí, jako součásti integrace těchto skupin do české společnosti.

- *Podpora demokracie a občanské společnosti.* Demokracie nezbytně potřebuje soudné, kritické a nezávisle myslící občany, s vědomím vlastní důstojnosti a s respektem k právům a svobodám ostatních. Školní společenství je prvním společenským prostředím, do něhož dítě z poměrně uzavřeného prostředí rodiny vstupuje. Toto společenství působí bezprostředně, každý den a po mnoho let v mnoha rovinách: charakterem vztahu mezi učitelem a žákem, jenž by měl být založen na vzájemném respektu, utvářením školní komunity, která by ve škole měla vytvářet demokratické společenství rovnoprávných partnerů, i celkovým uspořádáním vzdělávacího systému, který by měl být otevřený, s vyváženými kompetencemi na jednotlivých úrovních, a přístupný zapojení všech partnerů. Výchova k demokratickému občanství se však vztahuje i k dospělým generacím a uplatňuje se v jejich místních, zájmových a pracovních společenstvích. Nezbytnou součástí výchovy k demokratickému občanství je také utváření kritického vztahu k šíření informací a postojů prostřednictvím médií (tzv. *mediální výchova*).
- *Výchova k partnerství, spolupráci a solidaritě v evropské i globalizující se společnosti* rozšiřuje předchozí cíl o další úroveň. Znamená usilovat o život bez konfliktů a negativních postojů ve společenství nejen druhých lidí, ale i jiných národů, jazyků, menšin a kultur, být schopen přijmout a respektovat i značné odlišnosti mezi lidmi a kulturami dnešního propojeného světa.
- *Zvyšování konkurenceschopnosti ekonomiky a prosperity společnosti.* Vzdělávací soustava v moderní společnosti musí výrazným způsobem přispívat k vysoké úrovni rozvoje lidských zdrojů, jednomu ze základních faktorů ekonomického vývoje. Svými funkcemi totiž vzdělávací soustava ovlivňuje nejen kvalifikaci, pružnost a přizpůsobivost pracovní síly, ale také například schopnost inovace a změny, rozvíjení a využívání nových technologií, úroveň řízení.
- *Zvyšování zaměstnatelnosti*, tedy schopnosti nalézat zaměstnání a trvale se uplatňovat na trhu práce, a to nejen doma, ale také v zahraničí – zejména v Evropě. Vyžaduje to orientovat všeobecné i odborné vzdělávání na průběžné zvyšování flexibility a adaptability člověka, na jeho tvořivost a iniciativu, na samostatnost a odpovědnost. Znamená posílit podíl všeobecného vzdělávání,

vytvářet široký základ odborného vzdělávání a uplatňovat klíčové dovednosti. Předpokládá umožnit každému vzdělávat se po celý život. Souvisí především se zabezpečením dostatečné úrovně vzdělání v oborech, které globální trh práce upřednostňuje, což znamená pro 21. století zejména vzdělávání zaměřené na uplatnění v informační společnosti, na schopnost práce s moderními informačními a komunikačními technologiemi, schopnost vyhledávat informace, kriticky myslet.

2. Proměny společnosti a principy vzdělávací politiky

2.1. Proměny společnosti a jejich důsledky

V posledních padesáti letech naše, evropská i světová společnost prochází zvláště rozsáhlými i hlubokými změnami. Tyto změny neustávají, naopak se rozšiřuje a prohlubuje jejich rozsah a stále se urychluje jejich tempo. Jsou založeny na rozvoji vědy a techniky a na paralelním růstu ekonomiky, zasahují ovšem do všech oblastí života společnosti a kladou stále větší nároky na všechny její členy, na jejich přípravu a vybavenost. *Úroveň vzdělání, kvalita i výkonnost vzdělávacího systému a především míra toho, jak společnost dokáže využít tvůrčího potenciálu všech svých členů, se staly rozhodujícími činiteli dalšího vývoje společnosti i ekonomiky.*

K tomuto závěru se dospělo z více stran. Rychlý technologický rozvoj vede až ke vzniku celých nových hospodářských odvětví, která jsou stále více založena na přímém hospodářském využití nových vědeckých poznatků. Základním předpokladem úspěchu v zostřující se hospodářské soutěži se stala vysoká úroveň znalostí, tedy úroveň výzkumu a rychlost uplatnění jeho výsledků ve stálých inovacích. Změny technologie, výroby i trhu mají za následek i výrazné změny charakteru práce, podnikové organizace i požadavků na pracovní sílu. Nejen na její flexibilitu a adaptabilitu, tedy na schopnost se přizpůsobit změnám, ale také – a dnes především – na její tvořivost a iniciativu, schopnost inovovat. Tato nová *společnost znalostí* znamená proměnu stejně zásadní, jako byla kdysi industrializace, ale navíc mnohem rychlejší a univerzálnější. Vede k rychlé integraci a vzájemné závislosti v celosvětovém měřítku. K tomu přispívá další klíčový jev – prudký a v podstatě nepředvídatelný rozvoj *informačních a komunikačních technologií*. Okamžitá dostupnost víceméně neomezeného objemu informací, vytváření mnohonásobných kontaktů a těsná vzájemná pro-

pojenost mění charakter lidské činnosti ve všech odvětvích. Snadná dosažitelnost až záplava informací ovšem klade vysoké nároky na schopnosti kritického myšlení a vlastního úsudku, které musí být opřeny o solidní kostru základních pojmů a vztahů. Na rozdíl od minulosti se však týkají všech úrovní vzdělávání, nejen těch nejvyšších.

Úroveň vzdělání a využití celého potenciálu společnosti jsou však nejen podmínkou ekonomického růstu, zlepšených možností zaměstnanosti a společenské i individuální prosperity, ale jsou nezbytné i pro dosažení demokratické společnosti s vysokým stupněm soudržnosti. Na jedné straně byly totiž svobody občanů v poslední době všude nebývale rozšířeny, vyžadují však, aby každý byl schopen převzít zodpovědnost sám za sebe i za společné rozhodování. Demokracie potřebuje soudné, kritické a nezávisle myslící občany s vědomím vlastní důstojnosti a s respektem k právům a svobodám ostatních. Na druhé straně se mění sociální struktura společnosti, zvětšující se nerovnosti vedou k růstu extrémismu. Přes zvyšování produktivity a životního standardu valné většiny obyvatel zůstává nálehavým problémem pokročilých států vysoká a dlouhodobá nezaměstnanost, spojená s odsouváním určitých skupin obyvatel až na okraj společnosti. Další tenze vznikají z neschopnosti přijmout vzrůstající kulturní a etnickou rozdílnost v dnešní Evropě s volným pohybem obyvatel a vysokým stupněm imigrace. Je proto zapotřebí i systematická výchova k toleranci, porozumění a respektu k jiným národům, rasám a kulturám, k přijetí jejich plurality. Respekt k tomu, co mne přesahuje, je však nutný nejen k lidské společnosti, ale i k přírodě, musí dokonce vést až k porozumění, jaké je v ní místo člověka i jak velká je jeho zodpovědnost za stálé ovlivňování a změny stavu přírodního prostředí.

Proměny společnosti znamenají především mnohem větší zatížení jedince. Nejnápadnější je ztráta stability v zaměstnání. Mizí pracovní struktury s pevně definovanými rolemi, vícekrát se během života mění nejen zaměstnání, ale i obor a profese. Z toho vyplývají jak změněné požadavky na odbornou přípravu, tak zvýšený důraz kladený na všeobecné vzdělávání. Požadují se i určité vlastnosti osobnosti: individuální iniciativa a převzetí odpovědnosti, samostatnost i týmová spolupráce, schopnost vést a motivovat druhé, interpersonální kompetence i schopnost řešit problémy. Pracovníci musí být výkonní a iniciativní i v nestabilním, nejistém prostředí.

Schopnosti přijímat stálé změny, umět se v nich orientovat a aktivně na ně reagovat, využít tak prostor, který se

nabízí, vyrovnat se s mnohem větším zatížením a odpovědností je ovšem zapotřebí i v životě osobním a občanském. Do značné míry se oslabují vnější opory, jakými byla určitá neměnnost podmínek, relativně pevný společenský a kulturní rámec, ohrožovány jsou i morální hodnoty. V dnešním těsně propojeném světě je naopak nutné přijmout a respektovat i značné odlišnosti a rozdíly mezi lidmi, a to bez pocitů vlastní nadřazenosti či ohrožení, s vědomím jedinečných hodnot vlastní osobnosti. I proto nikdo nesmí být znevýhodněn nedostatečnou kvalitou vzdělávání, jazykovými bariérami či jednostrannou výchovou.

Nové možnosti společenského vzestupu jsou do značné míry vázány právě na vzdělání. Na druhé straně však jsou dnes díky rozmachu vzdělávání a zvyšování průměrné vzdělanosti lidé s nižším vzděláním na tom hůře než dříve, kdy většina populace absolvovala jen povinnou školní docházku. Navíc ten, kdo není schopen své vzdělání průběžně obnovovat, rozšiřovat a zvyšovat, rychle se ocitá na okraji společnosti a nemůže se podílet na jejím životě. Rozdílná úroveň vzdělání se dnes stává jednou z rozhodujících příčin společenských rozdílů. Vzdělávací systém může podstatně přispívat ke zvyšování mobility ve společnosti, vyrovnávat životní příležitosti, omezovat vytlačování znevýhodněných skupin na okraj společnosti a tím přispívat k její stabilizaci. Nesmí proto dále reprodukovat existující nespravedlivosti v přístupu ke vzdělávání. *Poskytnout příležitosti k rozvinutí všech schopností každému členu společnosti se stalo základním požadavkem společenským, etickým i politickým, a to v celé šíři politického spektra.* Znamená paralelní pozornost jak k znevýhodněným a zaostávajícím, tak k mimořádně nadaným a talentovaným jedincům.

Již od konce druhé světové války se v pokročilých demokratických zemích podstatně rozšiřuje přístup k vyšším úrovním vzdělávání. Objevuje se poznání, že vzdělání a kvalifikace je jediným zdrojem, který bude mít lidstvo v neomezeném množství, dále že lidský kapitál je nejcennějším bohatstvím společnosti a že investice do něj jsou patrně nejdůležitější. *Nová učící se společnost* se musí proto snažit dosáhnout co nejvyšší úrovně vzdělání a odstranit neúspěch pro každého svého člena. Vzdělávání se neomezuje jen na určité, vstupní období života, ale pokračuje po celou dobu života, a nezískává se jen formálně, prostřednictvím vzdělávacího systému, ale na základě veškeré získané zkušenosti. Objevuje se nový koncept, *celoživotní učení pro všechny*, jehož postupná realizace se dnes stává cílem usilování jak mezinárodních vládních organizací (Evropské unie, Rady

Evropy, OECD a UNESCO), tak všech vyspělých i rozvojových zemí. Přijali jsme jej proto za svůj cíl i my.

2.2. Celoživotní učení pro všechny

Realizace tohoto nového konceptu znamená užší propojení existujícího školského systému se sektorem dalšího vzdělávání, s politikou zaměstnanosti a se sociální politikou, s cílem maximální integrace občana do společnosti. Jde však ještě o mnohem více, o zásadní změnu pojetí, cílů a funkce vzdělávání, kdy *všechny možnosti učení* – ať již v tradičních vzdělávacích institucích či mimo ně – *jsou chápány jako jediný celek, který dovoluje rozmanité a četné přechody mezi vzděláváním a zaměstnáním a který umožňuje získat stejné kvalifikace a kompetence různými cestami a kdykoli během života*. Formalizovaný vzdělávací systém vytváří nezbytné základy, tvoří však jen jednu část. Všechny mechanismy – řízení, rozdělení kompetencí, financování, evaluace a standardy, příprava učitelů i podpůrné systémy – musí být proto koncipovány z hlediska tohoto nového širšího celku. Zdůrazňuje se význam učení mimo rámec vzdělávací soustavy (vzdělávání na pracovišti, uznávání předchozí pracovní zkušenosti) a vůbec co největší prostupování oblasti učení a práce. Zvyšuje se úloha sociálních partnerů, zdůrazňuje se osobní volba každého jedince a propojení individuální poptávky se společenskou. Znamená to také nový pohled na tradiční školní vzdělávání, které má zejména vytvářet nezbytné nástroje a motivaci, aby žák sám, z vlastní potřeby usiloval o dosažení co nejvyšší úrovně znalostí a dovedností a tím i schopnosti převzít odpovědnost za vlastní vzdělávací dráhu.

Realizace konceptu celoživotního učení se proto soustřeďuje na několik hlavních úkolů: Prvním je *vytvoření nezbytných základů pro celoživotní učení* zvýšením účasti na předškolním vzdělávání, zkvalitněním a modernizací základního vzdělávání, v němž by se měla co nejvíce uplatnit individualizovaná a diferencovaná výuka, rozšířením programů středního vzdělávání a účasti na něm (nikdo, ani znevýhodnění, by neměli být vyloučeni) a konečně budováním efektivních podpůrných a evaluačních systémů. Druhým úkolem je *vytvoření promyšlených vazeb mezi učním a prací*, které umožní pružnější přechody mezi vzděláváním, odbornou přípravou a zaměstnáním a které uplatní různé formy jejich kombinace v podnicích i na různých úrovních škol. Třetím úkolem je *nové vymezení úlohy a odpovědnosti všech partnerů* na místní, regionální či celostátní

úrovni, v rámci vzdělávacího systému i mimo něj. Konečně čtvrtým úkolem je vytvářet *stimuly pro investování do lidského kapitálu*, aby se získaly další finanční zdroje zejména pro terciární vzdělávání a další vzdělávání a pro rozvíjení aktivních programů zaměstnanosti. Investice do vzdělávání je nutné zvýhodnit úpravami daňové politiky.

2.3. Principy demokratické vzdělávací politiky

Zavedení konceptu celoživotního učení pro všechny znamená hlubokou proměnu vzdělávacího systému, která je stejně radikální, jako bylo před dvěma sty lety zavádění povinné školní docházky v počátcích průmyslové revoluce. Tato proměna se týká jak vztahu jedinec – vzdělávací systém, tak vztahu vzdělávací systém – společnost. Spočívá na těchto hlavních principech:

- Zajištění skutečně *spravedlivého přístupu ke vzdělávacím příležitostem* tak, aby byly uspokojeny všechny vzdělávací potřeby společnosti, aby každý její člen měl možnost nejen si najít vlastní vzdělávací cestu, ale i později – v průběhu života – ji měnit. Znamená to svobodnou volbu vzdělávací cesty i instituce, přístup k potřebným informacím, především však vytvoření odpovídajících vzdělávacích příležitostí a forem pro všechny podle jejich schopností, požadavků i potřeb. Požadavek *spravedlivého poskytování vzdělávacích příležitostí* však znamená mnohem více než překonání materiálních překážek (např. systémem stipendií a podpor), tedy nerovnosti v ekonomickém postavení. Je nutné překonávat znevýhodnění dané rozdílnou socio-kulturní úrovní a uplatňovat odpovídající kompenzační mechanismy (vyrovnávací akce), aby vzdělávací systém jen dále nereprodukoval existující nerovnosti.
- *Maximální rozvíjení potenciálu každého jedince*, nejen určité preferované části populace. Znamená to omezení až odstranění selektivity: místo pouhého výběru studijně nejschopnějších a vylučování těch, kteří nestačí stanoveným požadavkům, poskytnout příležitost k maximálnímu rozvoji schopností všem bez rozdílu. Jde tedy o zásadní změnu orientace, o přizpůsobení vzdělávacího systému jedinci, o co největší možnou diferenciaci a individualizaci vzdělávání, o orientaci na osobnostní rozvoj. Z toho vyplývá nezbytnost diverzifikovat vzdělávací nabídku podle zájmu a schopností a také uplatňovat různé styly učení podle typu nadání. Vedou k tomu i po-

slední poznatky o různých dimenzích lidské inteligence, na které selektivní systémy nebraly zřetel.

- *Proměna tradiční školy*, jejímž hlavním úkolem se stává vytvořit pevné základy pro celoživotní učení, vybavit žáky nezbytnými nástroji, aby to uměli, a motivovat je k němu. Škola musí usilovat o to, aby vzdělání mělo pro všechny žáky smysl a osobní význam. To vyžaduje nejen změny obsahu vzdělávání, metod a forem výuky, ale i změnu klimatu a prostředí školy, které se projeví na více úrovních: v charakteru vztahu mezi učitelem a žákem, který by měl být založen na partnerství a vzájemném respektu, v důrazu na výchovnou funkci školy a rozvíjení interpersonálních a sociálních vztahů, v rozšíření příležitostí k aktivní a tvořivé činnosti, v utváření školní komunity jako modelu demokratické společnosti. Logicky to vede i k rozšíření funkce školy i pro zájmové činnosti a volný čas a k nabídce vzdělávání i pro další uživatele.
- *Nové utváření vzdělávacího systému*, jehož cílem je dosáhnout současně co nejvyšší kvality i efektivity vzdělávání. To je cílem rozsáhlé decentralizace, postupného přesouvání pravomocí na co nejnižší úroveň, kdy jednotlivé školy získávají značnou autonomii, a současného otevírání vzdělávacího systému společnosti, zajištění její co největší účasti. Vytváří se tak složitý mechanismus, který v rámci závazných pravidel a společných cílů podněcuje iniciativu a vždy vyžaduje dialog a dohodu. Diferencuje a navzájem vyvažuje kompetence všech úrovní řízení - centra stanovit pravidla; školy uplatnit svou tvůrčí iniciativu, ovšem s tím, že dosažené výsledky jsou hodnoceny podle závazných kritérií; regionu odpovídat za efektivitu celé sítě, což však nesmí omezit pravomoci škol. Do rozhodování je zapojena nejen státní správa, ale i samospráva, představitelé obcí a regionů, sociálních partnerů a rodičů. *Principem vzdělávací politiky se tak stává decentralizace řízení vzdělávací soustavy a participace sociálních partnerů na rozhodování.*
- Společenské proměny utvářejí pro pedagogické pracovníky jako hlavní aktéry působící ve vzdělávací soustavě nové funkce a role. Musí sledovat nepřetržitý pokrok vědeckého poznání a proměny společenského života a v souladu s tím modifikovat obsah školního vzdělávání. Vzhledem k prodloužené docházce do škol žáků všech úrovní a druhů inteligence se od učitelů očekává, že vedle své specializované odborné erudice budou na mnohem vyšší úrovni než dosud schopni motivovat, diagnostikovat a regulovat procesy učení svých žáků. Po-

něvadž dochází k oslabování funkce rodiny a mládež je vystavena vážným rizikům, zvyšuje se odpovědnost učitelů za psychicky i sociálně zdravý vývoj svých žáků. Od pedagogických pracovníků se dále požaduje způsobilost podílet se na rozhodování o životě autonomně se spravující školy, rozvíjet týmovou spolupráci a vstupovat do kontaktu s místním prostředím a rodiči svých žáků. *Zvyšování statusu a profesionality pedagogického personálu a zdokonalování vzdělávacích procesů na základě jejich vědeckého poznání* se tak stává dalším klíčovým principem rozvoje vzdělávací soustavy.

2.4. Hlavní strategické linie vzdělávací politiky v České republice

Uvedené principy, odvozené z analýzy základních trendů vývoje vzdělávacích soustav vyspělých demokratických zemí, se promítnou do hlavních strategických linií české vzdělávací politiky. (Podrobně jsou propracovány v závěru dokumentu.)

Kardinálním předpokladem realizace hlavních strategických linií je politická a finanční podpora státních a samosprávných orgánů, podniků, občanské společnosti a jednotlivců pro vzdělávání jako prioritu sociálně ekonomického rozvoje, která podstatným způsobem ovlivňuje lidský a sociální kapitál společnosti, kvalitu života a hodnotovou orientaci lidí.

Za hlavní strategické linie rozvoje vzdělávání v České republice lze považovat:

- Uspokojovat a vyvolávat vzdělávací potřeby dětí, mládeže a dospělých odpovídajícím zvyšováním kapacit ve školách a dalších vzdělávacích i mimoškolních institucích tak, aby byla zajištěna dostupnost všech úrovní vzdělávání a poskytována příležitost k maximálnímu rozvoji různorodých schopností všem jedincům v průběhu celého života v souladu s principem spravedlivosti a využívání talentů.
- Dosáhnout vyšší kvality a funkčnosti vzdělávání tvorbou nových vzdělávacích a studijních programů, které budou odpovídat požadavkům informační a znalostní společnosti, udržitelného rozvoje, zaměstnanosti a potřebám aktivní účasti na životě demokratické společnosti v integrované Evropě a které budou zároveň respektovat individuální odlišnosti a životní podmínky účastníků vzdělávání.

- Dobudovat systém evaluace činnosti vzdělávacích institucí na všech úrovních řízení a správy, monitorování výsledků vzdělávání, examinační, hodnocení úrovně osobnostního vývoje a profesní orientace dětí a mládeže.
- Rozvíjet autonomii, inovativní potenciál a vybavenost škol, jejich otevřenost ke společnosti a vazby k sociálnímu prostředí prostřednictvím rozvojových programů a vytvářením sítí spolupracujících škol. V terciárním vzdělávání podpořit rozšíření spolupráce vzdělávacích institucí s ostatními výzkumnými a vývojovými organizacemi a zapojení do rozvoje regionu.
- Podporovat proměnu v pojetí a výkonu pedagogické činnosti ve všech vzdělávacích institucích, posilovat sociálně-profesní postavení pedagogických a akademických pracovníků, zvýšit kvalitu jejich přípravného a dalšího vzdělávání, vytvořit podmínky pro jejich kariérní růst a vyšší motivaci k osobnímu zdokonalování a týmové spolupráci.
- Uvést do společenské praxe decentralizované řízení vzdělávací sféry prostřednictvím státních a samosprávných orgánů s účinnou participací sociálních partnerů a dalších představitelů občanské společnosti jako procesu plánování, organizování a hodnocení založeného na strategických cílech a realizovaného zejména pomocí nepřímých nástrojů.

2.5. Otevřené otázky a rizika při realizaci změn

V následujících částech tohoto dokumentu je navržen postup, jak uvedené strategické linie realizovat ve všech hlavních vzdělávacích sektorech, stupních a druzích škol. Jsou zde vytyčeny a zdůvodněny cíle a navržena konkrétní doporučení k jejich dosahování. Dříve než se jimi budeme detailně zabývat, musíme zdůraznit otevřené otázky a rizika při realizaci změn.

- Za prvé je to skutečnost, že většina doporučení sice směřuje k založení určitých mechanismů, které budou mít již okamžité důsledky, ale jejich plný efekt se projeví až v delším časovém horizontu. Je to zcela pochopitelné. Navrhovaná strategie vychází z nového pojetí vzdělávání a nového fungování vzdělávacího systému, je založena na propojení záměru státu s iniciativou učitelů a škol, které tak společně povedou k uvolnění vnitřních zdrojů vzdělávacího systému. Jde jí tedy o *vnitřní* proměnu, vyžaduje přijetí nových hodnot, změny postojů,

přístupu a jednání, a to na všech úrovních a u všech účastníků.

- Z toho, za druhé, vyplývá několik závěrů, jež je nutné respektovat, aby se realizace strategie zdařila. Změny budou jen postupné a nezbytně dlouhodobé, nelze je urychlit či vynutit. Vstupujeme na nový terén, který se nachází mimo oblast dosavadní zkušenosti, ať již celé společnosti nebo jednotlivých učitelů. Navrhovaná opatření proto vždy přinesou určitá rizika. Nelze je sice vyloučit, ale lze je minimalizovat. Musíme si být vědomi, že *jen postupně budeme nacházet optimum*, a musíme být stále připraveni ke změnám navrhovaných řešení. A jen postupně se budeme učit odpovídat na *otevřené otázky*: Jak vyvážíme orientaci vzdělávacího systému na potřeby jedince i společnosti? Jak daleko můžeme vyjít vstříc individuální odlišnostem, abychom co nejvíce využili potenciálu každého žáka? Do jaké míry lze vůbec vyrovnávat méně příznivé výchozí podmínky? Jak umožníme, aby každý žák byl úspěšný? Jak naučíme ty iniciativní a samostatné, kteří jen potřebují dostatek prostoru, i ty nejisté, kteří potřebují bezpečí a oporu, aby dokázali pracovat spolu a navzájem se respektovat? Nesmíme přitom upadnout do jednostrannosti, ale citlivě *vyvažovat četné protiklady*. Již nyní si uvědomujeme, že nebude jednoduché vyvažovat důraz na rozvíjení dovedností se získáním základní sumy znalostí, či naučit se zvládat nadbytek informací a přeměňovat je do uceleného systému znalostí. Jak vypěstovat otevřenost ke změně a dokázat přitom předat bohatství minulosti, nebo jak propojit novou evropskou dimenzi s národními tradicemi? Zásadní otázkou pak je: *jak smíříme využívání svobody s přijetím osobní a společenské odpovědnosti?*
- Za třetí, musíme znovu položit otázku, zda jsou taková rizika nutná. Co se stane, jestliže se je neodhodláme podstoupit, jestliže nebudeme záměrně provádět dlouhodobý program změn s jasně definovanými cíli a budeme jen reagovat na okamžité vnější požadavky? Zdánlivě se nestane nic. Pouze vzdělávací systém postupně přestane být schopen odolávat negativním externím vlivům – jako jsou šikana, drogy, násilí, další oslabování rodiny, konzumní a pasivní způsoby života, občanská lhostejnost, politická a ekonomická destabilizace – či se je dokonce snažit kompenzovat. Nebude již reflektovat vývoj společnosti a reagovat na její stále nové požadavky. *Uzavře se tím naše jediná cesta, jak v globalizovaném světě obstát jako jeho rovnocenný a plnoprávný člen.*

3. Řízení a financování vzdělávací soustavy v nových podmínkách

Cíle a principy vzdělávací politiky, uvedené v předchozích částech tohoto dokumentu, se budou uskutečňovat v podmínkách významných celospolečenských změn. V České republice totiž vstoupila do své realizační fáze komplexní reforma veřejné správy.

Vůdčími principy této reformy se stávají všeobecně i v oblasti vzdělávání demokratizace, zajišťovaná především decentralizací a participací. Dále je to profesionalizace, jíž má být dosaženo zvyšováním kompetentnosti pracovníků veřejné správy a také zavedením účinnějších systémů, prostředků a metod řízení, a vykonávání správních aktivit. Základní tendenci v celé veřejné správě tedy představuje realizace principů subsidiarity a participace, posun kompetencí z centrální úrovně státní správy směrem k decentralizované úrovni územních a obecních samospráv a ve školství až k dalšímu posilování autonomie škol a pravomocí školských rad. Obdobná tendence se prosazuje i v oblasti finančních toků, tvorby, rozdělení a použití peněžních fondů – veřejných rozpočtů na všech stupních veřejné správy i dalších jí podřízených subjektů. To ovšem vyžaduje vytváření podmínek odpovědnosti a stimulaci celé veřejné správy i dalších subjektů k efektivnímu nakládání s veřejnými finančními zdroji.

Uvedené reformní procesy jsou ve školství provázeny změnami v kompetencích a odpovědnosti škol a vzdělávacích institucí. Kromě dosavadní značné autonomie v oblasti kurikula a v personální politice se všechny školy (popřípadě skupiny škol a zařízení) stávají relativně samostatnými subjekty i při řešení hospodářsko-finančních a administrativně-správních úkolů. Na velký prostor, který tak vzdělávací zařízení získávají k samostatné tvůrčí činnosti, je nutno adekvátně reagovat novou kvalitou řízení a řídicích nástrojů z centra i krajů. Reforma veřejné správy i výše uvedené změny a trendy vytvářejí *nové podmínky a nároky na řízení a financování vzdělávací soustavy*.

3.1. Řízení a správa systému vzdělávání

Reformu veřejné správy a s ní spojenou decentralizaci vnímají mnozí pracovníci školství spíše jako proces, který vytváří turbulence v politickém, právním, ekonomickém i sociálním prostředí. Odtud pramení jejich nejistota, odmítání, pochybnosti. Nová situace však nepřináší pouze rizika, ale

zejména nové šance. Nabízí možnosti využít decentralizace k aktivizaci zastupitelských orgánů a sociálních partnerů na všech stupních a jejich účasti na postupném řešení *dlouhodobých problémů v oblasti řízení a financování školství i mimoškolských forem vzdělávání a tím i ke zvyšování výkonnosti celého systému a kvality vzdělávání*.

Úloha centra

Současná reforma umožní MŠMT *oprostit se od převahy operativních činností a moderně definovat a realizovat klíčovou úlohu centra* v nových podmínkách, zejména při plnění koordinačních, regulačních a distributivních aktivit. Jeho hlavní funkce lze formulovat takto:

- *Vytváření střednědobé a dlouhodobé koncepce a strategie všech sektorů vzdělávací soustavy*
(vypracování základních dokumentů o poslání, cílech a směru vývoje na základě hlavních linií a doporučení Bílé knihy a zkušeností EU, účast při koncipování vzdělávací politiky v souladu s hlavními cíli vzdělávací politiky vlády z dubna 1999, strategické plánování, příprava a zavádění strukturálních změn, konstituování a podpora činnosti Národní rady pro vzdělávání a rozvoj lidských zdrojů ČR jako mezirezortního orgánu vlády ČR)
- *Kurikulární politika a zajišťování kvality vzdělávání*
(tvorba a průběžná inovace Státního vzdělávacího programu, monitorování a informační zpětné vazby, centrální i lokální hodnocení evaluace a autoevaluace, každoroční hodnocení stavu a výsledků vzdělávací soustavy, certifikace a zkoušky, experimentální ověřování, podpůrné mechanismy, projekty rozvoje škol, pedagogická centra, funkce a zaměření činnosti ČŠI a výzkumné a vývojové základny, kultivace lidských zdrojů)
- *Politické působení*
(účinná komunikace s odbornou i laickou veřejností, posilování spojení s orgány státní moci, správy a samosprávy i občanskou společností, získávání politické podpory pro potřeby školství, vytváření mechanismů a forem umožňujících participaci sociálních partnerů na centrálním rozhodování, úsilí o dosahování společenského konsenzu a vyvažování zájmů v zásadních otázkách, veřejný dialog, mezinárodní kontakty, aktivity a závazky, systematická komunikace s reprezentanty ústřední a regionální správy a samosprávy trvale posilující integrační prvky a tendence v systému vzdělávání a jeho řízení)

- *Řízení, financování a legislativa*
(řízení a uskutečňování změn a inovací, selektivní intervence v kritických oblastech, zdůvodnění a zajištění odpovídajícího podílu školství na veřejných financích, efektivní, transparentní, spravedlivé a motivující mechanismy rozdělování zdrojů ve státní i privátní sféře vzdělávání, komplexní a konzistentní kontrola vynakládání veřejných prostředků a včasné i objektivní informační systémy v této oblasti, fundovaná legislativní činnost)
- *Rozvoj lidských zdrojů v celém systému vzdělávání (viz dále)*

Úlohou centra tedy bude především stanovit strategické cíle a hlavní principy, definovat pravidla hry, vytvářet odpovídající podmínky, založit hlavní mechanismy nepřímého řízení, monitorovat procesy, vybudovat komplexní systém evaluace na všech úrovních tak, aby byla zajištěna odpovídající úroveň vzdělávání. Důležitým pomocníkem a korektivem záměrů MŠMT bude ústřední orgán, jmenovaný vládou – *Národní rada pro vzdělávání a rozvoj lidských zdrojů*. Tento mezirezortní poradní sbor reprezentující českou občanskou společnost bude spolupracovat s MŠMT, MPSV a dalšími rezorty a bude do značné míry nezávislý. Institucionální základna, pravomoci a pravidla fungování budou dány statutem tohoto orgánu a přispějí k prohloubení koordinace činnosti a spolupráce MŠMT s jinými rezorty.

Významným nástrojem je i vědění, nové vědecké poznatky sloužící řídicím orgánům i školám a jejich šíření pomocí sítí. Domácí i mezinárodní analýzy ukazují, že sféra vzdělávání nemá dosud dostatečně vybudovanou institucionální a organizační strukturu výzkumu a vývoje analogickou ostatním sférám, a proto zaostává v inovacích. Aktuálním úkolem se stává restrukturalizace a posílení rezortních i vysokoškolských výzkumných a vývojových pracovišť a vytvoření racionálního systému řízení a financování veškerého výzkumu a vývoje v oblasti vzdělávání.

Mimořádná pozornost bude věnována rozvoji lidských zdrojů. Ústřední státní správě – MŠMT nevyjímaje – chybí *ucelený a stabilizovaný systém řízení a rozvoje lidských zdrojů, včetně standardních metod personální práce*. Slabinou je zvláště malé pochopení významu tvorby personálních rezerv pro řídicí funkce a systematické práce s těmito pracovníky. MŠMT, *podobně jako celá ústřední státní správa*, je dosud nedostatečně stabilizovanou a fungující institucí. *Určité naděje na změnu lze spojit s efekty tzv. služebního zákona a komplexním programem přípravy pracovníků ve veřejné*

správě. Nezbytná je však především důsledná restrukturalizace úřadu v souladu s novými podmínkami a funkcemi MŠMT, provázená zřetelem k racionalizaci celkového počtu pracovníků a zvýšení jejich kvality.

I v budoucnu se bude moci MŠMT opírat o rámcové právní podmínky a formální mocenské nástroje. Stále více však bude v nových podmínkách vystupovat do popředí role centra jako komunikátora, vyjednavatele a zprostředkovatele rozdílných zájmů, požadavků a očekávání, které bude třeba uspokojovat, častěji však uvádět v relativní soulad. V této souvislosti bude důležitá schopnost přesvědčivé argumentace, zdůvodnění stanovisek, opatření, nezbytných řešení. Novou strukturu komunikace je nutno uplatňovat i ve vztahu k sociálním partnerům na všech stupních řízení a správy.

Nižší stupně řízení

Ministerstvo považuje za nezbytné nejen zkvalitnit a dále kultivovat profesionální úroveň a výkon vlastních zaměstnanců, ale počítá i s participací na přípravě pracovníků veřejné správy na úseku školství v krajích (okresech, obcích) tak, aby byli dostatečně kompetentní k plnění funkcí a úkolů, stanovených pro příslušný stupeň řízení. Nabízené vzdělávací programy by z hlediska potřeb krajů měly poskytnout znalosti, dovednosti i účinné osvojení nástrojů a metodických postupů, nezbytných pro následující kompetence a postupy:

- formulování, realizace, vyhodnocování a řízení vzdělávací politiky na krajské úrovni, včetně horizontálních i vertikálních vazeb
- příprava zpráv a podkladů jimi zpracovávaných (např. krajské dlouhodobé záměry rozvoje školství, výroční zprávy, krajské rozpočty a závěrečné účty)
- vypracování a způsoby využívání potřebných analýz (např. kapacit a dostupnosti vzdělávací nabídky, sítě škol a školských zařízení, uplatnění absolventů na trhu práce, struktury a kvality personálního zabezpečení vzdělávání), evaluací (např. kvality škol, své vlastní činnosti), projektů i studií (např. projektů pro grantové řízení, evropské strukturální fondy a programy, studií proveditelnosti)
- rozvoj lidských zdrojů a personální politika
- uplatnění forem a metod decentralizovaného participativního a efektivního řízení, které musí být chápáno jako cílevědomé ovlivňování jednotlivců, organizací, systémů s cílem získat je, přimět je k určitému chování, k žádoucí změně.

Větší část uvedených kompetencí a postupů by si však měli osvojit nejen zmínění pracovníci pro školství v krajích (okresech) a v pověřených obcích, ale i vedoucí pracovníci škol. Ti musí získat jasnou představu, co v konkrétních podmínkách chtějí a mohou prosazovat a jakým způsobem. Mají si být vědomi, že není možná zásadní změna školy bez získání učitelů k odpovědnému spolurozhodování. Měli by být připravováni i na nepochopení či odpor spolupracovníků vůči žádoucím záměrům a vědět, jak v takových situacích postupovat. Považujeme proto za prioritu MŠMT v rámci připravovaného systému dalšího vzdělávání učitelů přednostně uskutečnit nezbytnou kvalifikační přípravu vedoucích pracovníků škol a vzdělávacích zařízení. K tomu mj. konstituovat na pedagogických fakultách návazný magisterský studijní obor školský management jako hlavní základnu pro vytvoření nové specifické kategorie pedagogických pracovníků - ředitele a inspektora škol.

Nastíněný program vzdělávání školských pracovníků v krajích naznačuje - v souladu s návrhem školského zákona - představu MŠMT o úloze krajských orgánů (a do jisté míry i pověřených obcí) na úseku školství. Tyto subjekty budou své funkce a úkoly plnit - na rozdíl od dosavadních školských úřadů - „prodloužených rukou“ MŠMT - na základě koncepcí, plánů, rozhodnutí svých zastupitelských orgánů jako samostatné svébytné útvary - přirozeně v rámci daných legislativních norem a předpisů. V této souvislosti půjde při specifikaci pravomocí a odpovědnosti o závažnou otázku podmínek, které budou mít krajské orgány k dispozici. Aniž lze podceňovat nebezpečí určité dezintegrace systému, je nutno poskytnout nižším stupňům řízení tolik možností, kolik je zapotřebí k rozvinutí jejich aktivity, iniciativy, rozmanitosti přístupů, forem a metod organizace a řízení. Mnoho bude v tomto směru záležet na schopnosti centra plnit v nových podmínkách své koordinační a integrační funkce.

Pro činnost krajských (obecních) zastupitelstev bude důležité nejen taxativní stanovení práv a povinností v oblasti vzdělávání (s oporou ve školském zákonu), ale i ustavení jejich pomocných orgánů s určením náplně jejich činnosti, priorit a pravidel, vztahů se správními útvary, především ve školství. Nezbytné bude i vytvoření podmínek k řešení vícedimenzionálních problémů, např. sítě škol ve vztahu k trhu práce a problému zaměstnanosti, zajišťování souvislé praxe žáků odborných škol v závodech a podnicích, závěrečných učňovských zkoušek aj. V této souvislosti se jeví jako racionální návrhy na vytváření rad pro vzdělávání

i v rámci krajů, které by umožnily koordinaci činností a těsnou spolupráci zřizovatelů se sociálními partnery, zvláště ze zaměstnavatelské i zaměstnanecké sféry. Tyto orgány mohou napomáhat i při koncipování vzdělávací politiky v rámci kraje, řešení aktuálních finančních problémů školství, zajišťování práv rodičů a studentů, při zřizování a podpoře činnosti školských rad, zapojování odborníků z vysokoškolských zařízení na pomoc regionálnímu školství atd.

Závěrem této části kapitoly lze říci, že hlavním cílem a smyslem řízení v nových podmínkách je vytvořit *takové předpoklady, podmínky a mechanismy působení a pomoci školám „zvenčí“, aby se školy samy mohly a chtěly měnit zevnitř.*

3.2. Principy financování v podmínkách transformace veřejné správy

Financování škol v novém systému bude založeno na principu vícezdrojového financování, tak jako je tomu dosud u škol zřizovaných obcemi. Finanční prostředky se člení na *přímé náklady na vzdělávání* hrazené státem (zejména mzdové prostředky, povinné odvody, učební pomůcky, rozvojové a inovační programy) a na *ostatní (provozní a investiční) výdaje škol* hrazené zřizovateli. Systém navazuje na stávající systém, v němž jsou zakomponovány změny vyplývající ze změn výkonu státní správy a samosprávy a je charakteristický tím, že *ponechává* státní správě (MŠMT) její roli normotvornou a metodické řízení; státní správě (MŠMT a přenesená působnost kraje) její roli přímého financování:

- v oblasti přímých nákladů na vzdělávání pro školy všech zřizovatelů (s výjimkou škol zřizovaných jiným ústředním orgánem státní správy)
- v oblasti ostatních výdajů škol přímé financování pro školy zřizované státem a církvemi (u církevních škol se předpokládá, že jejich financování bude po přijetí nového modelu hospodářského zajištění církví a náboženských společností sjednoceno s financováním škol jiných zřizovatelů, s výjimkou škol zřizovaných státem nebo územně samosprávnými celky)
- v přenesené působnosti kraje poskytování dotací soukromým školám.

Financování škol a školských zařízení, zřizovaných obcí, se z hlediska systému nemění. V přechodné etapě bude zabezpečováno referátem školství okresního úřadu. MŠMT provede rozpis přímých nákladů na vzdělávání v okresním členění a prostředky budou poskytovány formou transferů regionům z rozpočtu kapitoly MŠMT okresním úřadům.

Východí normou pro financování vysokých škol zůstane zákon o vysokých školách, konkretizovaný v dlouhodobém záměru MŠMT a vyjadřující hlavní principy v této oblasti. Základem je dosavadní normativ, doplněný financováním programu rozvoje vysokých škol na základě výběrového řízení. Při financování výzkumu a vývoje na vysokých školách budou zachovány dosavadní nástroje.

K důležitým principům financování patří vyčlenění relativně velkých objemů prostředků v rámci přímých vzdělávacích nákladů na inovační a rozvojové programy. Prostředky budou cíleně orientovány jako podpora autonomie a stimulace iniciativy vzdělávacích institucí, které se přihlásí do státem vyhlášených programů a samy si určí konkrétní inovační program. Kromě prostředků ze státního rozpočtu, rozpočtů obcí a krajských rozpočtů a prostředků ostatních zřizovatelů bude nutné zaměřit pozornost i na možnosti financování vybraných aktivit ze strukturálních fondů Evropské unie. V delším časovém horizontu je pak zapotřebí počítat se zvýšením podílu krajských rozpočtů na financování vzdělávání a zejména na řešení nedostatků v oblasti kapitálových i neinvestičních výdajů na péči o majetek.

Ministerstvo si v oblasti normotvorné a metodického řízení zachová klíčovou funkci a odpovědnost při tvorbě metodiky rozpisu rozpočtu, stanovení normativů pro rozdělování prostředků státního rozpočtu na školy a školská zařízení prostřednictvím krajských úřadů a okresních úřadů a stanovení základních kritérií pro normotvornou roli státní správy na nižších úrovních. Výše uvedené funkce vyplývají ze zákona č.132/2000 Sb.

Dále ministerstvo stanoví metodické pokyny pro oblast rozsahu údajů o skutečnosti (skutečné čerpání rozpočtu či dotací) v oblasti přímých nákladů na vzdělávání pro školy a školská zařízení všech zřizovatelů a údaje nezbytné k zúčtování poskytnutých finančních prostředků, spolu s metodou jejich zjišťování. MŠMT stanoví kritéria pro normotvornou roli státní správy na nižším článku (kraje v přenesené působnosti a okresní úřady), tj. stanovení krajských a okresních soustav normativů pro školy zřizované krajem a obcí a zachování přímého metodického řízení ze strany MŠMT. Finanční toky jsou zřejmé ze schématu a legendy k jednotlivým krokům (viz příloha).

Priority finanční politiky

- Odměňování pracovníků: Zajištění *platových podmínek pedagogických pracovníků* tak, aby jejich průměrné platy byly o 30 % vyšší než průměrné platy v národním hospodář-

ství a tuto relaci zachovat i v dalších letech. Tímto opatřením by byl vytvořen ekonomický základ pro zvýšení prestiže učitelské profese ve společnosti. *Nepedagogickým pracovníkům* zajistit v dalších letech zvýšení průměrných platů na úroveň srovnatelných profesí v celé rozpočtové sféře.

- Inovační a rozvojové programy, které se stanou jedním z klíčových nástrojů nepřímého řízení.
- Odstranění nedostatků v péči o majetek zvýšením objemů prostředků jak v oblasti kapitálových výdajů, tak i neinvestičních výdajů.

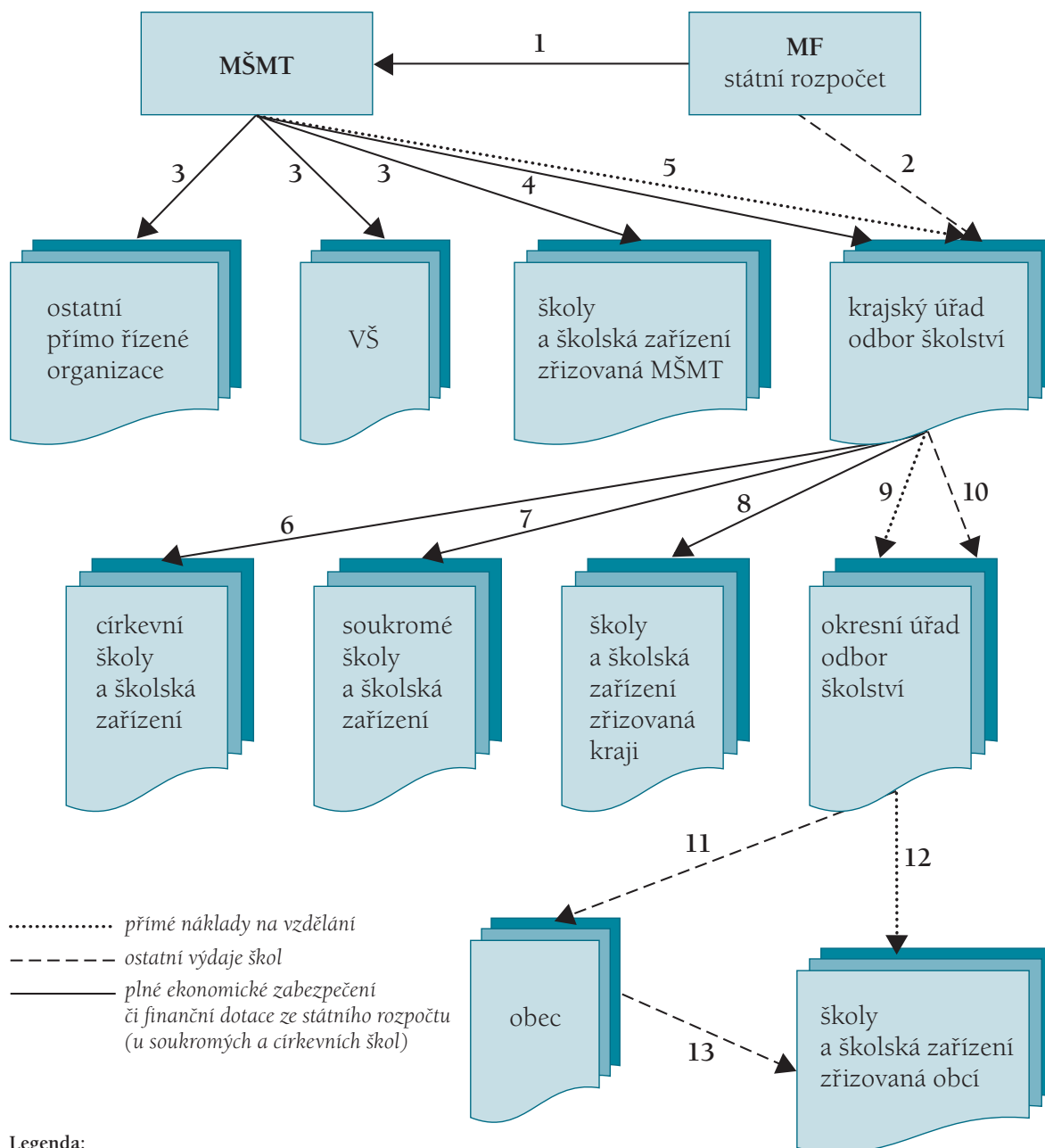
Kontrola jako zpětná vazba pro posouzení kvality řízení a efektivitu financování

V oblasti vzdělávání – kromě evaluace a autoevaluace na všech stupních řízení – budou prováděny následné kontrolní činnosti:

- *Běžné pedagogické kontroly a kontroly správních rozhodnutí*, kontroly kvality vzdělávání, dodržování obecně závazných právních předpisů a závazných učebních dokumentů (zajišťuje ČŠI, ministerstvo, kraj, okres/obec)
- *Finanční kontroly (předběžné, průběžné a následné)*, kterými se rozumí souhrn činností ověřujících:
 - skutečnosti rozhodné pro poskytnutí prostředků ze státního rozpočtu nebo jiných peněžních prostředků státu nebo z Národního fondu
 - oprávněnost, efektivnost a hospodárnost při nakládání s těmito prostředky
 - dodržování (ze strany krajů a okresních úřadů/obcí) metodiky financování a normativů stanovených ministerstvem (zajišťuje ČŠI, ministerstvo, kraj, okres/obec za prostředky ve své kapitole, resp. ve svém rozpočtu).

K tomu je ministerstvo povinno vytvořit systém finanční kontroly, kterým zajistí finanční kontrolu jak svého hospodaření, tak i hospodaření organizačních složek státu a příspěvkových organizací ve své působnosti (školy a školská zařízení, jimž bude ministerstvo poskytovat přímé náklady na vzdělávání; církevní a soukromé školy ale v působnosti ministerstva nebudou).

V příštím období půjde tedy především o to, jak uplatňovat demokratické a participativní pojetí řízení a správy vzdělávací soustavy a jak čelit zejména v přechodném reformním

Legenda:

1. Prostředky státního rozpočtu určené kapitole školství
2. Prostředky státního rozpočtu určené na ostatní výdaje škol a školských zařízení zřizovaných krajem nebo obcí, které souvisí s jejich provozem a investičními výdaji
3. Úplné financování škol a školských zařízení zřizovaných Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, vysokých škol a ostatních přímo řízených organizací
4. Dotace hrazené z kapitoly školství na platy a odvody a na provozní výdaje (nikoliv investiční) pro soukromé a církevní školství
5. Prostředky státního rozpočtu určené na přímé náklady na vzdělávání pro školy a zařízení zřizované krajem a obcemi
6. Financování jednotlivým církevním školám a školským zařízením rozepisované krajským úřadem (platy, odvody, provoz)
7. Financování jednotlivým soukromým školám a školským zařízením rozepisované krajským úřadem (platy, odvody, provoz)
8. Úplné financování škol a školských zařízení zřizovaných krajem (přímé náklady na vzdělávání a ostatní výdaje škol)
9. Přímé náklady na vzdělávání pro školy zřizované obcemi
10. Financování ostatních výdajů škol pro školy a školská zařízení zřizované obcí
11. Rozpis ostatních výdajů škol na jednotlivé obce z okresního úřadu
12. Rozpis přímých nákladů na vzdělávání z úrovně okresních úřadů na jednotlivé školy a školská zařízení zřizované obcí
13. Rozpis ostatních výdajů na jednotlivé školy a školská zařízení z úrovně obce.

období tendencím k návratu administrativně-byrokratických postupů a metod. V této souvislosti je potřebné postupně přetvořit MŠMT v logicky strukturovaný, dobře personálně i technicky vybavený a zejména profesionálně fungující moderní orgán ústřední státní správy.

Doporučení

- ❑ Usilovat o to, aby se dosáhlo zvýšení veřejných výdajů na školství na 6 % HDP a aby průměrný plat pedagogických pracovníků (diferencovaně podle náročnosti činností a výkonů) byl o 30 % vyšší než průměrný plat v národním hospodářství.
- ❑ Aktivně se podílet na transformaci veřejné správy v krajích (okresech) a obcích zpřesňováním dělby jejich kompetencí, odbornou přípravou pracovníků na úseku školství a systematickou komunikací s představiteli správních i zastupitelských orgánů. Novým pojetím řízení z centra (MŠMT, ČŠI) trvale a všemi prostředky posilovat integrační prvky a tendence v systému vzdělávání čelitsnahámo návratk užívání direktivních, administrativně-byrokratických, metod řízení.
- ❑ V souladu s novými funkcemi oprostit MŠMT od převahy operativních činností a zaměřit úsilí na omezený počet klíčových strategických aktivit a úkolů.
- ❑ Vytvořit žádoucí vztahy komunikace a spolupráce se sociálními partnery na všech úrovních řízení, zaměřit pozornost MŠMT kromě školských zařízení a institucí i na mimoškolské formy vzdělávání.
- ❑ Posilovat vztahy s jinými rezorty a vytvořit spolu s MPSV mezirezortní orgán, Národní radu pro vzdělávání a rozvoj lidských zdrojů ČR.
- ❑ Zavést transparentní a nestranná pravidla přidělování finančních prostředků z centra do krajů a vytvářet podmínky k efektivnímu vynakládání veřejných finančních zdrojů v celé vzdělávací soustavě.
- ❑ Podstatně posílit formy nepřímého řízení a prioritami finanční politiky v oblasti vzdělávání učinit především inovační a rozvojové programy. Ně-

kteří z těchto programů, které se budou rozvíjet, předávat postupně do kompetence krajů, jež mohou k jejich financování využít mj. i strukturálních fondů EU.

- ❑ Restrukturalizovat a posílit rezortní výzkumná a vývojová pracoviště MŠMT a iniciovat rozšíření univerzitní základny pro výzkum problematiky vzdělávání. Racionalizovat funkce a zaměření výzkumu a vývoje v rámci rezortu a průběžně hodnotit výsledky a efektivitu jejich činností.
- ❑ Podobně jako v jiných rezortech (např. zdravotnictví, vnětro aj.) vytvořit vzdělávací centrum pro přípravu a doškolení řídicích pracovníků a funkcionářů ve školství v krajích, pověřených obcích i řídicích pracovníků a funkcionářů na školách všech stupňů, včetně adeptů na tyto funkce. Iniciovat na vysokých školách konstituování oboru školský management jako návazný magisterský studijní program a hlavní základnu pro vytvoření specifické kategorie pedagogických pracovníků – ředitele a inspektora škol.

4. Prognóza kvantitativního vývoje vzdělávací soustavy

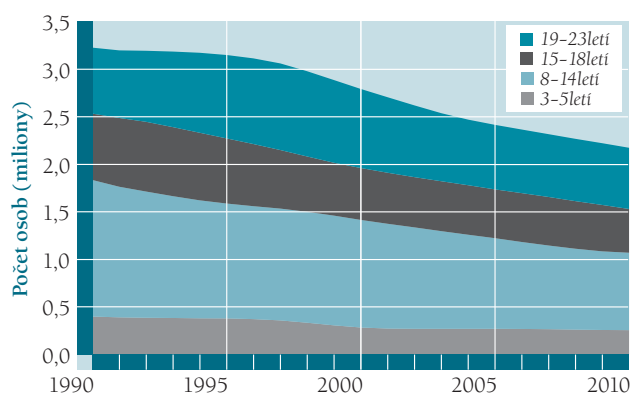
4.1. Demografické a ekonomické předpoklady

Vstupy do projekce, vnější předpoklady demografické a ekonomické, nejsou přesně předvídatelné. I demografické projekce, metodologicky značně propracované, jsou v příštích deseti letech nejisté vzhledem k uvažovanému výslednému saldu migrace (rozdílu mezi počtem emigrantů a imigrantů). Tím spíše to platí o výsledcích ekonomických projekcí, které jsou založeny na řadě variantních úvah.

Demografická projekce je založena na nejnižší variantě projekce ČSÚ z roku 1999, která je nejbližší realitě. Předpokládá další pokles míry plodnosti žen a zároveň její postupný posun do vyššího věku (26–28 let), a dále pozitivní saldo migrace ve výši 9 500 osob ročně. Počet narozených klesá z dnešních zhruba 90 tisíc na 86 tisíce v roce 2010 a celkový počet obyvatel České republiky klesá o necelých 200 tisíc.

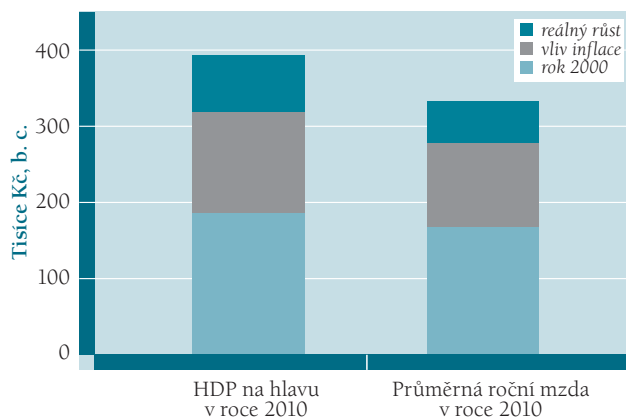
Vývoj počtu obyvatel ve věku 3–5, 6–14, 15–18 a 19–23 let v období 1990–2010

Ekonomická projekce vychází z krátkodobých projekcí Minis-

terstva financí a některých dlouhodobých projekcí a úvah ČSÚ, EU a OECD. Růst HDP ve stálých cenách v období 2000–2010 se předpokládá poměrně optimisticky v průměrné výši 3–4 % ročně, cenový deflátor HDP pak v průměrné výši 4–5 % ročně. V běžných cenách se pak HDP za prvních deset let 21. století zvýší celkově o 111 %. Při mírném poklesu počtu obyvatel se tento růst obdobně promítne i do ukazatele HDP na hlavu. Zároveň se předpokládá, že vývoj produktivity práce bude mírně předstihovat růst mzdové úrovně, a že tedy průměrná hrubá mzda se vůči HDP na hlavu do roku 2010 sníží z 85 % na 82 %.

HDP na hlavu a průměrná roční mzda v roce 2010

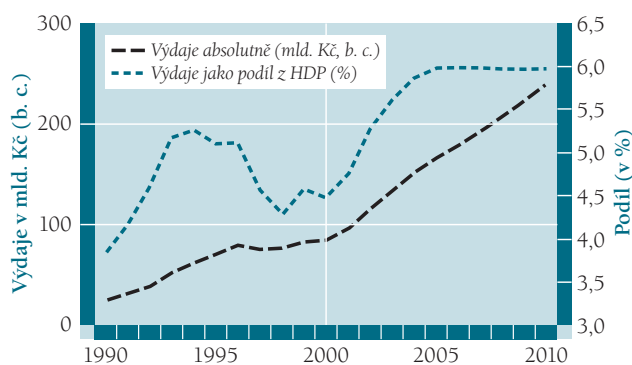
4.2. Personální a ekonomické zabezpečení, platy a počty učitelů

V oblasti personálního a ekonomického zabezpečení je základním předpokladem postupné naplnění vládního prohlášení zvýšit veřejné výdaje na školství na 6 % HDP. Česká republika se tak dostane na velmi slušnou úroveň i z hlediska

členských zemí EU a bude možné uskutečnit dlouhodobou a dynamickou vzdělávací politiku, která přispěje k plněnějšímu a hodnotnějšímu životu obyvatel i k vysoké konkurenceschopnosti České republiky mezi nejvyspělejšími ekonomikami Evropy. Navrhované strategie, které tvoří páteř vzdělávací politiky pro období do r. 2005 až 2010, do značné míry navazují a rozpracovávají Hlavní cíle vzdělávací politiky vlády České republiky, jež již byly vládou přijaty při projednávání koncepce rezortu v roce 1999.

Vývoj veřejných výdajů na školství byl v průběhu 90. let dosti nevyrovnaný. Nízká úroveň financování v počátcích 90. let byla vystřídána příznivějším obdobím v jejich polovině. Vzhledem k celkovému ekonomickému a politickému vývoji však došlo především v letech 1997–98 k opětovnému výraznému poklesu, v roce 2000 výdaje na vzdělání dosáhly pravděpodobně hodnoty kolem 4,5 % HDP. Proto uvažujeme sice rychlý, ale přece jen postupný, vývoj veřejných výdajů na vzdělávání, který předpokládá dosažení uvedeného cíle v roce 2005. Rychleji to z „absorpčních“ důvodů nepovažujeme za schůdné, ale ani za prosaditelné. Pro jeho naplnění je totiž třeba připravit řadu rozhodujících strategií a na ně navazujících velmi konkrétních kroků a opatření, jejichž zvládnutí pochopitelně vyžaduje značné kapacity. Projekce propojuje navrhované strategie s nároky na lidské a finanční zdroje.

Veřejné výdaje na vzdělávání: podíl z HDP a absolutní částky

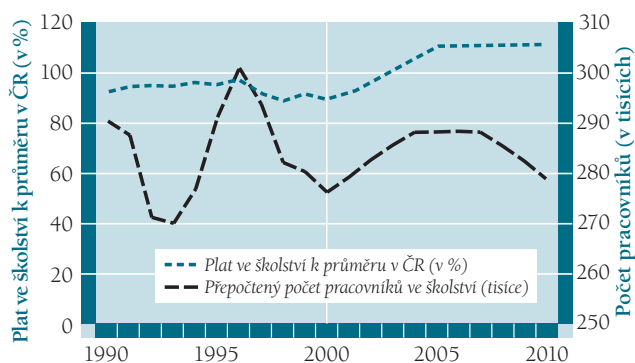
Rozhodující personální a ekonomické strategie se liší podle věcné oblasti, pro kterou jsou vypracovány, a podle cíle, který mají – jako je úprava počtu žáků na pedagoga či pracovníka, relace jejich platů k průměrným platům v zemi, podíly investic z celku a ostatních z celkových neinvestičních výdajů a zejména role, kterou budou mít ve výdajích na vzdělávání rozvojové a inovační programy.

Poměr počtu žáků na učitele i na pracovníka se mírně zlepšuje. Výraznější změna u základních škol vychází ze dvou hlavních úvah: První je, že neodvratitelný pokles počtu žáků na 1. stupni základních škol bude – vzhledem k „husté“ síti škol (především malotřídních) – rychlejší než pokles počtu škol a učitelů a pracovníků vůbec. Je nepochybné, že tlumení dopadů dalšího „řidnutí“ sítě základních škol na život v malých obcích a jeho souvislosti například s dopravní dostupností budou vyžadovat velmi citlivý přístup, úzce propojený s vývojem sídelní i administrativní struktury České republiky. Druhou úvahou je, že postupně proběhne transformace 2. stupně základní školy s výrazným rozšířením povinného vzdělávání i celkové vzdělávací nabídky, s posílením volitelných (nepovinných) a fakultativních (povinně volitelných) předmětů a celkové individualizace vzdělávací dráhy mezi 11–15 lety věku.

Zmíněné tendence spolu se změnou výkonů (počtem žáků a studentů) jednotlivých stupňů a druhů škol povedou k tomu, že celkový počet pracovníků ve školství (průměrný roční, přepočtený na plné úvazky) zůstane v následujících letech poměrně stabilní a bude se pohybovat mezi 270–290 tisíci (z toho zhruba 60 %–65 % budou tvořit pedagogičtí pracovníci). Dojde však k rozdílnému vývoji v různých sektorech školství a pracovníci přibudou především v oblasti terciárního a zájmového vzdělávání, zatímco největší úbytek lze – přes všechna uvedená opatření – očekávat v základním školství.

Klíčovou strategií je zásadní zvýšení platů ve školství a to především u pedagogických pracovníků. Platy učitelů se tak po roce 2005 dostanou – vzhledem k výši celkových mezd a HDP na hlavu – na úroveň srovnatelnou se zeměmi Evropské unie. Navrhovaná strategie předpokládá ovšem vypracování a schválení zvláštního předpisu (jako novely nařízení vlády, vlastního nového platového řádu). Ekonomicky navrhujeme „mimořádný režim“ zvyšování zvláště platů pedagogických pracovníků, který by po poněkud nižším rozjezdu v roce 2001 pokračoval v plné výši až do roku 2005. Mimořádný režim rozliší různé kategorie pracovníků ve školství a různý průběh zvyšování platů vůči celkové průměrné mzdě v ČR. Nejdynamičtější růst platů přisuzujeme především učitelům základních škol, zájmového vzdělávání a vyšších odborných škol vzhledem ke zvýšeným nárokům, kladeným na tyto součásti vzdělávací soustavy. Vývoj platů u nepedagogických pracovníků se předpokládá na stejné úrovni jako u srovnatelných profesí v celé rozpočtové sféře. Rozhodování o výši platů akademických pracovníků závisí na finanční politice jednotlivých vysokých škol.

Platy ve školství k průměrným mzdám v ČR a počet pracovníků ve školství

Uvažuje se postupný nárůst platu pedagogů na 137 % celkového průměrného platu v české ekonomice již k roku 2007. Také relativní úroveň platů ostatních pracovníků ve školství se mírně zlepší. Platy ve školství se tak relativně zvýší proti průměrné mzdě v české ekonomice o 22 %, platy pedagogických pracovníků dokonce o 30 %. Je pochopitelné, že takový vývoj povede – s jistým zpožděním – ke změně zájmu o učitelské povolání, k podstatným změnám v počtu a složení zájemců o studium na „učitelských“ fakultách a s podporou dalších doprovodných kroků a opatření ze strany státu k nástupu mladých absolventů do učitelské práce.

Celkové výdaje na vzdělávání jsou do značné míry ovlivněny mzdovými výdaji a jen mírně u některých druhů škol změnou podílu ostatních neinvestičních (ONIV) a investičních (INV) výdajů. Vždyť mzdové výdaje a na ně vázané odvody z mezd do sociálního a zdravotního pojištění činily v roce 1999 dokonce více než 70 % všech neinvestičních výdajů a dvě třetiny všech výdajů na školství vůbec. Mzdová strategie je tedy zcela zásadní i pro celkový vývoj školského rozpočtu, mzdový vývoj ve školství do značné míry kopíruje celkový podíl veřejných výdajů na vzdělávání z HDP. Značnou část ostatních neinvestičních výdajů je navíc nezbytné vázat na provoz škol a školských zařízení, je tedy spjata s rozsahem výkonů školství a s počty pracovníků. Vlivem překonávání několikaletého evidentně nedostatečného financování této sféry a vlivem posunů váhy různých druhů škol v celkové struktuře vzdělávací soustavy k těm nákladnějším se budou ostatní neinvestiční výdaje vyvíjet přibližně stejně jako výdaje mzdové a nadále budou tvořit asi 70 % neinvestičních výdajů. Ve vývoji ostatních neinvestičních výdajů předpokládáme jen velice mírné zlepšování vůči platům, ale podstatně viditelnější zlepšování vůči

školským výkonům. Investiční výdaje nebudou v příštích letech představovat zvláštní školskou prioritu, ovšem především vzhledem k zavádění a využívání nových informačních a komunikačních technologií a k uvolnění prostoru pro širší začleňování pedagogických prostředků a pomůcek do vzdělávacího procesu si v rozpočtu zachovají přibližně svůj dnešní podíl, který činí o něco méně než 10 %.

Očekávané změny ve vzdělávání ovšem nenastanou jenom proto, že se zlepší finanční situace učitelů a zvýší provozní prostředky škol. Jejich realizace obvykle vyžaduje založení nových mechanismů, vytvoření speciálních programů a rozsáhlou přípravu všech účastníků, tedy značnou, převážně jednorázovou finanční injekci. *Rozvojové a inovační programy* vytvoří významnou a zcela specifickou složku školské kapitoly státního rozpočtu, která může být pružně přizpůsobována rozpočtové situaci. Pomohou vzdělávacímu systému se neustále vyrovnávat s měnícími se požadavky a očekáváními společnosti. Podobně jako v jiných vyspělých zemích představují významné nástroje, kterými stát ovlivňuje kvalitu i funkčnost vzdělávání i ve značně decentralizovaných vzdělávacích systémech. Proto považujeme za nezbytné zajistit pro ně dostatečné zdroje co nejdříve, v případě zavedení nových forem inovačního financování i zavádění nových informačních a komunikačních technologií ve vzdělávání již od roku 2001. Příprava a hlavně realizace rozvojových a inovačních programů bude však nesmírně náročná na kapacitu státu a dalších zřizovatelů škol a poskytovatelů vzdělávání. Při stanovení podílu výdajů na rozvojové a inovační programy jsme vycházeli z hlavních strategických linií navržených v tomto textu, a to zejména z těch, které jsou již v určitém stádiu rozpracování.

4.3. Průchod jednotlivými stupni vzdělávací soustavy

Navrhované strategie mají důsledky nejen pro počty a odměňování pracovníků ve školství či celkové výdaje na vzdělávání hrazené ze soustavy veřejných rozpočtů, ale především pro počty žáků a studentů na jednotlivých stupních vzdělávací soustavy. Jsou tedy vedle celkového demografického vývoje dalším rozhodujícím faktorem, který ovlivňuje *průchod žáků a studentů vzdělávací soustavou*. Předpokládáme, že jejich společným efektem bude do roku 2005 *prodloužení celkové průměrné délky vzdělávání* na všech stupních škol proti roku 1999 o 2 roky. Významnou měrou (zhruba o 0,9 roku)

k tomu pochopitelně přispívá prodloužení základní školy na 9 let, které se v délce vzdělávání projeví až po opětovném naplnění středních škol v roce 2000. Česká republika se tak dostane na současnou průměrnou úroveň účasti na vzdělávání v zemích Evropské unie. Tento vývoj bude pokračovat i v dalších letech, takže délka vzdělávání se do roku 2010 prodlouží proti roku 1999 o 2,1 roku.

V *předškolním vzdělávání* budeme usilovat především o zvýšení účasti pětiletých dětí z dnešních 92,2 % na 98 % v roce 2002, což fakticky představuje plnou účast všech dětí vzdělávání schopných. Účast dětí tříletých a čtyřletých se nebude měnit, umožní se však přijímat do mateřské školy i děti mladší tří let. Také účast dětí šestiletých a starších, jež je především důsledkem odkladů povinné školní docházky, zůstane na dnešní úrovni. Celkový počet dětí v mateřských školách se tedy z dnešních 270 tisíc dětí sníží na 251 tisíc dětí v roce 2005 a na 240 tisíc dětí v roce 2010.

Rozhodující změnou v *základní škole* je podstatné posílení jejího 2. stupně, ke kterému dojde v důsledku postupného rušení 6 a 8letých vzdělávacích programů gymnázií. Do jejich prvních ročníků by neměli být žáci přijímáni od roku 2002. Počínaje rokem 2005 tedy budou již všechny děti procházet devíti ročníky základní školy, zatímco dnes odchází v 5. a 7. ročníku do víceletých gymnázií přes 10 % žáků. Počet žáků základních škol v souladu s nepříznivým demografickým vývojem klesá z 1064 tisíc žáků v roce 2000 na 954 tisíc žáků v roce 2005 a 812 tisíc žáků v roce 2010. Posílení 2. stupně se projeví i v podstatně větší diferenciaci výuky, v rozšíření volitelných a nepovinných předmětů a v nabídce různých forem zájmového vzdělávání a trávení volného času.

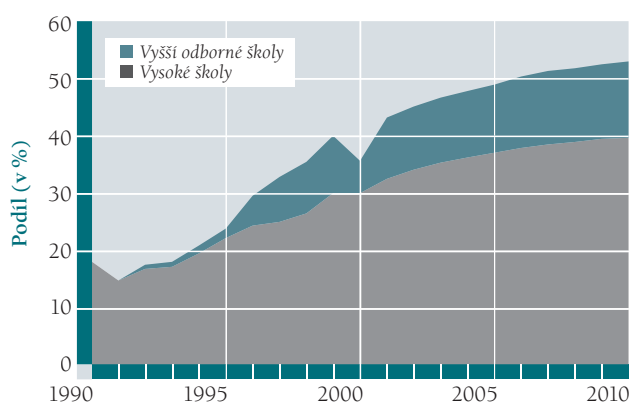
K dalším změnám struktury vzdělávacího systému dochází ve *středním vzdělávání*. Do jisté míry se mění proporce v přechodu žáků ze základní školy na jednotlivé typy středních škol, hlavní změny však probíhají uvnitř těchto škol. Mění se jejich zaměření, vzájemně se přibližují až integrují (např. polyvalentní odborné školy), vytvářejí určité kontinuum bez ostrých předělů. Odborné vzdělávání se zevšeobecňuje, mezi gymnázii se naopak objevuje výrazná profilace. Všeobecně vzdělávací programy se objeví i na středních odborných školách. Další vývoj bude samozřejmě také ovlivněn reformou veřejné správy a vstupem nového partnera na regionální úrovni. V této studii předpokládáme, že podíl žáků studujících všeobecně vzdělávací programy vzroste na 30 % (s tím, že budou realizovány jak na gymnáziích, tak na středních odborných školách), a že podíl žáků studujících vzdělávací programy

končící maturitou (tj. vzdělávací programy všeobecné i odborné) vzroste na 75 %. Podíl žáků procházejících vzdělávacími programy bez maturity tak postupně poklesne na přibližně 25 %. Personální a prostorové kapacity využívané na víceletých gymnáziích pro nižší ročníky se přesunou do čtyřletých vzdělávacích programů. Lze pak předpokládat, že gymnázii bude procházet asi 25 % populace.

Kromě růstu zájmového vzdělávání přímo na základních a středních školách se uvažuje rovněž o jeho výrazném růstu na základních uměleckých školách, ve střediscích pro volný čas dětí a mládeže, jazykových školách apod. Jestliže v současnosti připadá jedno místo v zájmovém vzdělávání zhruba na 3 žáky ve věku 10–18 let, pak v roce 2010 to bude jedno místo na 2 žáky.

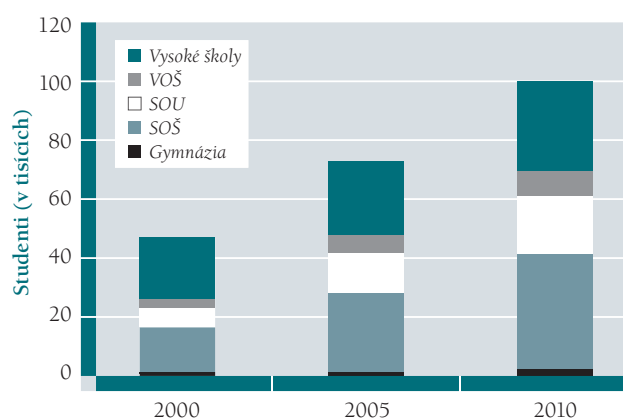
Rozvoj terciárního vzdělávání odpovídá schválené koncepci z roku 1999, podle níž bude v roce 2005 do některé z forem terciárního vzdělávání přijímáno 50 % studentů příslušné věkové kohorty, v roce 2010 pak 53 %. V absolutních číslech celkový počet studentů terciárních institucí vzroste z 223 tisíc studentů v roce 2000 na asi 250 tisíc studentů v roce 2005. Přitom je však nutné si uvědomit, že hlavní nárůst terciárního sektoru bude probíhat v jiných než prezenčních formách vzdělávání, jako je kombinované, distanční a dálkové studium. Účinná regulace terciárního vzdělávání však především vyžaduje, aby byly jasné vymezeny role jednotlivých forem terciárního vzdělávání, jejich vzájemná návaznost a především jejich přijímání a uznávání celou společností, studenty i zaměstnavateli. Nezbytné je rovněž promítnout důsledky vývoje terciéru do podoby středního školství.

Přijímání do terciárního vzdělávání k příslušné věkové kohortě v období 1990–2010

Růst jiných než prezenčních forem vzdělávání bude charakteristickým rysem ve všech sektorech vzdělávacího systému. Půjde přitom nejen o tradiční studium při zaměstnání, studium dálkové a distanční, ale i o různé kurzy a školení pořádané školami pro rekvalifikace a zájmové vzdělávání, o *nejrůznější formy dalšího vzdělávání*, které přispějí k reálnému naplnění konceptu celoživotního učení. Budou se realizovat i na školách základních či v jiných vzdělávacích zařízeních, rozhodující však bude nárůst v sektorech sekundárního a terciárního vzdělávání. Podíl účastníků těchto forem sekundárního a terciárního vzdělávání se zvýší na téměř dvojnásobek, což znamená z dnešních 7 % na téměř dvojnásobek v roce 2010. V absolutních číslech ovšem dochází k nárůstu z 47 tisíc v roce 2000 na 100 tisíc v roce 2010.

Studenti neprezenčních forem vzdělávání v letech 2000, 2005 a 2010

Doporučení

- ☐ Rehabilitovat platovou úroveň pedagogických a akademických pracovníků.
- ☐ Podstatně posílit podíl rozvojových a inovačních programů ve školské kapitole státního rozpočtu, zavést nové formy inovačního financování.
- ☐ Zvyšovat podíl středoškolské mládeže, dosahující maturity, na 75 %.
- ☐ Umožnit přístup k terciárnímu vzdělávání 50 % populačního ročníku.

5. Evropská a mezinárodní spolupráce ve vzdělávání

Národní vzdělávací systémy představují významnou součást národní kulturní tradice. V tomto smyslu má jistě svou vnitřní logiku, že i v pokročilém stadiu evropské integrace zůstává odpovědnost za strukturu, obsah či jazykovou rozmanitost vzdělávacích systémů jednotlivým státům. Na druhé straně si však ekonomické a společenské procesy, které jsou svoji povahou nadnárodní a globální, vynucují zvýšenou míru spolupráce, dělby práce, výměny informací a zkušeností, hledání vzájemné shody s cílem nalézt účinná, ekonomicky a politicky přijatelná řešení vzdělávacích problémů budoucnosti.

Česká republika se svou koncepcí zahraniční politiky přihlásila k vizi sjednocené, demokratické, sociálně spravedlivé, prosperující a mírové Evropy bez napětí, Evropy svobodných občanů a spolupracujících regionů. V tomto kontextu bude mezinárodní spolupráce České republiky ve všech oblastech vzdělávání koncipována a realizována tak, aby svými důsledky přispěla k prohloubení její integrace do euroatlantických a evropských struktur, k posílení regionální spolupráce a k systematickému využívání zahraničních zkušeností v domácích podmínkách. Bude se uskutečňovat jako spolupráce založená na mnohostranném základu v rámci mezinárodních organizací (zejména Evropské unie, OECD, Rady Evropy a OSN/UNESCO) i jako spolupráce bilaterální. Kromě mezivládních vazeb se ve zvyšující míře uplatní přímá spolupráce na úrovni nevládních organizací a mezi institucemi i jednotlivci. Cílevědomým rozvojem mezinárodní spolupráce bude podpořena postupná internacionalizace vzdělávání a upevnění multikulturních postojů dětí, mládeže a dospělých.

5.1. Evropská unie

Mezinárodní aktivity České republiky v oblasti vzdělávání se v rámci úsilí o dosažení plného členství v Evropské unii budou realizovat ve čtyřech základních oblastech:

Plnění úkolů a závazků vyplývajících z úsilí České republiky o plné členství

Hlavním úkolem v oblasti vzdělávání je, aby při vstupu České republiky do Evropské unie čeští občané stejně jako ostatní občané Evropské unie byli schopni plně využít svého práva studovat a připravovat se na budoucí povola-

nutí v kterémkoliv z členských států Evropské unie. Naopak občané členských zemí Evropské unie získají stejná práva v České republice, která ve svých školách musí být připravena je přijmout. Vyžaduje to dosáhnout kompatibility v kurikulárních a examinačních požadavcích mezi Českou republikou a zeměmi EU.

Dalším úkolem je uznávání kvalifikace, jež je nutná pro výkon tzv. regulovaných profesí v Evropské unii. V Evropské unii byl zaveden systém uznávání profesních kvalifikací, který zaručuje, že jestliže zájemce z určité země Evropské unie chce regulovanou profesi vykonávat v jiné zemi, může tak učinit, pokud prokáže, že dosáhl příslušné kvalifikace v domovském členském státě, kde ho tato kvalifikace opravňuje k vykonávání příslušné profese. Jestliže jsou podstatné rozdíly v tom, jaké domácí kvalifikace dosáhl a jaká je požadována v hostitelské členské zemi, musí projít adaptačním obdobím vzdělání nebo absolvovat zkoušku způsobilosti. Česká republika bude muset tento systém převzít a ustanovit pro něj národního koordinátora.

Spolupráce s členskými zeměmi Evropské unie a přidruženými zeměmi

Přestože článek 149 Amsterdamské smlouvy, věnovaný spolupráci ve vzdělání, stanoví plnou odpovědnost členských států za obsah výuky a organizaci vzdělávacích systémů a jejich kulturní a jazykovou rozmanitost a výslovně vylučuje harmonizaci zákonů a ostatních předpisů členských států v oblasti vzdělávání právními akty Unie, umožňuje na druhé straně činnost, která je zaměřena na takové principy, jako jsou:

- uplatňování evropské dimenze v obsahu vzdělávání, zvláště výukou a šířením jazyků členských států
- podpora mobility studentů a učitelů, mimo jiné usnadněním uznávání akademických diplomů a započítáváním doby studia
- podpora spolupráce mezi vzdělávacími zařízeními
- rozvoj výměny informací a zkušeností týkajících se otázek rozvoje národních vzdělávacích systémů členských států
- podpora rozvoje výměn studentů, mládeže, učitelů a vychovatelů
- podpora rozvoje distančního vzdělávání.

Evropská unie spolupráci členských států aktivně podporuje a stimuluje ji politickými dokumenty zásadního významu, u nichž je žádoucí, aby se v maximální míře stávaly

– s ohledem na budoucí členství – součástí českého školsko-politického kontextu a napomáhaly tak konvergentnímu vývoji ve smyslu jeho obecných trendů. Zvláštní důraz se v nich klade na realizaci principu *celoživotního učení*, které se uskutečňuje prostřednictvím záměrně organizovaného *formálního* (školského) a *neformálního* (mimoškolského) vzdělávání, i jako spontánně probíhající učení v různých životních situacích (*informální vzdělávání*).

Programy evropské spolupráce ve vzdělávání a mobility

Vzdělávací programy Evropské unie představují specifický, velice účinný nástroj, pomocí něhož Evropská unie podporuje spolupráci mezi jednotlivými účastnickými zeměmi, včetně zemí kandidátských. Zároveň usiluje o spolupráci mezi vzdělávacím sektorem a světem práce, výzkumem a vývojem či ekonomickou sférou obecně.

Česká republika se v letech 2000–2006 účastní tří vzdělávacích programů Evropské unie: Socrates II, Leonardo da Vinci II a Mládež. Vytvořit organizační a finanční podmínky pro tuto účast se stává zásadním úkolem MŠMT, příslušných agentur, vzdělávacích institucí i jednotlivců.

Příprava na využívání strukturálních fondů Evropské unie

V okamžiku vstupu se České republice otevře možnost čerpat finanční prostředky ze strukturálních fondů Evropské unie mimo jiné také v oblasti podpory zaměstnanosti a odborného vzdělávání, a to prostřednictvím Evropského sociálního fondu, který představuje hlavní nástroj Evropské unie pro rozvoj lidských zdrojů. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy bude v nadcházejících letech usilovat o odpovídající zastoupení při realizaci pilotních regionálních operačních programů v oblasti rozvoje lidských zdrojů a postupné vytváření předpokladů pro efektivní využívání těchto prostředků pro potřeby vzdělávání, v těsné vazbě na řešení otázek zaměstnanosti a trhu práce.

5.2. Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD)

Členství v Organizaci pro hospodářskou spolupráci a rozvoj umožňuje ČR mnohostrannou spolupráci se skupinou hospodářsky vyspělých zemí světa. Vedle ekonomických, finančních, sociálních, environmentálních a vědeckotechnických témat je významnou součástí této spolupráce i oblast vzdělávání. Uskutečňuje se prostřednictvím české účasti na činnosti Výboru pro vzdělávání, Řídící rady Centra pro vý-

zkum a inovace ve vzdělávání (CERI), programu Institucionální řízení vysokých škol (IMHE) a programu Výstavba školských budov (PEB).

Účast České republiky na aktivitách OECD v oblasti vzdělávání bude zaměřena zejména na projekty, které se zabývají školním vzděláváním pro budoucnost, lidským a sociálním kapitálem, úlohou vzdělání v udržitelném hospodářském růstu a vývoji, rozvojem informačních a komunikačních technologií ve vzdělávání. Česká republika bude rovněž pokračovat v účasti na projektu INES (Indikátory vzdělávacích systémů), který na základě systematického sběru dat všech členských zemí analyzuje stav a výsledky vzdělávacích systémů. Srovnávací data publikovaná v pravidelně vydávaných ročenkách a analýza základních trendů vzdělávací politiky vyspělých zemí světa budou pro ČR představovat jeden z hlavních nástrojů pro posuzování úrovně českého vzdělávacího systému. Účast na projektu PISA umožní ve srovnávací perspektivě posoudit výsledky, jichž budou dosahovat patnáctiletí žáci ve čtenářské gramotnosti, matematice a přírodních vědách. Projekt se stane jedním z hlavních nástrojů monitorování výsledků vzdělávání v ČR a jejich srovnávání s jinými zeměmi.

V nadcházejících letech MŠMT zajistí odpovídající personální a finanční kapacity pro účast České republiky v dalších významných programech a projektech OECD, které vyplynou z jednání Výboru pro vzdělávání na úrovni ministrů členských zemí OECD v dubnu 2001. Zasedání bude definovat nový mandát pro aktivity OECD v oblasti vzdělávání na dalších 5 let. Ponese název „*Investovat do rozvoje kompetencí všech*“ a bude dále podporovat rozvoj vzdělávacích systémů jako národní a mezinárodní prioritu vyplývající ze směřování ke společnosti znalostí, úsilí o udržitelný rozvoj a upevňování sociální soudržnosti. Do popředí pozornosti se dostanou zejména tři základní úkoly:

- Učinit celoživotní učení prospěšným pro všechny, zajistit spravedlivost v poskytování vzdělávacích příležitostí a utvářet sociální soudržnost
- Rozvíjet lidské kompetence potřebné ve společnosti a ekonomice založené na znalostech
- Prostřednictvím pedagogického výzkumu a vývoje stimulovat inovace vyučování a učení ve školách, zlepšovat postavení učitelů a zvyšovat jejich profesionální úroveň

Již dnes je zřejmé, že výsledky jednání vytvoří pro všechny členské země a tedy i pro ČR základní myšlenkový rámec pro zdokonalování svých vlastních vzdělávacích strategií.

Spolupráce s OECD bude i nadále tvořit významnou součást mezinárodních aktivit České republiky v oblasti vzdělávání. Její výsledky budou implementovány do nejdůležitějších dokumentů týkajících se koncepce vzdělávací politiky České republiky a soustavně předkládány politickým představitelům, médiím, řídicím pracovníkům, výzkumným pracovníkům a institucím pro přípravné a další vzdělávání pedagogických pracovníků. Bude důležité vytvořit pro toto úsilí příznivé organizační a personální podmínky.

5.3. Rada Evropy

V současné době se Rada Evropy v oblasti vzdělávání angažuje zejména v otázkách souvisejících s výchovou k demokratickému občanství a sociální soudržnosti, s uplatňováním evropské dimenze ve vzdělávání, s výukou jazyků a evropskou jazykovou politikou a s výukou dějin Evropy ve 20. století (včetně seznamování s fenoménem holocaustu). Lze je považovat i za součást vzdělávací politiky České republiky.

Rada Evropy iniciovala vznik a sjednání společné dohody Rady Evropy a UNESCO, a to „Úmluvy o vzájemném uznávání vysokoškolských kvalifikací v evropském regionu“ (tzv. Lisabonské úmluvy). V tomto směru naplňuje Rada Evropy společnou politiku s Evropskou unií, jejímž cílem je usnadnit mobilitu studentů. Česká republika bude v budoucnu dotvářet nástroje pro uskutečňování Lisabonské úmluvy tak, aby důsledkem jejího plnění bylo zjednodušení situace studenta při získávání vysokoškolské kvalifikace v zahraničí.

V nadcházejících letech se Česká republika bude aktivně podílet na činnosti Evropského střediska pro cizí jazyky ve Štýrském Hradci a bude usilovat prostřednictvím členství v řídicích orgánech, aby zaměření střediska a jeho činnosti lépe korespondovaly jak s aktivitami a iniciativami Rady Evropy souvisejícími s evropskou jazykovou politikou, tak s potřebami České republiky při rozpracování nové rámcové koncepce jazykové politiky v naší zemi.

5.4. Organizace spojených národů/UNESCO

Jako jeden z klíčových rezortů odpovídá MŠMT za plnění závazků, které pro Českou republiku vyplývají především z mezinárodních smluv a paktů Organizace spojených ná-

rodů a dále ze závěrů nejvýznamnějších konferencí a summitů OSN. V nadcházejících letech se MŠMT bude podílet na přípravě pravidelných zpráv o plnění „Úmluvy OSN o právech dítěte“ a „Mezinárodní úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace“. V rámci *Dekády OSN k výchově k lidským právům 1995–2004* MŠMT uskuteční kroky v oblasti dalšího vzdělávání učitelů, s důrazem na tuto oblast.

V činnosti UNESCO jako Organizace spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu je oblast výchovy a vzdělávání považována za významný klíč k řešení celosvětových problémů, vyplývajících z globalizace. Na rozdíl od ostatních mezivládních kontaktů se zde Česká republika stává účastníkem kooperace i s těmi zeměmi, které nedosáhly úrovně zemí hospodářsky vyspělých. Analýzy a prognózy rozvoje vzdělávání, zpracované z celosvětového hlediska, se stávají významným myšlenkovým zdrojem pro formulaci dlouhodobých záměrů rozvoje českého vzdělávacího systému. Proto se dlouhodobá strategie UNESCO v oblasti vzdělávání, zpracovaná Mezinárodní komisí Vzdělávání pro 21. století „*Učení je skryté bohatství*“, i nadále bude považovat za jedno z východisek české vzdělávací politiky. Bude žádoucí, aby se prohloubil podíl ČR na realizaci akčního plánu základního vzdělávání pro všechny obyvatele země pro první léta 21. století. Při mezinárodních analýzách školských reforem uskutečňovaných prostřednictvím UNESCO bude možné uplatnit české zkušenosti. V systematictější podobě než dosud by se měla rozvinout vnitrostátní i mezinárodní spolupráce sítě tzv. asociovaných škol UNESCO, zaměřených na výchovu k mírovému soužití, lidským právům a k udržitelnému rozvoji.

Předpokládá se, že další směřování a priority aktivit UNESCO v oblasti vzdělávání určí v září 2001 46. zasedání Mezinárodní konference o vzdělávání v Ženevě. Konference se uskuteční na téma: „*Obsah vzdělávání a učební strategie pro společný život v 21. století: problémy a řešení*“. Na konferenci jednotlivé členské státy včetně České republiky předloží Národní zprávy o vzdělávání. Analýza těchto zpráv umožní nalézt nové podněty pro českou vzdělávací politiku.

Nové možnosti pro mezinárodní výzkumnou spolupráci skýtají instituty UNESCO, zaměřené na vzdělávací plánování v Paříži (IIEP), vzdělávání dospělých v Hamburku, kurikulární problematiku v Ženevě (BIE), informační technologie ve vzdělávání v Moskvě a na vysoké školství v Bukurešti (CEPES).

Česká republika se bude nadále snažit podílet se na aktivitách UNESCO i prostřednictvím tzv. participačních programů se zaměřením na vzdělávání. Předpokládá se větší aktivita České komise UNESCO v oblasti vzdělávání a podpora její činnosti ze strany MŠMT.

5.5. Vybrané aktivity regionální spolupráce

CEEPUS (Central European Exchange Programme for University Studies)

Česká republika bude v příštích letech nadále aktivně podporovat účast českých vysokých škol v tomto výměnném programu pro studenty a vysokoškolské učitele se zaměřením na jeho komplexní programy a vytváření sítí univerzit tím, že zabezpečí nezbytnou infrastrukturu. Vzhledem k tomu, že se program zaměřuje především na to, co je pro středoevropský region specifické, a tím také přispívá k procesu evropské integrace, neměla by Česká republika zůstat stranou, ale naopak se tomuto úsilí ještě více otevřít.

Visegrádská skupina - Visegrádský fond

V rámci Visegrádské skupiny (Česká republika, Polská republika, Maďarská republika a Slovenská republika) byl založen Mezinárodní visegrádský fond s cílem podporovat společné aktivity. Vzhledem k tomu, že v nejbližších letech mají být podporovány činnosti zejména v oblasti vzdělávání a sportu, bude MŠMT usilovat o co nejúčinnější využití prostředků Visegrádského fondu pro potřeby vzdělávacího sektoru. Dojde tím k žádoucí koordinaci vzdělávací politiky v zemích se společnou školskou tradicí a obdobným historickým vývojem.

Spolupráce v rámci tzv. „Boloňské deklarace“

Dne 19. června 1999 v Boloni podepsalo 29 evropských zemí, mezi nimi i Česká republika, společné prohlášení ministrů školství evropských států s názvem „Evropský prostor vysokoškolského vzdělávání“, pro které je užíván název „Boloňská deklarace“. V tomto závažném dokumentu se 29 evropských zemí dobrovolně zavazuje, že formou postupných kroků přistoupí ke sbližování svých vysokoškolských systémů tak, aby lépe vyhovovaly potřebám akademické a následně též profesní mobility. Další podněty v tomto směru přinese setkání evropských ministrů v Praze v roce 2001. (Důsledky přijetí této deklarace a její naplňování jsou podrobně zpracovány v části III.7.3.)

5.6. Bilaterální spolupráce

Právní rámec bilaterální školské spolupráce vytvářejí mezinárodní smlouvy, a to podle povahy buď smlouvy vládní nebo rezortní. Tyto smlouvy standardně upravují vzájemné poskytování informací o aktuálním stavu školské a vzdělávací politiky ve smluvních zemích, zejména pedagogické dokumentace, výměnu odborníků, podporu studia jazyka druhé smluvní strany a vytvářejí východisko pro dvoustrannou mobilitu studentů a učitelů vysokých škol.

Zvláštní pozornost by kromě dalšího rozšíření a zlepšení nabídky stipendijních a studijních pobytů a prohloubení dvoustranné spolupráce formou projektů měla být věnována angažmá České republiky na poli výuky českého jazyka na vysokých (a středních) školách v zahraničí.

Velmi významnou součástí bilaterální spolupráce jsou projekty zahraniční pomoci, v jejichž rámci je ročně přijímáno 200 zahraničních studentů k bakalářským, magisterským a doktorským studijním programům na vysokých školách v České republice, dále jsou přijímáni krajané ke stipendijním pobytům na vysokých školách, vysílání čeští učitelé ke krajanským komunitám v zahraničí, vysílání expertů na zahraniční univerzity, přijímány osoby ke krátkodobým odborným pobytům aj.

MŠMT bude v součinnosti s Ministerstvem zahraničních věcí usilovat o optimální využívání prostředků určených na jejich financování.

Doporučení

- ☐ Důsledně realizovat závazky vyplývající z přípravy ČR na vstup do EU v oblasti vzdělávání a vytvářet organizační a personální podmínky pro budoucí využití strukturálních fondů EU.
- ☐ Podněcovat aktivitu vzdělávacích institucí a jednotlivců při začleňování do vzdělávacích programů EU, podporovat činnost agentur zajišťujících jejich realizaci a zvýšit finanční podporu, určenou konečným uživatelům na další prohloubení spolupráce a mobility.
- ☐ Využívat v maximální míře koncepčních přístupů OECD při určování trendů vzdělávacího rozvoje ke stimulaci tvůrčí a inovativní činnosti řídicích pracov-

níků a pedagogických pracovníků a účastnit se vybraných srovnávacích analýz.

- ❑ Posílit rozvoj spolupráce s Radou Evropy v oblasti výchovy k demokratickému občanství a sociální soudržnosti, multikulturní výchovy, vzdělávání menšin (zejména Romů) a výuky cizích jazyků.
- ❑ Ve spolupráci s OSN a UNESCO podporovat realizaci Světové deklarace o vzdělávání pro všechny, při-

jaté v Jomtienu, a usilovat o přiměřené formy pomoci vzdělávání v rozvojových zemích.

- ❑ Cílevědomě zpřístupňovat významné mezinárodní dokumenty, výsledky jednání důležitých mezivládních grémií, srovnávací přehledy a studie a soustavně je uplatňovat ve vzdělávání řídících i pedagogických pracovníků i ve výzkumné a vývojové činnosti, vztahující se ke vzdělávání.

II.

Předškolní, základní a střední vzdělávání

A. SPOLEČNÉ OTÁZKY

V průběhu uplynulých deseti let řada dílčích kroků postupně přetvářela značně centralizovaný a direktivní systém základního a středního (tzv. regionálního) školství, přesouvala pravomoci na nižší úrovně řízení a začala diferencovat úlohu jednotlivých partnerů. Již na začátku tohoto procesu zavedením právní subjektivity do značné míry vzrostly pravomoci a také povinnosti ředitele školy. Dnešní reformou veřejné správy se dotvořila potřebná, avšak chybějící, regionální úroveň a značně se rozšířila úloha samosprávy. Návrh školského zákona stanoví práva a povinnosti jednotlivých partnerů nového decentralizovaného a participativního systému a vymezuje tím jejich úlohu.

Úlohou státu je především definovat pravidla hry (stanovit strategické cíle a celkový směr vývoje, vymezit kompetence jednotlivých účastníků), vytvářet odpovídající podmínky (především v oblasti ekonomické a v činnosti podpůrných systémů), založit hlavní mechanismy nepřímého řízení (kurikulární politiky, evaluace, financování, podpory práce školy a učitele) a vyvíjet stálý tlak na dosažení společných cílů (s využitím nepřímých nástrojů jako je inovační financování či kariérový a platový systém). Úlohou mezilehlé samosprávné (regionální, případně obecní) úrovně je uplatňovat ve společném rámci oprávněné lokální zájmy a zodpovídat za zřízení, efektivitu a provoz sítě škol. Úlohou školy – tj. nejnižší úrovně systému – je co nejlépe realizovat na základě své profesionální zodpovědnosti ty vzdělávací cíle, které si v rámci pravidel předepsaných státem (a do jisté míry modifikované regionem či obcí) sama stanoví. Na každé úrovni se přitom vyžaduje spolupráce státní správy a samosprávy i účast okolní společnosti, sociálních partnerů a rodičů.

Místo jednoduchého systému příkazů a jejich provádění se tedy vytváří složitý mechanismus, který diferencuje, propojuje a navzájem vyvažuje jednotlivé úrovně i formy řízení tak, aby při sledování společných cílů co nejvíc podněcoval iniciativu a tvořivost všech partnerů. Jejich vztahy jsou pro správné fungování systému rozhodující. Ve vertikálním směru to je vzájemné vymezení kompetencí a rolí všech tří úrovní, které se navzájem neomezují, ale doplňují, a vyžadují vzájemný dialog a úzkou spolupráci. V horizontálním směru to je na úrovni školy zvláště vyvažování citlivých vztahů mezi ředitelem a školskou radou a mezi ředitelem, týmem učitelů i jednotlivými učiteli, které jsou rozhodující pro vytvoření ovzduší vzájemné důvěry a respektu.

Úzkou spoluprací všech úrovní především vyžaduje zajištění průřezových funkcí vzdělávacího systému, které do značné míry zůstávají v kompetenci centra (především ministerstva a školní inspekce) a jsou účinnými nástroji nepřímého řízení. Jsou jimi *péče o kvalitu, relevanci a efektivitu vzdělávání* (kapitoly 1 a 2), *zajištění podpory a motivace pro práci škol a učitelů*, na niž jsou nyní kladeny mnohem vyšší nároky (kapitola 3) a *péče o rozvoj lidských zdrojů v rezortu* (kapitola 4). Jednotlivé funkce a odpovídající mechanismy jsou pojednány v samostatných kapitolách, jsou však navzájem velmi těsně propojené a vedou k vybudování společné podpůrné infrastruktury. Navrhovaná doporučení i dílčí opatření se navzájem podmiňují, je nutné je realizovat jako celek.

1. Změna cílů a obsahů vzdělávání

K celé řadě zásadních změn dochází ve způsobu, jak je vzdělávání koncipováno a projektováno a jak je realizováno. V první řadě nový školský zákon zavede systém více úrovní vzdělávacích programů, který na jedné straně umožňuje, aby se o konkrétní podobě vzdělávání rozhodovalo tam, kde se reálně uskutečňuje, a tak vzdělávání reagovalo na potřeby vzdělávajících se žáků a studentů a vytvářelo školskou kulturu těsně spjatou s životem místního společenství. Na druhé straně vymezuje nezbytné společné jádro, které vyjadřuje konsensuální názor společnosti a zaručuje vzájemné dorozumění.

Nejvyšší úrovní tohoto systému je *státní program vzdělávání* (často se užívá i termín národní kurikulum). Za jeho zpracování odpovídá MŠMT, podílí se na něm však i ostatní účastníci vzdělávání (především sociální partneři, zejména prostřednictvím Rady pro vzdělávání a rozvoj lidských zdrojů) a měl by se schvalovat jako nařízení vlády. Vyjadřuje hlavní zásady kurikulární politiky státu a obecně závazné požadavky, do nichž se promítají všechny cíle vzdělávání a výchovy formulované v části I.1. tohoto dokumentu a navrhovaném školském zákoně. Vymezuje humanistické a demokratické hodnoty, na kterých je vzdělávání založeno a které nejen budou předávány žákům, ale měly by se stát základem života školy a vztahů mezi všemi účastníky vzdělávání. Definuje obecné cíle vzdělávání a obecné, klíčové kompetence zaměřené zejména na rozvoj osobnosti, na výchovu občana i na přípravu na další vzdělávání či vstup do praxe. Vymezuje ty věcné oblasti a obsahy vzdělávání, které jsou nezbytné pro dosažení vzdělávacích cílů

a pro získání požadovaných kompetencí absolventů. V obsahu vzdělávání budou vyváženě zastoupeny jak znalosti vztahující se k vědním oborům, tak k oblasti umění, tělesné kultury a techniky, při zvláštním důrazu na etické hodnoty a principy.

Také další úroveň kurikulárních dokumentů je zpracovávána centrálně. Jsou jí *rámcové vzdělávací programy*, které specifikují obecně závazné požadavky pro jednotlivé stupně a obory vzdělání, vymezují rámec pro návrh učebních plánů a formulují pravidla pro tvorbu školních vzdělávacích programů.

Nejnižší úrovní systému jsou *školní vzdělávací programy*, podle nichž se bude uskutečňovat vzdělávání v konkrétní škole. Budou je zpracovávat jednotlivé školy pro své konkrétní podmínky i pro záměry a plány, které si před sebou budou stavět. Otevírá se tak prostor pro další rozvoj autonomie škol, pro uplatnění jejich potenciálu, pro větší rozvoj tvůrčích schopností učitelů, pro větší flexibilitu vzdělávacího systému i pro vyšší efektivitu vzdělávání. K tomu, aby se – zejména zpočátku – usnadnila tvorba školních vzdělávacích programů, budou sloužit *modelové, vzorové vzdělávací programy* a metodika jejich zpracování.

Za druhé, při tvorbě rámcových i školních vzdělávacích programů bude uplatňováno nové pojetí kurikula, které již není založeno především na osvojování co největšího objemu faktů. Úlohou školy bude poskytnout systematickou a vyváženou strukturu základních pojmů a vztahů, které umožní zařazovat informace do smysluplného kontextu vědění i životní praxe. Půjde o *vyváženost poznatkového základu kurikula, rozvoje kompetencí i osvojování postojů a hodnot*. Bude prohloubena vzájemná *provázanost mezi cíli, obsahem vzdělávání a kompetencemi*, důraz bude kladen na *získání klíčových kompetencí*. Půjde o novou orientaci vzdělávání: *naučit se poznávat* – zvládnout metody, jak se učit, jak využívat nové informační a komunikační technologie, jak se vyhnout zahlcení povrchními informacemi, ale naučit se informace zpracovávat, měnit je ve znalosti a aplikovat, umět kriticky myslet a hodnotit; *naučit se jednat a žít společně* – umět pracovat samostatně i v týmech, otevřeně komunikovat se ostatními, zvládat konflikty, respektovat odlišné názory, chápat vzájemnou závislost; *naučit se být* – umět se orientovat v různých situacích a adekvátně na ně reagovat, být schopen řešit problémy a vést plnohodnotný život, jednat s větší autonomií, na základě samostatného úsudku, ale v souladu s morálními normami a s uvědoměním a přijetím osobní odpovědnosti. Jde tedy současně

o kvalitní *hodnotovou orientaci*, o rozvoj odpovídajících sociálně-osobnostních vlastností, o porozumění vlastní osobnosti i o respekt k druhým a o schopnost vnímat i duchovní rozměr života a nezbytnost prosazení udržitelného rozvoje.

Za třetí, značně se zdůrazňují některé oblasti vzdělávání a více se uplatní některé formy výuky. Značně se posiluje zejména *výuka cizích jazyků*, jejímž cílem je domluvit se v jednom a postupně ve dvou cizích jazycích. Výchova k občanství a demokracii i profesní orientace se realizuje nejen v rámci předmětů, ale i v mimotřídních aktivitách a ve vytvoření odpovídajícího prostředí školy. Do výuky by měly být podstatně více zařazovány praktické činnosti. Mělo by v ní být dostatek příležitostí jak uplatnit zkušenosti z běžného života a ze světa práce zejména prostřednictvím nově pojaté technické výchovy. Objeví se dále *řada nových témat* – jako jsou např. témata evropské integrace, multikulturní výchovy, environmentální výchovy (tj. výchovy k tvorbě a ochraně životního prostředí a pro trvale udržitelný rozvoj) a výchovy ke zdravému životnímu stylu. Jejich realizace předpokládá týmovou spolupráci učitelů a využívání různých forem mimotřídní činnosti. Budou rozvíjeny *mezipředmětové vazby a výuka v integrovaných celcích* i uplatňovány *nové formy výuky*, které usnadní vnitřní diferenciaci až individualizaci vzdělávání. Jednou z nich je např. projektová výuka, založená na aktivní, samostatné práci žáků, jimž dává příležitost proniknout v daném tématu do větší hloubky. Značné důsledky bude mít širší uplatnění a zejména pedagogické využívání informační technologie.

Nové pojetí kurikula – především důraz na klíčové kompetence i osvojení postojů a hodnot, posílení integrace výuky a mezipředmětových vztahů, větší míra diferenciaci, uplatnění nových témat – i zpracovávání vlastního vzdělávacího programu školy značně zvýší nároky na školy i učitele a budou vyžadovat jejich systematickou přípravu a stálou podporu. To je jedním z hlavních cílů návrhu společné podpůrné infrastruktury.

Doporučení:

- Realizovat navržený systém vzdělávacích programů na všech úrovních
- Vytvořit Státní program vzdělávání jako nový základní kurikulární dokument, projednat jej v Radě pro vzdělávání a zajistit jeho legislativní přijetí na úrovni nařízení vlády.

- Vytvořit soustavu navazujících rámcových vzdělávacích programů a zpracovat metodické pokyny pro tvorbu školních vzdělávacích programů.
 - Využít existující infrastruktury – rezortních ústavů, pedagogických center, vysokých škol – pro zajištění přípravy učitelů i metodické pomoci školám včetně zpracování modelových, vzorových školních vzdělávacích programů.
- ❑ *Realizovat nové rysy v pojetí kurikula*
- Podporovat rozvoj klíčových kompetencí jako nástroje přeměny encyklopedického pojetí vzdělávání.
 - Uplatnit nové formy aktivní výuky, zejména projektovou výuku, různé formy mezipředmětové integrace, jako jsou mezipředmětová témata a projekty, i další formy mimotřídní činnosti. Využít tyto formy i při zavádění nových témat do kurikula.
 - Systematicky připravovat učitele na nové pojetí kurikula a na zavádění odpovídajících metod a forem výuky.
 - Zahrnout uvedené formy a témata do inovačních a rozvojových programů ministerstva.
- ❑ *Postupně zavádět výuku dvou cizích jazyků na všech typech škol*
- Zavést výuku prvního cizího jazyka od 3. ročníku základní školy a umožnit volbu druhého cizího jazyka na druhém stupni základní školy pro všechny žáky.
 - Postupně zajistit návaznost výuky cizích jazyků na středních školách tak, aby absolvent střední školy s maturitou ovládal na různé úrovni 2 cizí jazyky, absolvent střední školy bez maturity alespoň jeden cizí jazyk.
 - Realizovat řadu podpůrných opatření, jako jsou rozšíření přípravného i dalšího vzdělávání učitelů a úprava postavení učitelů cizích jazyků včetně zahraničních lektorů.
- ❑ *Vytvořit fond učebnic a dalších podpůrných materiálů*
- Vytvořit fond učebnic, počítačových a multimediálních programů a dalších učebních pomůcek odpovídajících novému pojetí kurikula, který by podporoval, inicioval, koordinoval jejich přípravu a garantoval jejich kvalitu.
 - Vytvořit odpovídající mechanismus pro zajištění kvality nových podpůrných materiálů.

2. Zvyšování kvality vzdělávání

Klíčovou oblastí pro správné fungování decentralizovaného a participativního vzdělávacího systému je *evaluace*. Užíváme tento zastřešující termín, protože se nejedná jenom o tradiční hodnocení jednotlivých žáků, ale dnes i o hodnocení jednotlivých škol a jejich různých druhů a typů, regionů i celého vzdělávacího systému. Zahrnuje v sobě dílčí rozměry *monitorování*, systematického sledování stavu vzdělávacího systému a získávání informací o něm, a *examinace*, provádění zkoušek. Získaný stupeň autonomie školy, která sama odpovídá za to, jak učí, je nutné vyvážit *systematickým hodnocením dosažených výsledků, aby byla zajištěna kvalita i efektivita její práce*. Porovnávání výsledků dosažovaných v jednotlivých sektorech a oblastech vzdělávacího systému i v jiných zemích poskytuje objektivní informace nezbytné pro efektivní řízení i pro rozhodování všech účastníků vzdělávání včetně žáků a rodičů. Vytváří se tak ucelený systém, který zahrnuje všechny úrovně a propojuje i vyvažuje řadu diferencovaných forem evaluace. V širším pojetí mluvíme o *vytvoření evaluačního prostředí či evaluační kultury, založené na kritické sebereflexi každého článku vzdělávacího systému v každé fázi jeho činnosti. Hodnocení zevnějšku se rozšiřuje o hodnocení zevnitřku*, které je spojeno s vlastním úsilím o změnu a je nakonec rozhodující pro dosažení vysoké kvality.

V uplynulých deseti letech se v této oblasti mnohé změnilo, patrně nejvýznamnější je naše zapojení do systému mezinárodních šetření a komparativních průzkumů. Další změny – především *uplatnění vnitřní evaluace škol a její propojení s vnější evaluací školní inspekce* – již požaduje nový školský zákon. Zajistit jejich realizaci a vybudovat ucelený systém evaluace, propojující celý vzdělávací systém, má nejvyšší prioritu. Bude nutné jej založit na jasné koncepci vzdělávací politiky, na definování vzdělávacích cílů, z kterých budou odvozena hlediska pro evaluaci a pro vypracování potřebných evaluačních nástrojů. Pro rámcové vzdělávací programy je nutné vytvářet odpovídající evaluační standardy (např. v podobě katalogů cílových požadavků). Vývoj evaluačních nástrojů i jejich ověření však bude mnohaleto záležitostí, velmi náročnou z hlediska času, prostředků i odborníků. Chybí také mechanismy, jak z provedené evaluace vyvozovat závěry pro zlepšování kvality vzdělávání na úrovni vzdělávacího systému, jednotlivé školy i třídy.

Je proto nutné podpořit vznik bohatšího, více diferencovaného evaluačního prostředí, v němž se uplatní různé

formy interní i externí evaluace. Aby se zvýšila vzájemná srovnatelnost výsledků, vyvážila subjektivita hodnocení a získala dostatečná zpětná vazba, bude se více využívat již existujících nástrojů pro externí evaluaci a monitorování výsledků škol i jednotlivých žáků a zejména se bude postupně rozšiřovat jejich škála. Účast na mezinárodních průzkumech se rozšíří o monitorování vzdělávacích výsledků pro naše vlastní účely. Vnitřní evaluace školy, ve které se ovšem uplatní hodnocení všech partnerů školy, bude zavedena do praxe škol jako jeden z hlavních nástrojů realizace jejich autonomie. Bude sloužit i jako jeden ze vstupů pro evaluaci školní inspekci.

Česká školní inspekce jako garant externí evaluace škol by se měla významně podílet na přípravě, tvorbě a ověřování evaluačních postupů a nástrojů včetně stanovení standardů, kritérií a metodiky vnitřní evaluace. Dosavadní, převážně kontrolní, činnost bude v daleko větším rozsahu doplňována *poradenskou a konzultační činností* pomáhající školám v jejich vnitřní evaluaci a v zavádění nové evaluační kultury (jak tomu odpovídá připravovaná kategorizace pracovníků zaměřených buď na evaluaci nebo na kontrolu). Měla by nejen objektivně zjišťovat stav pedagogické práce na školách a podmínky, za kterých se vzdělávání uskutečňuje, pojmenovávat zjištěné nedostatky, ale i motivovat ředitele i učitele k úsilí o změnu. Nejen upozorňovat na oblasti, kde školy nevyužívají svých možností, ale i seznamovat je s pozitivními příklady a vzory.

Vytvoření uceleného systému hodnocení žáka při ukončení každého nižšího stupně vzdělání je nezbytným předpokladem pro usnadnění přechodu mezi stupni a pro odpovídající volbu vzdělávací dráhy. Postupně by mělo vést ke značnému omezení vstupních (přijímacích) zkoušek, ke zvýšení vertikální mobility a odstranění dnešního vysokého stupně selektivity. Ten je důsledkem skutečnosti, že jsou především uplatňována kritéria, formulovaná vyšším stupněm školy. Hodnocení v závěru nižšího stupně je naopak založeno na *všestranné diagnóze* dosavadního vývoje žáka, na zhodnocení výsledků dosažených vzděláváním (ve srovnání s jeho výchozí situací) a posouzení předpokladů pro různé formy vzdělávání. Vede k doporučení volby dalšího postupu. Na konci střední školy je závěrečné hodnocení vždy spojeno s nějakou formou examinace (státní maturita, učňovská zkouška), na konci povinného vzdělávání doporučujeme závěrečné hodnocení zavést a hledat jeho vhodnou formu, odpovídající vzrůstající diferenciaci vzdělávání.

Vytvoření uceleného systému hodnocení žáků, s důrazem na jeho diagnostickou funkci bude vyžadovat rozsáhlou odbornou podporu. *Rozšířit existující specializovaný systém poradenství* a doplnit postupným zaváděním *funkce psychologů do škol* však bude nutné i z dalších důvodů. Zvyšuje se počet dětí ohrožených ve vývoji znevýhodňujícím socioekonomickým prostředím, žáků s problémy v učení, osobnostním vývoji či sociální adaptaci, žáků zneužívajících návykové látky, šikanujících i šikanovaných a s prekriminálním až kriminálním jednáním. Objevují se i nové požadavky související s měnící se rolí školy. Vedle již tradičního poskytování odborné pomoci pro podporu vzdělávání, profesní orientaci a volbu vzdělávací dráhy půjde i o posílení prevence sociální patologie, o podporu a vytváření podmínek pro rozvoj osobnosti žáků a harmonizaci vztahu rodiny a školy, o podporu integrace dětí se zdravotním postižením do běžných typů škol a o tvorbu inkluzivního prostředí. Poradenské služby bude třeba zaměřit více na rozvoj osobnosti, na podporu talentů, na vzájemnou interakci mezi žáky a učiteli, a zvýraznit jejich preventivní roli. Služby poskytované specializovanými zařízeními musí navazovat na poradenskou činnost realizovanou na školách a být koordinované se službami dalších institucí péče o děti, mládež a rodinu. Důležitým úkolem školních psychologů bude i péče o učitele vzhledem k náročnosti a odpovědnosti jejich práce a podpora proměny školy vůbec.

Vnitřní evaluace a vůbec vytvoření nové evaluační kultury jsou zcela novým prvkem v práci učitelů a škol, který značně ovlivní jejich celkový přístup i charakter jejich práce. Bude proto vyžadovat systematickou přípravu učitelů a všech pedagogických pracovníků i fungující podpůrnou infrastrukturu.

Doporučení

- Dobudovat systém evaluace a monitorování
 - Dobudovat ucelený systém evaluace a monitorování, který zahrne úroveň školy, regionu i vzdělávacího systému a umožní hodnotit jednotlivé stupně i typy škol.
 - Provázet národní systém se srovnáváním vzdělávacích výsledků v rámci mezinárodních průzkumů a šetření, zajistit v nich stálou účast ČR.
 - Dobudovat systém poskytující nezbytné informace pro rozhodování všech účastníků vzdělávání (žáků a rodičů, zaměstnavatelů, škol a státní správy).
 - Vytvořit systém standardů, kritérií a indikátorů. Uplat-

nit interní i externí formy evaluace, rozšířit využívání existujících nástrojů pro externí hodnocení a vytvořit pro ně další nástroje.

- Vnitřní evaluace škol (uskutečňovaná za spoluúčasti uživatelů a partnerů) propojit s přípravou výroční zprávy a dlouhodobého záměru rozvoje školy a využít je společně jako východiska pro hodnocení ČŠI.
 - Zřídit speciální výzkumné a vývojové pracoviště, Centrum pro evaluaci a monitorování vzdělávacích výsledků.
- Vytvořit systém závěrečného hodnocení žáků, rozšířit a nově koncipovat poradenské služby
- Vytvořit ucelený systém hodnocení žáků na konci každého stupně vzdělávání, založený na diagnóze předpokladů a dosažených výsledků, zvýšit diagnostické kompetence všech učitelů.
 - Postupně zavádět funkci školních psychologů a školních speciálních pedagogů.
 - Rozšířit existující systém pedagogicko-psychologického poradenství, koordinovat jeho služby s poradenskými službami, poskytovanými ve školách a v dalších institucích.
 - Rozšířit počet studijních míst na vysokých školách v oborech psychologie, speciální pedagogika a sociální práce.
 - Zavést ucelený systém odborného růstu poradenských pracovníků, propojený se systémem jejich dalšího vzdělávání a se systémem odborné metodické podpory (supervize).

3. Vnitřní proměna školy

Školy již jsou – a budou ještě více – vystaveny řadě změn, které se týkají obou velkých oblastí. Jsou to změny *vnějšího postavení, místa školy* ve vzdělávacím systému, jejího vztahu k ostatním úrovním systému i k okolní společnosti, jež jsou důsledkem získání určité autonomie. Je to *vnitřní proměna* školy, především proměna její *funkce, prostředí a klimatu*, kdy vzrůstá význam výchovné a socializační role školy, která je chápána jako rovnoprávné společenství vzájemně se učících partnerů, učitelů, žáků a jejich rodičů.

Všechny tyto změny – změna vnějšího postavení i vnitřní proměna školy – zasahují celé spektrum činností: mění se tradiční úkoly školy (cíle a obsah vzdělávání, styl výuky, vztah učitele a žáka, hodnocení žáků), zavádějí se mnohé úkoly

nové, které vyplývají z nového způsobu řízení (jako je řízení projektem), zakládají se nové mechanismy. Kladou proto zcela nové požadavky na školu a učitele, nejen na dosažení nových profesních i osobních kvalit, jako jsou tvořivost, iniciativa, přijetí osobní zodpovědnosti a profesionalita, ale i na posílení týmové práce celé školy, vytvoření a realizování dlouhodobé koncepce, společné vize svého rozvoje, na schopnost společné sebereflexe, reálného zhodnocení vlastních sil i stanovení vlastních cílů. Nezbytná je přitom i účast rodičů, žáků a studentů. Bude také třeba dosud převažující orientaci na vnější motivaci žáků postupně transformovat na využívání vnitřní motivace, založené na sebepoznávání a přijímání osobní odpovědnosti. Bude tedy nutné u všech účastníků změnit navyklé tradiční postoje, převzít nové role a vzorce chování a získat nové kompetence.

Tak rozsáhlá změna zavedených vztahů otevírá určitá rizika, především to, že bude odmítnuta. Nelze ji nařídít, je však nutné realizovat promyšlený systém pobídek, otevírání příležitostí, přenášení zkušeností. *Základem je dobrovolná iniciativa školy, která však vyžaduje systematickou a cílevědomou podporu a jasné vedení centrem.* Nezbytným prvkem jsou i *těsné vzájemné kontakty škol navzájem*, které vedou k postupnému šíření a zapojování stále dalších škol podle jejich zájmu a stupně připravenosti.

Realizace bude dlouhodobá a postupná. Bude proto vyžadovat systematickou, komplexní a zejména trvalou podporu, která bude mít trojí cíl: *poskytnout nástroje*, jak změny realizovat; *pomoci škole*, aby mohla splnit nové úkoly, na které není (až na výjimky) připravena; a konečně *otevřít vnitřní zdroje proměny*, využívat tvůrčí potenciál škol, které by se postupně samy stávaly ohnisky dalšího vývoje vzdělávacího systému. Je přitom možné využít zkušeností s realizací některých již ověřených programů a alternativních koncepcí, které si kladou obdobné až totožné cíle.

Navrhovaná doporučení tvoří jediný funkční celek. Propojují podporu shora s iniciativou a tvořivostí škol samých, aby se nejen co nejvíce využila tvůrčí práce nejlepších učitelů a škol, ale především aby se motivovaly a aktivizovaly i ostatní školy, aby se samy snažily o svou proměnu.

Za prvé navrhujeme vytvořit *systém nástrojů, které realizují autonomii školy*. Některé jsou již zavedeny do praxe, jiné se objevují v návrhu nového školského zákona, cílem doporučení je jejich vzájemné propojení. *Dlouhodobý záměr rozvoje školy* je základním dokumentem pro řízení proměny školy, pro vypracování školního vzdělávacího programu, pro hodnocení inspekci i pro vnitřní evaluaci, pro další vzdělávání pracov-

níků školy i pro účast na programu inovačního financování. Za zpracování programu školy odpovídá ředitel školy, je však společným dílem. Jeho zpracování, na němž se podílí celý učitelův sbor i partneři školy, je již samo výchovou ke změně, centrální úlohu tu má sebereflexe školy. Účast na zpracování a realizaci projektu rozvoje školy je vhodným kritériem pro hodnocení učitelů a jejich kariérový postup. S přípravou, realizací a vyhodnocením plánu rozvoje školy jsou tedy provázány ostatní nástroje: *školní vzdělávací program*, *vnitřní evaluace školy* jako východisko přípravy plánu rozvoje i závěr jeho realizace, *výroční zpráva* zprostředkující dosažené výsledky všem partnerům školy. Vytvoření těchto nástrojů klade značné požadavky na školy, zvláště náročné jsou požadavky na roli a osobnost ředitele, s neautoritativním jednáním, ale s autoritou demokratického lídra. Otevírá však možnost diferencovat přístup k jednotlivým školám na základě jejich snahy řídit svůj vlastní rozvoj podle profesionálně vypracovaného projektu a uvolnit tím nové, vnitřní zdroje proměny.

Za druhé navrhujeme zřídit *Program rozvoje škol* jako formu inovačního financování. Bude systematicky podporovat dobrovolnou iniciativu škol při zvyšování kvality vzdělávání, rozšiřování vzdělávací nabídky a zavádění inovací a současně ji orientovat na záměry dlouhodobé strategie. Školy se budou moci na základě předloženého projektu - a také při splnění určitých vstupních kritérií - ucházet o finanční podporu ministerstva, spojenou se zaručením dalších podmínek pro jejich tvůrčí práci. Práce školy se bude systematicky monitorovat a hodnotit a bude se podporovat šíření dosažených výsledků. Předpokládá se více úrovní, resp. kategorií zapojení do programu, a to podle náročnosti cílů, které si škola v projektu stanoví - zvyšování kvality, šíření inovací a metodické vedení, nabídka dalšího vzdělávání, zapojení do přípravného vzdělávání učitelů (jako škola klinická či laboratorní). Program je dostatečně flexibilní, aby umožňoval poskytování různých doplňkových služeb, ověřování a realizaci cílených programů státní vzdělávací politiky, různé formy spolupráce mezi školami navzájem a s pedagogickými fakultami, dostupnost metodického vedení i účast na dalším vzdělávání. Také tento program otevírá možnost diferencovat přístup k jednotlivým školám. Může se stát základem nového vztahu mezi centrem a školami. Dlouhodobým cílem programu je, aby síť velmi kvalitních škol motivovala ty ostatní, aby se všechny školy snažily dostat na úroveň těch nejlepších.

Za třetí navrhujeme, aby nově budovaná síť pedagogických center sloužila jako *společná infrastruktura*, která

bude podle potřeby koordinovat a organizačně zajišťovat nejrůznější formy podpory práce jak celých učitelův sborů, školských týmů, tak jednotlivých učitelů. Její působnost nebude úzce vymezena, bude zahrnovat další vzdělávání i konzultační, metodické a informační činnosti, bude podporovat plnění všech nových úkolů, které přináší nové pojetí kurikula a evaluace, vypracování i realizaci projektů škol a dalších nástrojů uplatňování autonomie školy. Bude působit nejen shora dolů pro šíření rozvojových a inovačních programů ministerstva, ale i zdola nahoru pro iniciativu škol i mezi nimi navzájem pro šíření zkušeností škol a podporování jejich vzájemné spolupráce. Bude podstatně přispívat k propojování všech tří úrovní - centra (ministerstva a inspekce), regionu a škol navzájem, především by však na krajské úrovni propojovala činnost pedagogických center s činností inspekce a krajské samosprávy (a dalších, jí řízených organizací). Bude tak vytvářet základnu pro regionální spolupráci, na niž se rovněž budou podílet vysoké školy, zejména jejich pedagogické fakulty.

Změny, kterými musí škola projít, vyvěrají značnou měrou z aktualizace a aplikace vědeckých poznatků o výchově a vzdělávání do činnosti učitelů a škol. Přitom tyto poznatky zůstávají z převážné části před branami současné školy. Proto - *za čtvrté* - navrhujeme *ustavení rady odborníků* - vědců, soustavně se zabývajících přenosem či transformací poznatků relevantních věd (zejména pedagogiky, psychologie a sociologie) do praktické sféry výchovy a vzdělávání. Jedině tak lze zajistit, že administrativní a rutinní sklony školy její potřebný vývoj nezadusí.

Doporučení

- Vytvořit ucelený systém nástrojů pro uplatnění autonomie školy
- Zpracovat metodiky pro přípravu a vypracování dlouhodobého záměru rozvoje školy; pro přípravu a realizaci vnitřní evaluace školy; pro přípravu a realizaci školního vzdělávacího programu; pro zpracování výroční zprávy.
- Realizovat odpovídající vzdělávací programy pro ředitele, učitele a další pedagogické pracovníky.
- Založit *Program rozvoje škol*
- Vypracovat zásady inovačního financování a zřídit jeho mechanismus.
- Zajistit využívání a rozšiřování zkušeností těch nej-

lepších škol i jejich přenášení na ostatní školy podle míry, jak jsou připraveny.

- Podporovat vytvoření sítí spolupracujících škol.
- *Vybudovat společnou podpůrnou infrastrukturu*
- Využít nově vybudovanou síť pedagogických center ke koordinaci a organizačnímu zajištění dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků, konzultační, metodické a informační činnosti, šíření rozvojových a inovačních programů ministerstva, šíření zkušeností škol a jejich vzájemné spolupráce.
- Využít pedagogická centra k přípravě pedagogických pracovníků na plnění nových úkolů, které přinášejí doporučení ke kurikulu, evaluaci, vypracování projektů a dalšímu uplatnění autonomie školy.
- Propojit činnost pedagogických center s činností ČŠI a krajské samosprávy a vytvořit tak základnu regionální spolupráce.
- Navázat těsnou spolupráci s vysokými školami a jejich pedagogickými fakultami sídlícími v kraji a zajistit využití jejich vědeckých a pedagogických kapacit.
- Ustavit skupinu odborníků pro přenos vědeckých poznatků do pedagogické praxe a přičlenit ji k Radě pro vzdělávání a rozvoj lidských zdrojů.

4. Pedagogičtí pracovníci jako nositelé změn

Realizace změny ve vzdělávání není možná bez aktivní spolupráce a přímé účasti učitelů i všech ostatních pedagogických pracovníků. Jejich práce se stala mnohem náročnější svou složitostí, psychickým vypětím i časovým zatížením. Vzrůstají nároky na jejich osobní i odborné kvality, zvyšují se jejich povinnosti i osobní odpovědnost. Rozvoj lidských zdrojů ve školství je proto prvořadým úkolem, který bude nutné současně zajišťovat více směry. Je nutné nově koncipovat vysokoškolskou přípravu učitelů i jejich další vzdělávání, systematicky podporovat jejich práci, zvyšovat jejich motivaci pro angažování se v osobním rozvoji i v rozvoji školy a učinit učitelskou profesi přitažlivou.

Předpokladem je *rehabilitace platové úrovně* učitelstva, formulovaná v Hlavních cílech vzdělávací politiky vlády ČR. Stejně nutná je účast představitelů učitelstva nejen při formulaci vzdělávací politiky a tvorbě vzdělávacích programů, ale i při stanovení cílů dalšího vzdělávání a úpravách pra-

covních podmínek. Již existující úsilí učitelských odborů a pedagogických iniciativ je třeba propojit a posílit proces *utváření autonomní sociálně profesní skupiny*, který by vedl k vypracování etického kodexu učitelství a k vytvoření střechového profesního sdružení.

Dále je nezbytné závazně *stanovit obecné i specifické předpoklady* pro vstup do pedagogických profesí. Bude nutné zavést nový způsob výběru uchazečů o učitelské studium, který bude založen na posouzení jejich motivace a osobnostních předpokladů. Analýza dnešních studijních programů a oborů učitelství ukazuje, že základní charakteristiky, obsah studia i výstupní požadavky při státních závěrečných zkouškách jsou tak různé, že nelze zaručit standardní úroveň absolventů. Nápravu tohoto stavu lze při plném dodržování autonomie vysokých škol dosáhnout přijetím *legislativního opatření, předepisujícího standard učitelské kvalifikace*, který bude kritériem pro akreditaci studijních programů a oborů navržených fakultami. Standard bude rovněž obsahovat závaznou rámcovou strukturu výstupních požadavků, definovat klíčové komponenty učitelské kvalifikace (odborně předmětové, všeobecně vzdělávací a osobnostní, pedagogicko-psychologické, předmětově didaktické a prakticko-pedagogické) a z nich vyplývající strukturu složek studia. Předpokládá se posílení pedagogicko-psychologické složky, jejíž časový či kreditní podíl by měl činit 20–25 %, spolu se všeobecným univerzitním základem okolo 30 %. Pedagogické praxi začleněné do pedagogicko-psychologické a předmětově didaktické přípravy by se mělo dostat 10–12 % celkového časového fondu učitelských studijních programů. Při všech těchto změnách zároveň platí, že musí být zvýšena i kvalita odborně předmětového studia budoucích učitelů. Zároveň je nezbytné, aby byl podpořen rozvoj oborových a předmětových didaktik.

Je také nutné dořešit tzv. doplňující pedagogické studium, které umožňuje absolventům jiných fakult získat pedagogickou složku své kvalifikace, nezbytnou pro učitele odborných předmětů. Musí být chápáno jako samostatný studijní program ukončený státní zkouškou, který je podroben akreditaci za stejných podmínek jako ostatní studijní programy učitelství.

Akademická úroveň sama o sobě nezaručuje dostatečnou kvalitu přípravy pro učitelství. Již po dlouhou dobu se jí vytýká, že je odtržena od potřeb praxe a jen nedostatečně zaměřena na *rozvoj sociálně osobnostních vlastností a profesních způsobilostí*. Přípravné vzdělávání dnes budoucí učitele spíše utvrzuje v pedagogickém tradicionalismu než

v uplatňování inovativních přístupů a v rozvíjení nových vztahů mezi školou a životem společnosti. Bude proto nezbytné tradiční akademické pojetí výuky v izolovaných disciplínách pedagogické složky přípravy nahradit *pojetím funkčně integrovaným*, které bude založeno na zkušenostním učení, na výcviku v teoretické reflexi a sebereflexi a na aplikaci metod akčního výzkumu, odborná složka přípravy bude více vázána na složku pedagogicko-psychologickou. Významné místo v něm bude mít sociálně osobnostní rozvoj a výcvik v komunikativních dovednostech.

K dalším změnám v přípravě učitelů vedou změny ve výuce i nové požadavky kladené na školu, jako je vzrůstající diferenciaci až individualizace výuky, nové formy skupinové a samostatné práce žáků, integrace dětí se speciálními potřebami, zavádění kompenzačních programů, posílení výchovné funkce školy, inkluzivní výchova, nové formy týmové spolupráce učitelů, příprava kurikulárních a jiných dokumentů. Nezbytnou součástí přípravného vzdělávání učitelů a ostatních pedagogických pracovníků je uvedení do multikulturní výchovy, výchovy k toleranci a proti rasismu, včetně problematiky holocaustu.

Tyto narůstající úkoly vyžadují plnou vysokoškolskou kvalifikaci učitelů základních a středních škol na magisterské úrovni a zavedení bakalářského studia pro učitelky mateřských škol, vychovatele, pedagogy volného času a mistry odborné výchovy. (V této souvislosti je nutné uvážit definování nové kategorie „pomocné učitelské síly“ či „učitelského asistenta“ s redukovánými požadavky na kvalifikaci.) V návaznosti na takto koncipované přípravné vzdělávání je nutné obnovit praxi *uvádění nastupujících učitelů* a pověřit jím zkušené učitele se specifickou kvalifikací. Zřejmě nedostatky v účinnosti přípravy učitelů tkví značnou měrou ve stávajícím *pojetí fakultních škol*. Bude nutné legislativně vymezit vztahy mezi nimi a příslušnou fakultou analogicky k funkci fakultních nemocnic. Kromě těchto „klinických“ škol bude rovněž nutné zajistit podstatně širší okruh kvalitních, „laboratorních“ škol, na kterých mohou působit někteří fakultní učitelé a ve kterých se bude realizovat pedagogická praxe studentů. Pro tyto školy je nutné vytvořit odpovídající podmínky.

Dalším nezbytným opatřením je institucionální *upevnění pedagogických fakult* v rámci univerzit. Proti ostatním fakultám, které také připravují učitele, mají své specifické, nestupitelné úkoly – vytvářet vědeckou základnu pro výzkum vzdělávání, šířit inovace a stát se centry profesní komunikace mezi učiteli všech kategorií a se školskou správou na cent-

rál i regionální úrovni. Mají pro oblast vzdělávání učitelů a pro pedagogický výzkum centrální a koordinační roli a budou v tom také systematicky podporovány ministerstvem.

Kvalifikace dosažená přípravným vzděláváním je dnes nejpodstatnějším kritériem pro platové zařazení učitele, na další platový postup pak má rozhodující vliv délka učitelské služby. Chceme-li však rozlišit kvalitu a náročnost práce učitelů i ostatních pedagogických pracovníků a platově ji vyjádřit, je nutné vypracovat *systém kariérového postupu, na němž by závisel postup platový*. Tento systém, založený na *diferenciaci a kategorizaci pedagogických činností* a na definování jejich kvalifikačních předpokladů, umožní postup pracovníka na základě funkční specializace i na základě kvality a tvořivosti jeho práce (u ředitelů kvality školy) zařazením do vyššího kvalifikačního a tedy i platového stupně. Zavede řadu kvalifikačních kategorií pro učitele – jako jsou např. specialista pro vývoj školního vzdělávacího programu a evaluaci práce školy, vedoucí metodického sdružení, výchovný poradce, uvádějící či fakultní učitel, metodický a inspekční odborník – s nárokem na vyšší tarifní platy. Bude pokračovat dalšími kategoriemi řídicích pracovníků, počínaje řediteli škol a definovat pro ně kvalifikační standardy. Navrhovaný systém propojuje individuální a týmovou, celoškolní dimenzi učitelské práce. Jeho cílem je motivovat učitele a další pedagogické pracovníky, aby stále usilovali nejen o svůj profesionální i osobnostní rozvoj, ale především o další rozvoj celé školy, jehož by se co nejvíce a aktivně účastnili.

Dalším komplexním systémem, který bude nutné založit, je *systém rezortní personální politiky* ve smyslu rozvoje lidských zdrojů. Jeho cílem je především postupná dlouhodobá příprava a předběžný výběr vhodných pracovníků pro náročné řídicí a metodické funkce na úrovni školy, místní a regionální správy, podpůrné infrastruktury i centra (ministerstvo a jím řízené organizace, ČŠI). Doplnuje tak navržený systém kariérového postupu o hledisko dalšího rozvoje vzdělávacího systému a vytváří nezbytné předpoklady pro jeho realizaci. V systému řízení o rozhodování o školství bude mít významné místo kvantitativní a kvalitativní monitorování kvalifikační struktury, charakteristik, podmínek a postojů učitelstva, na jehož základě bude možné navrhopvat potřebné zásahy.

Další vzdělávání a sebevzdělávání pedagogických pracovníků je podstatným znakem učitelské profese, jejím právem i povinností, jedním ze základních kritérií posuzování kvality učitele. Dnes, kdy se podstatně proměňuje role i každodenní práce učitelů i ostatních pedagogických pracovníků, přede-

vším ředitelů a inspektorů, je jejich stále další vzdělávání nezbytnou složkou rozvoje jednotlivců i jedním z nejdůležitějších prvků organizování života školy. Jedním z hlavních úkolů ministerstva při řízení změny je *systematická podpora* dalšího vzdělávání jeho účelovým financováním, zřizováním rozvojových programů i zajištěním odpovídající podpůrné infrastruktury. Navrhovaná *společná podpůrná infrastruktura*, založená na síti pedagogických center, je dostatečně velká i pružná, aby propojila všechny, kteří další vzdělávání potřebují, i ty, kteří ho mohou poskytovat. Bude umožňovat *zapojení nejlepších učitelů i škol* a maximální využívání jejich zkušeností a současně i co největší využití *potenciálu* vysokých škol, především *pedagogických fakult*.

Doporučení

- ❑ Zlepšovat postavení pedagogických pracovníků jako socioprofesionální skupiny
 - Postupně zvyšovat platy ve školství. Zvyšování platů převážně orientovat na zvyšování kvality a diferenciaci činností.
 - Podporovat různé formy profesního sdružování a podnítit vznik střešové profesní organizace.
 - Podnítit vypracování základního dokumentu o postavení učitelů, který bude definovat jejich práva a povinnosti.
- ❑ Zvyšovat kvalitu a funkčnost přípravného vzdělávání učitelů
 - Realizovat požadavek vysokoškolského vzdělání i na další kategorie pedagogických pracovníků (učitelky mateřských škol, mistři odborného výcviku).
 - Zavést standard učitelské kvalifikace jako kritérium pro akreditaci studijních programů.
 - Vypracovat a zavést nástroje pro výběr uchazečů vhodných pro učitelské povolání.
 - Vymezit postavení a roli fakultních (klinických a laboratorních) škol v šíření nového pojetí vzdělávání a v zajišťování pedagogické praxe.
 - Podpořit rozvoj oborových a předmětových didaktik
 - Obnovit praxi uvádění nastupujících učitelů.
 - Systematicky podporovat výzkumné, vývojové a akční projekty pedagogických fakult.
- ❑ Diferencovat pedagogické činnosti a realizovat systém kariérového a platového postupu
 - Diferencovat jednotlivé pedagogické činnosti, zavést

odpovídající kvalifikační kategorie a stupně.

- Zavést systém kariérového postupu založený na získání kvalifikační kategorie a stupně.
 - Vázat platový postup převážně na kariérový postup.
- ❑ Založit systém řízení lidských zdrojů
- Navrhnout systém monitorování vybraných informací o učitelích a jiných pedagogických pracovnících.
 - Založit systém předběžného výběru a dlouhodobé přípravy pro náročné řídicí a metodické funkce.
 - Pro nové kvalifikační kategorie pedagogických pracovníků vyvinout studijní programy vedoucí k dosažení certifikátu.

B. SPECIFICKÉ PROBLÉMY STUPŇŮ A OBLASTÍ VZDĚLÁVÁNÍ

5. Předškolní vzdělávání

První roky života předurčují do značné míry rozvoj psychických a fyzických předpokladů i sociálních postojů dětí a mají klíčový význam pro utváření jejich osobnosti. Za výchovu a vzdělávání dětí odpovídají především rodiče, oni jsou také jejich prvními učiteli.

Institucionální předškolní vzdělávání podporuje výchovné působení rodiny, doplňuje je o specifické podněty, rozvíjí je a obohacuje. Stává se tak místem, kde děti získávají především sociální zkušenosti, základní poznatky o životě kolem sebe a první podněty pro pokračující vzdělávání a celoživotní učení.

Předností institucionálního předškolního vzdělávání je odborné vedení dětí a cílevědomé vytváření vhodných podmínek pro jejich rozvoj a vzdělávání. V případě potřeby zde dochází ke kompenzaci nedostatků v uspokojování potřeb dítěte i v jeho rozvojové stimulaci. U znevýhodněných dětí jde o pomoc při vyrovnávání rozdílů a při zlepšování jejich životních a vzdělávacích šancí.

Institucionální předškolní vzdělávání je dnes organizováno především v mateřských školách a zahrnuje zpravidla děti od tří do šesti let. Předškolní vzdělávání není povinné. Svým pojetím, výchovným zaměřením a organizací života má pozitivní vliv na pozdější úspěšnost dětí, úroveň jejich výkonů i schopnost společenské integrace. V současnosti se objevuje nová potřeba ve zdůvodněných případech umožnit jako výjimku zařazení dítěte mladšího tří let, neboť 20 % dětí se podle výzkumů rodí do neúplných rodin.

Vzhledem k významu předškolního vzdělávání jako počáteční etapy celoživotního učení je třeba *dále zlepšovat jeho kvalitu a dostupnost*. Hlavními podmínkami pro to jsou – *upevnění předškolního vzdělávání v systému celoživotního vzdělávání a jeho dostupnost, přehodnocení cílů a obsahu předškolního vzdělávání a zvyšování kvalifikace pedagogů v předškolním vzdělávání*.

Doporučení:

❑ *Zajistit každému dítěti předškolního věku zákonný nárok na předškolní vzdělávání a na reálnou možnost je naplnit.*

- Zakotvit předškolní vzdělávání jako integrální součást vzdělávacího systému (předškolní úroveň vzdělávání).
- Obcím zákonem stanovit povinnost zajistit předškolní vzdělávání pro všechny děti daného věku, jejichž rodiče o to požádají.
- Využít pokles předškolní populace k zajištění všeobecné dostupnosti předškolního vzdělávání bez jakéhokoli omezení, ke zřizování přípravných tříd na mateřských školách a k integraci sociálně, kulturně a zdravotně handicapovaných dětí.
- Přípravné třídy pro šestileté děti zřizovat při základních školách pouze jako výjimku tam, kde není jiné řešení možné, a stanovit pro tyto třídy povinnost pracovat podle přesně vymezených podmínek.
- Propracovat systém sociálních úlev a stanovit způsob jejich kompenzace mateřským školám, aby poplatek nebyl překážkou účasti dětí v předškolním vzdělávání.
- Upravit finanční normativ pro děti se zvláštními vzdělávacími potřebami, resp. diferencovat jej podle náročnosti potřebné péče.
- Umožnit, aby se na rozhodování o zahájení či odkladu povinného vzdělávání dítěte na základní škole podílel svým doporučením i pedagog předškolního vzdělávání (odbornost, dlouhodobá znalost dítěte).
- Ve spolupráci s ostatními rezorty, které se na péči, výchově a vzdělávání dětí podílejí (zdravotnictví, práce a sociálních věcí), vytvářet možnosti ke vzniku programů, které by v případě potřeby zajišťovaly potřebnou sociální i kvalitní odbornou pomoc v péči o děti mladší tří let a při jejich výchově. Využít přitom existujících zkušeností a navázat na práci neziskových organizací v této oblasti.

- V rámci celoživotního vzdělávání podporovat rozvoj:
 - a) programů zajišťujících dětem mladším tří let kvalitní péči a výchovu zejména prostřednictvím práce s rodinou, resp. matkou
 - b) programů, které by zejména v případě dětí se zvláštními výchovnými a vzdělávacími potřebami vyrovnávaly znevýhodnění dětí (fungující jako terapeutické prostředí pro dítě, napomáhající v prevenci a včasné diagnostice vývojových poruch apod.) se zvláštním zřetelem ke specifčnosti romské populace
 - c) programy, které by – v případě zájmu rodičů – umožňovaly parciální účast dětí, jež jsou v péči rodiny, na institucionální výchově a vzdělávání, obohacující aktivity dítěte a odborně podporující jeho osobnostní i sociální rozvoj.

❑ *Vypracovat rámcový program pro předškolní vzdělávání a v něm nově formulovat rámcové cíle, obsah a předpokládané výsledky vzdělávání (kompetence dítěte). Zároveň stanovit podmínky, za nichž může být předškolní vzdělávání uskutečňováno. Zabezpečit aplikaci rámcového programu podle konkrétních podmínek škol a dětí – školní kurikula.*

- Závaznost rámcového programu pro předškolní vzdělávání a povinnost každé vzdělávací instituce pracovat podle školního vzdělávacího programu stanovit zákonem.
- Vzhledem k současné nedostatečnosti styku dětí se zdravou přírodou, která dítěti poskytuje komplex informací nezbytných pro chápání fungujících vazeb a možnost být aktivní, vytvářet co nejvíce příležitostí k přímým stykům dítěte se zdravým přírodním prostředím
- Vymezit část státních prostředků na grantovou podporu výzkumných programů pro zkvalitňování předškolního vzdělávání.

❑ *Vzhledem k potřebě zvládat širší spektrum odborných, speciálně pedagogických i sociálních znalostí a dovedností pedagogů v předškolním vzdělávání zajistit jejich vysokoškolské vzdělávání na úrovni bakalářského studia na pedagogických fakultách univerzit nebo na vyšších odborných školách s akreditací pro bakalářské studium. Toto opatření chápat i jako snahu o zvýšení jejich sociálního a profesního statusu.*

- Změnu požadovaného studia a kvalifikace zajistit legislativně.

- Prosadit a finančně zajistit vznik nového studijního oboru pro přípravu pedagogů předškolního vzdělávání a kompenzačních programů pro pedagogy z praxe. Rozvíjet i jiné formy dalšího vzdělávání v rámci pedagogických center.
- Dosavadní střední pedagogické školy, pokud se nestanou vyššími odbornými školami, transformovat na střední školy se všeobecně vzdělávacími programy a s případným pedagogickým zaměřením (bez poskytování plné učitelské kvalifikace).

6. Základní vzdělávání

Základní vzdělávání je v současnosti *jedinou vzdělávací etapou, které se povinně účastní každé dítě v ČR a která vytváří základ pro celoživotní učení u celé populace.*

Proto velmi záleží na tom, jaké vzdělávací příležitosti nabízí, jaké prostředí pro vzdělávání vytváří, jak motivuje k učení, jak ovlivňuje rozvoj osobnosti každého žáka, jak ho připravuje na soužití a spolupráci s druhými, jak ho vybavuje pro osobní život a zaměstnání i pro adaptaci v současném dynamickém světě.

Povinná školní docházka je hlavním obdobím, kdy děti všech úrovní schopností a ze všech vrstev obyvatelstva získávají ve škole zkušenost ze sociálních vztahů v přirozeně heterogenních kolektivech svých vrstevníků. Dochází zde k potřebnému vzájemnému ovlivňování a buduje se nenahraditelný *sociální kapitál* jako předpoklad pro dosahování budoucí shody ve společenských, politických a pracovních záležitostech.

Základní vzdělávání je rozděleno na 1. a 2. stupeň. Každá tato vzdělávací etapa má specifické vzdělávací cíle, odlišné metody a formy práce, ale i problémy, které je třeba řešit, proto jim i tento dokument věnuje samostatné části.

6.1. První stupeň základního vzdělávání

První stupeň základního vzdělávání je z hlediska vývoje žáků *velmi významným a didakticky specifickým stupněm vzdělávání.* Zprostředkovává žákům především *přechod z režimově volnějšího a příznivějšího rodinného života a předškolního vzdělávání do systematického povinného vzdělávání.* Vstup do základního vzdělávání *patří k nejnáročnějším obdobím*, s nimiž se musí člověk ve svém životě vyrovnávat. Přináší časové a režimové změny, jiný a pravidelnější způsob práce, nové prostředí, lidi a vztahy, změny ve stravovacím, pitném či pohybovém režimu.

Proto by měl 1. stupeň základního vzdělávání více než dosud *respektovat přirozené potřeby žáků, individuální úroveň jejich zrání a učení a přizpůsobovat tomu učební program.*

Základem nové kvality 1. stupně základního vzdělávání je tedy *co nejkomplexnější poznání individuálních potřeb a možností každého žáka a jejich respektování* jak při společném vzdělávání, tak v životě školy. Žáci by neměli být formováni podle unifikovaného modelu. Každý z nich má nárok na individuální tempo, možnost chybování a nalézání, hodnocení podle individuální změny v učení i socializaci, na prostor pro individuální projev a názor, pro vzájemnou komunikaci, uspokojování fyziologických potřeb, potřeb bezpečí, jistoty, citu, sounáležitosti, sebedůvěry a seberealizace. Smyslem tohoto trendu je také *snížení nepřiměřeného počtu odkladů zahájení povinné školní docházky*, které jsou výrazem obav rodičů z obtíží dítěte ve škole, *i nepříznivých dopadů počátečních neúspěchů na vztah ke škole, učitelům a k dalšímu učení.*

Cílem 1. stupně základního vzdělávání je vytváření předpokladů pro celoživotní učení - získávání základních návyků a dovedností pro školní i mimoškolní práci, vytváření motivace k učení, osvojování základní gramotnosti jako nástroje dalšího úspěšného vzdělávání, postupné utváření uceleného náhledu na svět včetně vztahu k životnímu prostředí, založeného na citlivém, znalostním a aktivním přístupu k jeho ochraně, kultivace žákovy osobnosti (jeho postojů, hodnotových orientací a zájmů) a podpora zdraví.

První stupeň základního vzdělávání má zásadní význam pro včasnou korekci případných znevýhodnění, ale i pro rozpoznání a *podchycení specifických zájmů, schopností či nadání žáků.* Soustavnou podporou každého jedince je třeba postupně *minimalizovat vyčleňování talentovaných žáků do výběrových tříd* pro celou dobu výuky. Podobně je třeba *minimalizovat trvalé vyčleňování žáků se sociálními, zdravotními a učebními problémy.*

Změny v pojetí vyučování znamenají především změnu myšlení učitelů i rodičů. Změnu jejich pohledu na potřeby a možnosti žáků, na cíle, k nimž jejich vzdělávání směřuje, na obsah učiva i způsoby, jak k těmto cílům dospět. Znamená to i *změny v pedagogické autonomii učitelů* - tj. v možnosti vytvářet vyučovací dokumenty a materiály, které vycházejí z konkrétní úrovně žáků, podmínek školy, vlastního pracovního stylu učitele i z jeho představy o přípravě kvalitního vyučování a ověřování nových metod a forem vyučování.

Základem pro takto pojaté vzdělávání musí být *příznivá sociální, emocionální a pracovní atmosféra.* Školy musí být

pro žáka místem pozitivních prožitků a zajímavých zkušeností. Dosud převažující snahy o výkonnost a rychlý postup v učení, založené na ustáleném modelu vyučovací hodiny, na předávání hotových poznatků, na vynucené kázni, na vzájemné soutěži a úspěchu na úkor druhých, na dominantním postavení učitele, na neustálém vedení a přílišném ochraňování žáků musí být nahrazeny větším důrazem na činnostní učení (včetně rehabilitace hry a hrových činností), na kombinování aktivit uvnitř a vně budovy školy s důrazem na činnosti v přírodním prostředí, které žákovi umožňují získat zážitky a zkušenosti, jež nemohou být předány jinou cestou, na variabilitu vyučovacích metod, při nichž žáci hledají, ptají se, projevují vlastní názory, chybují, tvoří, objevují a nalézají, na komunikaci a spolupráci mezi žáky i mezi žáky a učitelem, na konkrétní dílčí úkoly, odpovídající možnostem žáků, na pomoc a podporu při řešení problémů i na celkové pozitivní ladění hodnotících soudů. Aktivita v přírodním prostředí je třeba posílit jako doplňky učiva, zdůraznit výchovu a vzdělávání v problematice životního prostředí a posilovat fyzickou zdatnost žáků.

Pro vzdělávání žáků daného věku je důležitá vhodná pracovní atmosféra, úzký a velmi lidský kontakt mezi učitelem a žákem i žáky mezi sebou, který se přetváří ve společně uznávaný řád (pravidla), naplněný pochopením, respektem, spoluprací, aktivitou, prostorem pro každého. Žáci by měli být postupně vedeni k vzájemnému hodnocení a sebehodnocení.

Každý učitel by měl umět *individualizovaně pracovat s celou širší dětské populací* a zvládat základní postupy při korekci učebních a jiných problémů. Učitelé prvního stupně musí tvořit *odborný tým* se specifickými dovednostmi. Měli by mít své zastoupení ve vedení školy. Důležitá je *spolupráce s odbornými týmy učitelů 2. stupně* při vytváření příznivého klimatu školy, případně školního kurikula a *spolupráce s rodiči žáků*, kteří zůstávají v tomto období pro žáky největší autoritou a bez jejichž pomoci je vzdělávání i řešení případných učebních problémů obtížnější.

6.2. Druhý stupeň základního vzdělávání

Druhý stupeň základního vzdělávání ukončuje základní (povinné) vzdělávání. V současnosti se realizuje na 2 stupni základních škol nebo v nižších ročnících víceletých středních škol (gymnázií a konzervatoří). Sociologové považují tuto selekci dětí za sociálně nespravedlivou, poněvadž se v ní více než skutečné intelektuální schopnosti odrážejí zvýhod-

nění daná vzdělaností, ekonomickou a sociální pozicí rodiny, z níž děti pocházejí (tzv. kulturní kapitál).

Náročnost druhého stupně vyplývá z výrazných hormonálních, tělesných, psychických a osobnostních změn žáků v období puberty nastupujících dříve než u minulých generací. Tyto změny se projevují především ve *zvýraznění individuálních rozdílů mezi žáky* - ve snaze projevit vlastní identitu, odlišit se od druhých, ve velké kolísavosti výkonů, pracovní i životní aktivity, zájmů, citů a nálad, názorů a stanovisek, ve velké kritičnosti vůči dospělým a jejich světu, v rozporném hodnocení sebe sama, svých možností a představa o budoucnosti a budoucím povolání. Výrazným rysem tohoto období je také *odmítání ověřených pravd* a snaha prožít všechno na vlastní kůži.

Všechny tyto polarizace se propojují s vývojovými skoky či stagnacemi a mohou být jak hnacím motorem společné práce, tak její brzdou. Při vhodném způsobu práce, založeném na respektování individuálních předpokladů a toleranci ke kvalitám druhých, je však tato *rozdílnost a vzájemné ovlivňování členů přirozené populační skupiny základem pro přirozený rozvoj všech* - pro poznání života v různých situacích a vztazích, zvládání konfliktů a jejich řešení. Proto by třídní kolektivy žáků měly zůstat i v tomto období co nejdéle pohromadě.

Světová i domácí pedagogická zkušenost prokazuje, že integrovaná škola pro celou dětskou populaci v období povinné školní docházky je při podpoře jejího úsilí o vnitřní diferenciaci a individualizaci výuky schopna uspokojovat i speciální vzdělávací potřeby žáků mimořádně nadaných a talentovaných v různých směrech.

Cílem 2. stupně základního vzdělávání je především poskytnout žákům co nejkvalitnější základ všeobecného vzdělání. To znamená vybavit je jasnými vztahy k základním lidským hodnotám a takovými všeobecnými vědomostmi a praktickými dovednostmi, které jim dovolí pokračovat v dalším stále specializovanějším vzdělávání i v rozvoji různých zájmových činností a nebudou žádného z nich odrazovat ani limitovat při poznávání nových oblastí lidského vědění a nových aktivit.

Důraz je kladen na motivaci k učení, na osvojení základních strategií učení, rozvíjení vlastních schopností a zájmů, tvořivost a tvořivé řešení problémů, osvojení účinné komunikace, spolupráci a respekt k práci druhých, schopnost projevovat se jako svobodná osobnost, toleranci a ohleduplnost, na citlivý a vnímavý vztah k lidem i přírodě, ale i na znalosti a schopnost aktivně ovlivnit situaci správným smě-

rem, na odpovědný vztah k sobě a svému zdraví, reálný odhad vlastních možností.

Základem je na tomto stupni základního vzdělávání další poznávání, podchycování a rozvíjení *potencialit jednotlivých žáků*. Učitel se musí naučit ve své výuce lépe reagovat na individuální potřeby žáků, na aktuální stav jejich poznání a poskytovat jim účinnou podporu. Významnou roli tu hraje *třídní učitel*, který by měl děti provázet po co nejdelší dobu školní docházky. Proto je pro tento stupeň vzdělávání velmi významná *vnitřní diferenciace povinné i nepovinné (zájmové) části vzdělávání*. S tím souvisí i snaha co nejvíce oddálit rozhodování o budoucí specializaci, ale současně dát žákům dostatečnou představu o další studijní, profesní a životní cestě. Domácí i světové psychologické výzkumy prokázaly, že 11 let je příliš brzké věkové období pro tak zásadní rozhodování.

Důležitý je *vzájemný vztah učitelů a žáků*, který musí být založen na důvěře, vzájemném respektování, prostoru pro názory všech, důslednosti v práci a plnění úkolů, na objektivnosti hodnocení, vnášení aktivních prvků demokracie od života škol, na přenášení většího podílu odpovědnosti za vlastní jednání na žáky.

Hodnocení by mělo zásadně vycházet z jasně zadaných úkolů či oblastí vzdělávání a z předem známých pravidel a kritérií. Musí být především zaměřeno na *odhalování toho, co žák zná*, ne na chybu a neznalost.

Změny v pojetí vyučování na 2. stupni základního vzdělávání znamenají především důsledný posun *od předávání „hotových“ poznatků - systémů, přehledů a hodnot ke způsobům jejich hledání a nalézání*, od převažující dominantní role učitele jako zprostředkovatele učiva k využití přirozené aktivity žáků daného věku a jejich mimoškolních zájmů a znalostí k vypracovávání vlastních rozsáhlejších projektů a prací na základě vyhledávání a třídění informací.

Pro učitele to znamená *překonat univerzální schéma vyučovacího procesu* a neměnné struktury vyučovací hodiny i metod práce, přehodnocovat náhled na efektivní a neefektivní využití vyučovacího času, *obnovovat úzkou spolupráci s učiteli stejných, ale i zdánlivě odlišných předmětů*.

Druhý stupeň základního vzdělávání staví především na *prolínání života školy s životem mimo školu*. Tím stírá rozdíly mezi „naučeným ve škole“ a „osvojeným jinde“ a dává prostor pro ověření pravdivosti a funkčnosti předkládaného učiva. Významný je nadále *vztah školy a rodičů žáků*, který by měl být partnerský a dialogu by se měl účastnit i žák.

Doporučení:

- **Zvýraznit význam a specifika 1. stupně a 2. stupně základního vzdělávání ve stěžejních pedagogických dokumentech a návazných prvcích vzdělávacího systému.**
 - Definovat v zákonu 1. a 2. stupeň základního vzdělávání jako dvě samostatné vzdělávací úrovně se specifickými cíli a potřebami.
 - Profesní odbornost učitelů 1. stupně základního vzdělávání pojímat jako rovnocennou s oborovým vzděláním učitelů vyšších stupňů (v jeho významu, v náročnosti, ohodnocení).
- **Vytvořit rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání a v něm stanovit specifické cíle, obsah, výstupní klíčové kompetence a podmínky pro vzdělávání na 1. a 2. stupni základního vzdělávání. Podporovat vznik školních vzdělávacích programů se specifikou 1. a 2. stupně.**
 - Uplatnit systém stimulace škol ke kvalitní přípravě a realizaci školních vzdělávacích programů, k vnitřní diferenciaci a profilaci školy v souladu s potřebami žáků.
 - Zvýšit autonomii učitelů tím, že bude legislativně zajištěna svoboda volby metod a forem práce učitelů základního vzdělávání, ale i jejich odpovědnost za změny v pojetí vyučování.
- **Komplexně řešit postupný přechod na integrované vnitřně diferencované základní vzdělávání, které umožní vytvářet co nejlepší podmínky pro všechny žáky, rozvoj talentů i pro integraci zdravotně a sociálně znevýhodněných žáků a který oslabí důvody k vyčleňování žáků do specializovaných škol či tříd.**

Na 1. stupni:

- Variabilnější organizaci a individualizaci výuky na 1. stupni základního vzdělávání posilovat i zvyšováním časové dotace v učebních plánech.
- Využít poklesu počtu žáků k finanční podpoře širší a diferencované výuky (posílení jazykové výuky od 3. ročníku, základů informatických dovedností, volitelných předmětů, projektového vyučování, zavedení funkce asistenta, umožnit funkci školního psychologa atd.).

Na 2. stupni:

- Promyšleně redukovat víceleté programy gymnázia. Tuto úpravu zakotvit legislativně a považovat ji za jednu ze stěžejních změn celého vzdělávacího systému.
- Obsahovou bohatost a vnitřní diferenciaci druhého stupně základního vzdělávání, která umožní zachovat přirozené heterogenní skupiny žáků ve třídě, zabezpečit legislativně, organizačně, personálně, materiálně i finančně.
- Stanovením pohyblivého horního rozmezí hodin v učebním plánu umožnit podle podmínek školy větší podíl volitelných předmětů, integraci předmětů, dvě úrovně výuky předmětů, výuku v blocích a projektech, výuku v heterogenních skupinách, volnou práci, výuku podle týdenního plánu výuku v terénu a další způsoby diferenciaci a individualizace podle zájmů a speciálních potřeb žáků.
- Na činnosti vyplývající z naplňování učebního plánu navázat širokou nabídkou zájmových a volnočasových aktivit v režimu školy. Do všech činností školy maximálně zapojit rodiče dětí.
- Kvalitu 2. stupně základního vzdělávání podpořit vedením funkcí asistenta či pomocného učitele, školního psychologa, koordinátorů konkrétních výchovných činností.
- Prosadit grantovou podporu programů a projektů pro rozvoj vnitřně diferencovaného 2. stupně základního vzdělávání.
- Provádět průběžný srovnávací výzkum, který by mohl prokázat účinnost změn zaváděných na 2. stupni základního vzdělávání. Výsledky a dobré zkušenosti škol publikovat.

□ **Klást důraz na celkovou proměnu života školy a vyučování, podpořit inovativní programy a činnosti vycházející z potřeb žáků daného věku.**

- Měnit klima ve třídách, způsoby motivace žáků, hledat a ověřovat aktivizující metody a formy vyučování, publikovat zkušenosti nejlepších učitelů, iniciovat zpracování nových didaktických materiálů, podpořit výzkumné ověřování inovativních změn a efektivitu vzdělávání za účasti učitelů 1. a 2. stupně – grantová podpora.
- Zavést funkci pedagogického asistenta obsazovanou absolventy středních škol a VOŠ s pedagogickým

a sociálním zaměřením, případně i absolventy učitelského studia.

- Prosadit změny v hodnocení žáků, hodnotit žáky zásadně vzhledem k jejich individuálním výkonům. Po dohodě školy a rodičů umožnit slovní hodnocení v rozsahu celého 1. stupně základního vzdělávání.
- Na 2. stupni uplatnit systém závěrečného nebo průběžného hodnocení učebních výsledků žáků, jehož závěry by byly akceptovány středními školami při přijímání na tyto školy.
- Klást důraz na průběžnou diagnostiku žáků, nikoli na examinaci. Uzavřít 1. stupeň základního vzdělávání všestrannou diagnózou vývoje dítěte jako důležitou zprávou pro dítě a jeho rodiče, která by měla podpořit dítě v jeho dalším rozvoji. Uzavřít 2. stupeň základního vzdělávání všestrannou diagnózou vývoje žáka, posouzením předpokladů pro jeho další vzdělávací dráhu a doporučením volby studijního či učebního oboru, které by se mělo stát základem pro jeho přijetí.
- V hodnocení škol preferovat aktivitu vedení škol, vysoký podíl učitelů na obsahové a organizační přípravě vzdělávání, shodu mezi učiteli při vykonávání profesních činností, strukturaci výuky, její kvalitu i náročnost, atmosféru života školy, komunikaci mezi žáky a učiteli, způsoby hodnocení výsledků vzdělávání, intenzivní spolupráci s rodiči. K tomu zpracovat potřebná kritéria.
- Oceňovat učitele za práci se sociálně a zdravotně znevýhodněnými i talentovanými žáky, metodickou koordinaci dané vzdělávací oblasti na škole, za vedení studentů oboru učitelství (fakultní učitele) i za další nadstandardní činnosti.
- Prosazovat zkvalitnění systému tvorby učebnic a pracovních listů pro žáky, pojatých jako podklady pro diferencovanou a individualizovanou výuku.

□ **Změnit koncepci vzdělávání učitelů pro 1. a 2. stupeň základního vzdělávání pomocí státem normativně stanovených kvalifikačních požadavků, při zachování jejich magisterské úrovně, dbát na vyváženost odborně předmětové, pedagogicko-psychologické, předmětové didaktické a praktické složky přípravy.**

- Vzdělávání učitelů zaměřit na širší spektrum profesních dovedností, souvisejících s integračními trendy výuky, přeměnou života školy, týmovou tvorbou škol-

ních vzdělávacích programů, diagnostikou žáků atd. Tomu přizpůsobit i model přijímacího řízení ke studiu (osobnostní předpoklady, práce s mládeží, pedagogická praxe).

- Rozšířit a zkvalitnit vzdělávání učitelů v týmových a inovativních činnostech, zařadit větší podíl osobnostně sociální přípravy, didaktiky, speciální pedagogiky a praxe.
- Hodnotit učitele kromě dosažených vzdělávacích výsledků především za jeho úsilí o proměnu vztahu učitel-žák, vnitřního klimatu ve třídě, vhodnou motivaci k učení a individuální přístup k žákům.
- Pro učitele 2. stupně zavést víceoborovou přípravu a umožnit ve větší míře rozšiřující studium 3. stupně na fakultách, připravujících učitele, jako předpoklad pro integraci předmětů.
- Podpořit projekty dalšího vzdělávání učitelů, zaměřeného na změnu postojů, prožitkovým učením (psychologická část – úvodní cyklus), pedagogické dovednosti (kooperativní učení, řízení týmové spolupráce, projektové učení), práci na vlastním rozvoji (sebehodnocení, komunikace, řešení konfliktů, videotrénink interakcí, zvládání stresu), výcvik učitelských sborů v týmové spolupráci při realizaci společných projektů.

7. Střední všeobecné a střední odborné vzdělávání

Střední vzdělávání se dosud uskutečňuje ve třech stále relativně oddělených druzích škol: *všeobecné* na gymnáziích, *odborně technické, ekonomické, zemědělské, umělecké apod.* převážně na středních odborných školách a *učňovské* na středních odborných učilištích. Tato situace již zcela nevyhovuje novým potřebám, proto je cílem vytvořit *otevřený, koherentní a transparentní systém* středoškolského vzdělávání, který bude zahrnovat vzájemně přístupné případně na sebe navazující, vzdělávací programy, s různým podílem všeobecné a odborné, teoretické a praktické složky vzdělávání. Vzhledem k tomu, že středoškolským vzděláváním prochází převážná většina populace, a pro mnoho mladých lidí zde vzdělávání nekončí, je podstatné, aby střední vzdělávání věnovalo pozornost především vytvoření základů pro celoživotní učení a pro občanské i pracovní uplatnění ve společnosti.

Proto bude třeba vypracovat *nový státní program vzdělávání a rámcové vzdělávací programy*, které vymezí výstupní kompetence absolventů vzhledem k novým nárokům. Vzdělávací programy ve středním vzdělávání položí důraz na tyto úkoly:

1. Zajišťovat připravenost mladých lidí pro celoživotní učení

Střední vzdělávání vytváří základy pro celoživotní učení tím, že poskytuje mladým lidem potřebné *nástroje a motivaci*, stimuluje zvědavost, rozvíjí schopnosti pracovat s informacemi, připravuje pro aktivní účast na životě společnosti, učí zdravému způsobu života, poskytuje hodnotovou orientaci.

2. Podporovat zaměstnatelnost mladých lidí v průběhu celého života

Schopnost najít si zaměstnání v průběhu celého života závisí nejenom na tom, zda člověk získá odpovídající kvalifikaci, ale především na tom, zda je vybaven *dostatečně širokým všeobecným a obecně odborným základem vzdělání a klíčovými kompetencemi*, které jsou nezbytné pro pracovní uplatnění a které umožňují snadnější rekvalifikace. Nedílnou součástí vzdělávacích programů bude i profesní orientace a úvod do světa práce.

3. Rozvíjet široký všeobecný a obecně odborný základ vzdělání

Obsah vzdělávání bude rozšířen o oblast evropské dimenze, což představuje především podporu výuky cizích jazyků a multikulturního vzdělávání. Dále se rozvine výchova k demokracii a k aktivnímu občanství a významné podpory se dostane také práci s informacemi a informačními technologiemi a výchově k tvorbě a ochraně životního prostředí. V odborném vzdělávání bude kladen důraz na obecně odborné vzdělávání, založené na aplikovaném zvládnutí příslušného okruhu všeobecného vzdělání a základního odborného vzdělání ve zvoleném odborném směru.

4. Uplatnit všeobecně použitelné, tzv. klíčové kompetence

Zahrnují schopnosti, dovednosti, postoje, hodnoty a další charakteristiky osobnosti, které umožňují člověku jednat adekvátně a efektivně v různých pracovních a životních situacích. K podpoře jejich rozvoje by měla přispět také změna stylu výuky ve školách, protože kompetence jsou založeny na aktivitách, nikoli pouze na vědomostech. Patří k nim např.: komunikace, rozvoj schopnosti učit se, sociální kompetence, řešení problémů, práce s informačními technologiemi.

Státní program vzdělávání a rámcové vzdělávací programy určí na úrovni státu požadovanou úroveň klíčových kompetencí, všeobecný základ vzdělání a v odborném vzdělávání také obecně odborný základ vzdělání. Tím budou dána pravidla a obsahový rámec pro tvorbu školních vzdělávacích

programů, zajišťující srovnatelnost získávaného vzdělání a soudržnost celého systému. Školy budou v tomto rámci autonomní při tvorbě vlastních vzdělávacích programů.

Nové nároky informační společnosti vyžadují dále především poskytnout většímu počtu mladých lidí vyšší úroveň vzdělání (maturitní a vyšší) a celkově zvýšit zejména úroveň všeobecného vzdělávání. Tuto potřebu dokládají např. i výzkumy tzv. funkční gramotnosti, které poukazují na poměrně nízkou úroveň všeobecných kompetencí u mnoha absolventů, zejména učebních oborů.

Vzhledem k tomu bude podporován rozvoj *všeobecně zaměřených vzdělávacích programů* tak, aby v nich v r. 2005 studovalo alespoň 30 % středoškolské mládeže. Vedle gymnaziálních vzdělávacích programů bude tak v oblasti odborného vzdělávání podporován rozvoj takových všeobecně vzdělávacích a široce profilovaných odborných vzdělávacích programů, jako jsou např. *technická a ekonomická lycea*, s transferovou funkcí do terciárního sektoru vzdělávání, který bude postupně zvyšovat svoji kapacitu. Společně s podporou *nástavbového vzdělávání*, které umožňuje získat maturitu absolventům učebních oborů, by se tak měl podstatně zvýšit podíl populace se vzděláním ukončeným maturitou až na 75 % populačního ročníku v r. 2005.

Závěrečné hodnocení žáků vzdělávacích programů ukončených *maturitní zkouškou* neumožňuje v současné době obecnější srovnání výsledků, jichž jednotliví žáci dosáhli. To také snižuje informační hodnotu maturitního vysvědčení jak pro potřeby vysokých škol, tak pro potřeby zaměstnavatelů. Vzhledem k tomu, že maturitní zkoušku bude vykonávat vyšší podíl různorodé populace, která absolvovala různé typy vzdělávacích programů, bude nutno diferencovat výstupní požadavky, ovšem při zachování jejich srovnatelnosti.

Katalogy cílových požadavků k maturitě budou v oblasti tzv. společné části maturitní zkoušky zpracovány pro *dvě úrovně náročnosti*, přičemž bude každému žákovi v kterémkoliv vzdělávacím programu umožněna volba příslušné úrovně, a to i různá v různých předmětech a předmětových oblastech. Součástí profilové části maturitní zkoušky může být též *vypracování a obhajoba závěrečné práce*, která umožní komplexnější hodnocení studenta včetně jeho klíčových kompetencí a předpokladů k dalšímu studiu.

Mezi jednotlivými typy středních škol dosud přetrvávají bariéry, které neumožňují zajistit dostatečnou *prostupnost a variabilitu* vzdělávací nabídky tak, jak by odpovídala různorodým zájmům žáků i měnícím se požadavkům dalšího

vzdělávání i trhu práce. Na jednotlivých typech škol lze vyučovat vždy určitý typ vzdělávacího programu a vzdělávací programy jsou navíc koncipovány jako lineární 3–4leté studium. Patnáctiletí žáci se tak musí již před vstupem na střední školu rozhodnout, kterou školu a obor si zvolí, a možnost korigovat toto rozhodnutí je velmi omezená. To vede k tomu, že někteří žáci nepokračují ve vzdělávání na střední škole (cca 6 %) nebo nedokončí nastoupený vzdělávací program (až 10 % žáků SOU) a odcházejí ze školy bez získání středního stupně vzdělání i bez kvalifikace.

Vzhledem k tomu bude dále podporována optimalizace sítě škol ve prospěch *integrovanych, resp. polyfunkčních škol*, tj. vzdělávacích institucí nabízejících všeobecné i odborné vzdělávací programy, které poskytují různý stupeň vzdělání pod jednou střechou. Tyto programy se pak mohou vzájemně ovlivňovat a prolínat a umožní tak žákům *prostupnost*, obohacení i korekci vzdělávací dráhy tak, aby každý žák mohl ukončit certifikovaný vzdělávací program odpovídající jeho schopnostem. Přitom budou samozřejmě nadále existovat i tradiční školy, orientované na jeden nebo pouze několik specializovaných programů. Vnitřní organizace vzdělávacích programů bude již záležitostí těchto škol, přičemž bude i nadále specifická pro gymnázia a pro střední odborné školy.

7.1. Gymnaziální vzdělávání

I když tento typ vzdělávání je určen i nadále především k přípravě pro bezprostředně navazující studium v terciární sféře, bude zároveň nutné, aby přijímal širší populaci žáků než dosud. Měl by proto zahrnovat i takové obsahy a předměty, které mohou být potřebné pro praktický život a některá povolání.

Rámcový vzdělávací program pro gymnázia bude proto zpracován tak, aby umožňoval mnohem více diferencovat kurikulum, které kromě možnosti současného čistě akademického pojetí získá široký všeobecně vzdělávací charakter s možností zařazení i vybraných, odborně orientujících obsahů. S tím je spojena i nutnost změny způsobů výuky a nové priority související zejména s podporou rozvoje výše zmíněných klíčových kompetencí, rozšíření výuky cizích jazyků a širší využívání informačních technologií.

Rámcový vzdělávací program zároveň umožní mnohem flexibilnější organizaci výuky tak, aby umožnila žákům vytvořit si v rámci školy co nejvíce individualizovaný vzdělávací program formou volitelných a nepovinných předmětů,

kteř by odpovídal předpokládané následné vzdělávací dráze nebo možnostem pracovního uplatnění.

7.2. Střední odborné vzdělávání

Střední odborné vzdělávání zahrnuje dosavadní studijní i učební obory a představuje tak široké spektrum vzdělávací nabídky, která by měla být rozvíjena tak, aby si každý uchazeč mohl vybrat vzdělávací program, odpovídající jeho schopnostem, zájmům a také potřebám trhu práce. Tato nabídka by také měla umožnit žákovi změnit svou volbu v průběhu vzdělávání a pokračovat ve vzdělávání tam, kde skončil v případě, že školu z různých důvodů opustil nebo nedokončil.

Cestou k tomu je systém vzájemně propustných a navazujících vzdělávacích programů s pružnou strukturou (např. větvené, stupňovité), které umožní žákům korigovat nebo upřesnit svou volbu v průběhu vzdělávání a umožní jim získat i dílčí certifikovaný výstup po absolvování části vzdělávacího programu tak, aby nikdo nemusel odcházet ze školy bez odborné kvalifikace. Tento vývoj bude postupně směřovat k *modulovému a kreditnímu uspořádání vzdělávacích programů*. Znamená to, že vzdělávací programy budou tvořeny samostatnými jednotkami - vzdělávacími moduly, chápány jako prvky stavebnice, z nichž bude možno vytvářet různorodé sestavy. To umožní individuální přizpůsobení vzdělávací cesty, snadnější propustnost v rámci celého sektoru odborného vzdělávání a jednodušší návaznost na další vzdělávání.

Významným problémem středoškolského vzdělávání, kterému je třeba věnovat zvláštní pozornost, je *přechod absolventů ze školy do praxe* v případě, že bezprostředně nepokračují v terciárním nebo jiném vzdělávání. Zvláštní pozornost a podporu je potřeba poskytnout těm, kteří z různých důvodů středoškolské vzdělání ani žádnou odbornou kvalifikaci pro uplatnění na trhu práce nezískali. V současné době se přechod mladých lidí ze školy do praxe prodlužuje a komplikuje, a to se projevuje především ve vysoké míře nezaměstnanosti absolventů. Proto je třeba realizovat celou řadu podpůrných *opatření ve spolupráci se sociálními partnery*, tj. především se zástupci zaměstnavatelů a zaměstnanců jak na centrální, tak zejména na regionální a místní úrovni.

Jedním z důvodů obtížného přechodu absolventů do praxe je to, že zaměstnavatelé mají omezené možnosti ovlivňovat odborné vzdělávání, které velmi často, a to i v praktickém výcviku v učebních oborech, probíhá zcela ve školním prostředí odtržené od reálného pracovního prostředí

podniků a firem. V současné době totiž až 65 % absolventů učebních oborů vůbec nevstoupí v průběhu přípravy do pracovního prostředí a nemá tudíž o něm reálnou představu. Proto je důležité, aby žáci měli již v průběhu středoškolského studia možnost získat pracovní zkušenosti v reálném prostředí podniků a aby celá jejich příprava byla relevantní možnostem jejich budoucího uplatnění v praxi. Jednou z cest k tomu je legislativní zajištění *účasti zástupců zaměstnavatelské sféry při závěrečných zkouškách absolventů učebních oborů*. Ti zde musí získat plnoprávné postavení členů zkušebních komisí tak, aby mohli adekvátně ovlivňovat požadavky na absolventy a jejich hodnocení.

Dále je nezbytné zajistit opět za spolupráce zaměstnavatelů pro každého žáka ve středním odborném vzdělávání (event. zpočátku alespoň pro žáky učebních oborů) nejméně *několikaměsíční řízenou praxi v podnikové sféře*. To by umožnilo, aby se žáci i v tomto omezeném čase seznámili s reálným pracovním prostředím, pracovními vztahy, etikou povolání, komunikací na pracovišti a aby navázali kontakty a získali první zkušenosti s osobní prezentací, které využijí při pozdějším hledání zaměstnání.

K dalším nezbytným opatřením patří podpora *profesního a kariérového poradenství, profesní orientace a úvod do světa práce jako povinné součásti kurikula středních škol, rozvoj informačního systému o požadavcích zaměstnavatelů na přípravu absolventů, o situaci na trhu práce apod. a kompenzační vzdělávací programy* pro skupiny mladých lidí bez kvalifikace a mladistvých nezaměstnaných.

Doporučení:

- ❑ Zvyšovat podíl populace dosahující úplné střední vzdělání s maturitou až na 75 % populačního ročníku. Přitom zvyšovat podíl všeobecně vzdělávacích programů vč. široce profilovaných odborných vzdělávacích programů s transferovou funkcí do terciárního sektoru (např. lycea) až na 30 % a podporovat rozšíření nástavbového studia pro absolventy učebních oborů.
- ❑ Vytvořit a legislativně zakotvit *státní program vzdělávání a rámcové vzdělávací programy* založené na širokém poznatkovém základu a klíčových kompetencích a jejich rozpracování do školních vzdělávacích programů.
- ❑ Prohlubovat *diferenciaci vzdělávacích programů gymnázia* tak, aby nemělo pouze akademický, ale získalo

široký všeobecně vzdělávací charakter a sloužilo různým vzdělávacím potřebám.

- ❑ Podporovat rozvoj větvených a stupňovitých vzdělávacích programů a zavést postupně *modulový systém organizace vzdělávacích programů odborného vzdělávání*, umožňující snadnější vertikální i horizontální prostupnost a návaznost na další vzdělávání.
- ❑ Vytvořit *dvouúrovňovou společnou část maturitní zkoušky* podle volby žáka. Součástí školní (profilové) části maturitní zkoušky může být též vypracování a *obhajoba závěrečné maturitní práce*.
- ❑ Podporovat optimalizaci sítě škol ve prospěch vytváření *polyfunkčních škol*, tj. škol nabízejících všeobecné i odborné vzdělávací programy, které poskytují různý stupeň vzdělání.
- ❑ Zavést ve spolupráci se sociálními partnery *podpůrná opatření zlepšující přechod absolventů do praxe*:
 - legislativně zajistit účast zástupců zaměstnavatelské sféry při závěrečných učňovských zkouškách
 - podporovat a legislativně zakotvit alespoň několika-měsíční řízenou praxi pro každého žáka odborného vzdělávání v podnikové sféře
 - podporovat rozvoj profesního a kariérového poradenství
 - podporovat rozvoj informačního systému v oblasti vztahů vzdělávání a sféry práce
 - podporovat rozvoj kompenzačních vzdělávacích programů pro mladé nezaměstnané.

8. Zájmové vzdělávání a využívání volného času

Zájmové vzdělávání je souhrn výchovně vzdělávacích, poznávacích, rekreačních a dalších systematických, ale i jednorázových činností a aktivit, směřujících k účelnému a efektivnímu naplnění volného času a umožňujících získat vědomosti a dovednosti mimo organizovanou školní výuku.

Plní *funkci* výchovnou, vzdělávací, kulturní, zdravotní (*regenerační a relaxační*), sociální a preventivní. Vede účastníky k sebe-realizaci a sebepoznávání, objevování vlastních schopností a jejich rozvíjení. Tím se podílí na kultivaci osobnosti, na

rozvoji talentů a vede k vytváření a utužování sociálních vztahů a vazeb. Vzhledem k tomu, že přírodní prostředí působí kladně na fyzický i psychický stav dětí, mládeže i dospělých, zatímco pobyt ve zcela odpřírodněném prostředí vyvolává u lidí úzkost a agresivitu, mění sociální chování a má negativní zdravotní důsledky, je třeba dětem a mládeži umožnit co nejvíce pohybu ve zdravém přírodním prostředí.

Současnou sítí zájmového vzdělávání tvoří *specializovaná zařízení* – střediska pro volný čas dětí a mládeže, domy dětí a mládeže a stanice zájmových činností. Patří sem i mimovučovací činnost školních družin, klubů, zájmových kroužků ve školách, domovech mládeže a střediscích výchovné péče o děti a mládež a dalších výchovných zařízeních.

Priorita uspokojování individuálních vzdělávacích potřeb a podpora rozvoje potenciálu každého jedince znamená nebývalé zvýšení požadavků na růst kapacit také v zájmovém vzdělávání. Síť zařízení pro volný čas již nestačí a přestává být pro většinu dětí přímo dostupná, ať už z důvodů dopravních či sociálních.

Základní tendencí se proto stává rozšíření funkce školy i do oblasti naplňování volného času pro všechny věkové kategorie. Škola existuje téměř v každé obci, a je tedy zvláště pro děti i jejich rodiče nejpřirozenějším a nejdostupnějším místem.

Hlavní důvody vycházejí z *nového pojetí školy*, která posiluje svou výchovnou roli. Aby měla pro žáky osobní význam a byla pro ně smysluplná, musí poskytovat co největší množství příležitostí, podnětů a lákadel v nejrozmanitějších oborech činnosti a poznávání, aby o nich žáci vůbec věděli, mohli se o ně zajímat a pak si (doufejme správně) vybrat. Škola je chápána jako chráněné místo, které poskytuje možnost si mnoho věcí zkusit nanečisto a bez rizika.

S individualizací a diferenciací výuky se ostré hranice mezi povinnou výukou, volitelnými a nepovinnými předměty ve škole a zájmovou činností a čistým volným časem stírají, vytváří se kontinuum činností na škole. Škola se stává *otevřenou institucí*, otevřenou pro rodiče i obec, a logicky se tedy její nabídka rozšiřuje i o další vzdělávání i zájmovou činnost.

Vzhledem k tomu, že dlouhodobě probíhající proměna charakteru rodiny narušila její výchovné působení a nezanebatelný vliv na mládež získává *parta*, tj. vrstevnická skupina, i další (často komerčně zaměřené) činitelé včetně vznikajících subkultur, ohrožení mládeže (především drogami, násilím a šikanou) stoupá. Pokud nezaručíme vytvoření nových podmínek na každé škole, kde by bohatá nabídka rozumných, pozitivních příležitostí lákala děti jinam než na ulici, tj. po-

kud se nepokusíme, aby tato zákonitost pracovala v náš prospěch, aby se mohly vytvářet „pozitivní party“ (které by navíc byly alespoň okrajově pod dohledem), musíme prohrát.

Třetí (a rovněž nezanedbatelný) důvod pro navrhovanou alternativu je *ekonomický*. Provoz škol je už nyní velmi drahý a s novým vybavením bude stále nákladnější. Navíc si podobné vybavení řada rodičů nemůže dovolit (ICT). Musíme se proto snažit materiálního, prostorového i lidského potenciálu skrytého ve školách co nejvíce využívat nejen pro běžnou výuku, ale i v odpoledních hodinách. Specifickou úlohu zde musí mít knihovny a informační centra škol, která jsou potřebná jak pro individualizovanou výuku, tak pro uspokojení zájmů všech žáků školy.

Některé základní i střední školy fungují již dnes jako *vzdělávací a kulturně výchovná centra obce* pro děti, mládež i další občany. Poskytují jim podle jejich potřeb nabídku vzdělávacích služeb ve volném čase, slouží jako centra poradenské činnosti či přirozená centra zájmového života obyvatel v místě. Systém *komunitních škol* umožňuje využití širších lidských zdrojů obce pro vzdělávání i zájmovou činnost. Základ financování této rozšířené činnosti škol by měl položit stát účelovými nárokovými prostředky, vymezenými v rozpočtu, doplněnými vícezdrojovým financováním za účasti obce, místních firem a sponzorů, případně nadací. Tato činnost je významná zvláště v oblastech s vysokou nezaměstnaností, na sídlištích a v malých obcích. Nezbytnou podmínkou je ovšem zřízení funkce koordinátora (sociálního pedagoga).

Významnou roli v zájmovém vzdělávání hrají také *jazykové školy a základní umělecké školy*, které plní i širší funkci sociálně - preventivní. ZUŠ poskytují všem zájemcům, kteří projeví potřebné předpoklady, základy uměleckého vzdělání v oboru hudebním, tanečním, výtvarném a literárně-dramatickém. Jsou nejširší *platformou pro vyhledávání a růst uměleckých talentů*. Nejnadanější z nich jsou připravováni k dalšímu odbornému studiu v konzervatoriích, ve středních, vyšších odborných a vysokých školách s uměleckým a pedagogickým zaměřením. Umělecká výchova se tak stává důležitým prvkem v *rozvoji a kultivaci osobnosti široké základny žáků, studentů a dospělých*. Proto má tato škola zásadní výchovný význam pro jakékoliv studium a pro kvalitu budoucího života.

Síť zařízení pro volný čas zůstává i nadále potřebná. Proto je i v této oblasti třeba doporučit další rozšíření nabídky (zvláště aktivit volně přístupných), zejména v osvědčeném systému středisek pro volný čas a zlepšení jejich finanční

dostupnosti. Tato zařízení by měla v budoucnu sehrát výraznou koordináční a metodickou roli a být k tomu účelu personálně i materiálně vybavena.

Nadále podporovat a rozvíjet systém celostátních soutěží, olympiád, festivalů a přehlídek určených pro žáky základních a středních škol jako významnou motivaci a pomoc talentovaných jedinců.

Stále významnější roli ve vzdělávání i ve výchově hrají knihovny, divadla, galerie, muzea, památkové objekty, hvězdárny, planetária, botanické a zoologické zahrady a další mimoškolní instituce.

Výčet možností pro volný čas dětí a mládeže doplňuje záslužná činnost občanských sdružení, sportovních klubů, církevních aktivit a podpora zájmové činnosti dětí a mládeže nadacemi a jinými institucemi.

Mimořádně významné pro prevenci je zřizování nízkoprahových a volných klubů jako sociální sítě pro děti a mládež ve volném čase. Osvědčuje se zapojení potenciálních mladých klientů do rozhodování o obsahu činnosti podle jejich zájmů (netradiční sporty, hudební a relaxační aktivity, arteterapie...). Význam této nestátní oblasti zájmového vzdělávání bude dále narůstat.

Současné tendence a specifické nároky na pedagogy i dobrovolné pracovníky v zájmovém vzdělávání předpokládají kvalitní a *specializovanou profesní přípravu*. Dosud užívaná kvalifikace „vychovatel“ nedostačuje nárokům na tuto profesi a ani neobrazí všechny aspekty její činnosti. Základní typ tohoto pracovníka lze označit pojmem *pedagog volného času nebo sociální pedagog* (bez ohledu na instituci, konkrétní postavení ve výchovném procesu nebo na obsahovou specializaci). Tento pracovník vykonává obecně činnost pedagogickou, sociální a poradenskou a působí i jako organizátor a iniciátor aktivit ve volném čase. Na tyto skutečnosti sice reagují střední pedagogické školy a vysoké školy ve svých vzdělávacích programech, chybí však jednotně pojímané specializované *studijní obory Pedagogika volného času a Sociální pedagogika*.

Doporučení:

- Umožnit přístup ke kvalitnímu zájmovému vzdělávání všem dětem, zvláště dětem ze sociálně znevýhodněného prostředí jako prevenci sociálně-patologických jevů i podchycení nadaných a talentovaných jedinců s vyhraněnými aspiracemi – finanční podpora státu ve spolupráci rezortů.

- ❑ Účelovými nárokovými prostředky, vymezenými v rozpočtu, finančně zabezpečit rozšíření činnosti škol jako vzdělávacích a kulturně výchovných center obcí a zřídit na těchto školách funkci koordinátora.
- ❑ Na fakultách připravujících učitele zřídit nebo posílit specializovaný obor Pedagogika volného času nebo Sociální pedagogika.

9. Vzdělávání nadaných jedinců

Péče o nadané jedince a rozvoj jejich talentu je v centru pozornosti všech vyspělých států. *Schopní a nadaní přinášejí do společnosti kvality, kterými je možné se prosadit v konkurenci jiných států*, ať už jde o kvality intelektové, technické, umělecké, sportovní aj. Především malé státy s omezenou kapacitou surovin a výrobních prostředků musí využít nadání svých občanů co nejlépe. Výtvořiny, nápady či výkony nadaných jedinců přispívají nejen k jejich osobnímu uspokojení (seberealizaci), ale obohacují i samu společnost a vytvářejí výrazné prvky její kultury. Také řešení závažných globálních problémů se neobejde bez využití mimořádných intelektových a morálních kvalit řešitelů. Je tedy v zájmu společnosti *vytvářet potřebné podmínky pro rozvoj a uplatnění nadaných jedinců*.

Nadaní jsou ti, kteří vykazují *mimořádně vysokou úroveň své činnosti*, ať už v celém spektru nebo v omezené oblasti, ale i ti, jejichž *potenciál* nebyl ještě pomocí testů, ani experty rozpoznán. (Tedy ti, kteří svůj potenciál ještě nerealizovali, zejména děti a neúspěšní nadaní, tzv. *underachievers*). *Nadaní děti* je obvykle vnímáno jako *rychlejší vývoj ve srovnání s vrstevníky*, *nadaní dospělých je spatřováno ve vysoké úrovni činnosti, založené na mnohaleté usilovné práci*. Potenciál se může rozvinout do mimořádně vysoké úrovně činnosti pouze v podmínkách, poskytujících přiměřené vybavení a psychologické příležitosti k učení.

Ucelený systém péče o nadané však u nás doposud chybí. *Základní strategie státu* by proto měla být založena na tom, že těm nejmladším, předškolním dětem a žákům základních škol, nabídne co nejširší paletu činností (intelektových, hudebních, výtvarných, jazykových, technických, motorických atd.), aby se mohli v nějaké činnosti projevit a aby bylo možné předpoklady k dané činnosti objevit. Tedy *co nejširší nabídka činností na různé úrovni jako předpoklad pro projev nadání a jeho objevení v nejvhodnějším čase*. Zde se systém péče o nadané jedince významně stýká s nabídkou různých

vzdělávacích programů škol a se systémem zabezpečení volného času.

Nejllepší možnost identifikovat, včas zachytit a řešit osobnostní a vzdělávací problémy nadaných žáků (zejména mimořádně intelektově nadaných introvertních jedinců) má při své diagnostice *školní psycholog*.

Je zapotřebí *připravit učitele pro práci s nadanými žáky*. Tato problematika by se měla stát součástí *povinného vzdělávání učitelů a psychologů*, pracujících ve školství. Je třeba naučit učitele znát a běžně používat *moderní výukové metody*, které se ve světě k práci s nadanými používají, a jsou vhodné pro rozvoj potenciálu všech žáků. Jde zejména o kooperativní a projektové vyučování, programy zaměřené na rozvoj osobnosti dítěte, jeho sebedůvěry a na ni navazující tvořivosti a také důraz na rozvoj rozumových schopností, např. kritického myšlení. Aby mohli tyto náročné úkoly plnit, je třeba dbát také na *podmínky pro práci učitelů* a jejich osobnostní růst. Jen budou-li sami *rozvíjet svou sociální a emocionální inteligenci*, budou ji moci pěstovat ve svých žácích a pomoci jim stát se kompetentními dospělými.

Je třeba diferencovat mezi vzděláváním jednotlivců *nadaných* a vzděláváním jednotlivců *mimořádně nadaných*, kterých bývá jen 1–2 %, ale jejichž tvůrčí potenciál má pro společnost zásadní význam. Podstatná je *dostupnost činností*, v nichž může jedinec projevit své nadání, *opakovaná příležitost k činnosti po určitém čase a nevyloučení ze systému* objevování nadaných jedinců po neúspěchu v některé konkrétní činnosti. V každém případě by měl mít jedinec *možnost vstoupit do tohoto systému včas, případně i opakovaně a kdykoli v průběhu celého života*.

Nabídka činností a péče o nadané by měla být zajišťována a podporována z několika úrovní: *z úrovně rodiny*, která by měla mít největší zájem na rozvoji svého člena a měla by hledat příležitosti pro jeho rozvoj, *z úrovně státní a veřejné správy* (státní, regionální a obecní vzdělávací, kulturní, sportovní aj. instituce jednotlivých rezortů), která by měla zajišťovat a koordinovat celý systém rozvoje nadaných jedinců, a z úrovně *nestátních subjektů* (občanská sdružení, nadace, soukromé právní subjekty atd.), které základní systém doplňují. *Základ péče o nadané v oblasti školství ovšem spočívá v povinném školním vzdělávání a jeho diferenciaci a individualizaci zejména na 2. stupni základní školy*. Pro sociální, ale i intelektuální, rozvoj nadaných jedinců jsou důležité jejich školní a mimoškolní vztahy s ostatní vrstevnickou populací.

Velmi důležitá je proto *spolupráce všech rezortů*, protože nadání lze využít ve všech oblastech života. Podstatné je sdru-

žování potřebných prostředků pro rozvoj nadaných jedinců, protože pozdější výrazný talent potřebuje pro svůj rozvoj nadstandardní podmínky, mimořádné formy studia a péči špičkových pedagogů, trenérů, odborníků. Mnohdy je třeba z různých pohledů a kompetencí řešit i problémy se socializací talentů (ale i výchovou většiny k toleranci k nadaným), s jejich praktickým uplatněním na trhu práce či zdravím, což vyplývá z jejich výjimečnosti a jednostranného zaměření činnosti.

Celý systém musí být podpořen koncepční přípravou pedagogů a jiných odborníků pro práci s nadanými jedinci, neustálým vývojem výzkumných metod pro rozpoznávání nadání a rozvoj talentu, vývojem pomůcek a metodických materiálů pro učitele, hodnocením efektivity daného systému, potřebnou propagací atd. Vzhledem k tomu, že existují mezinárodní organizace zabývající se nadanými jedinci, které organizují výměnu zkušeností, výzkum, postgraduální kurzy pro učitele, konference a dílny a mají své členy i u nás, stačí systematicky navázat na to, co už existuje.

Doporučení:

- ❑ **Základem péče o mimořádně nadané jedince musí být zájmová činnost co nejširších vrstev obyvatelstva (především dětí a mládeže).**
 - Zařadit do přípravného i dalšího vzdělávání učitelů moderní poznatky o projevech a potřebách nadaných a mimořádně nadaných jednotlivců a o způsobech práce s nimi.
 - Vytvářet pro předškolní děti a žáky základních škol jak ve škole, tak i ve volném čase, co nejširší nabídku dostupných činností různého zaměření jako příležitost pro projevení jejich nadání. Programy vzdělávacích i zájmových činností diferencovat s ohledem na potřeby a možnosti nadaných žáků.
 - Vytvářet, překládat a upravovat odborné texty, pomůcky a další metodický materiál pro učitele, pracující s nadanými žáky v různých formách a stupních vzdělávání. Využít přitom spolupráce se zahraničními odborníky.
- ❑ **Realizovat ucelený systém péče o nadané jedince v ČR.**
 - Vybudovat centrální odborné pracoviště, které by spojovalo poradenskou, pedagogickou a výzkumnou činnost v oblasti vzdělávání a výchovy nadaných, včetně vzdělávání pedagogů. Ve světě častým a osvědčeným

modelem je úzké sepětí centra pro studium a rozvoj nadání s fakultou připravující budoucí pedagogy nebo psychology.

- V regionech zřídit při pedagogicko-psychologických poradnách funkci koordinátora, který by měl přehled o potřebách a možnostech vzdělávání nadaných v daném regionu, informoval veřejnost o této problematice a spolupracoval s centrálním pracovištěm.
- Pokračovat a rozvíjet v pedagogických centrech úspěšnou tradici soutěží v různých oblastech zájmů nadaných jedinců.
- Podporovat výzkum v oblasti rozpoznávání nadaných jedinců a ověřování účinných metod jejich rozvoje. Propracovat systém monitorování úspěšnosti daného systému.

❑ **Vytvářet programy péče o mimořádně nadané jedince a zajišťovat její dostupnost.**

- Mimořádně nadaným jedincům individuálně umožnit vertikální i horizontální prostupnost vzdělávacího systému podle aktuální úrovně a zájmu, bez ohledu na věk dítěte (žáka, studenta) nebo souběžné studium na různých stupních vzdělávání (ZŠ a SŠ, SŠ a VŠ, případně i ZŠ a VŠ). V případě potřeby umožnit i jiné individuální či experimentální formy vzdělávání mimořádně nadaného jedince.

10. Vzdělávání zdravotně a sociálně znevýhodněných

Vzdělávání dětí se speciálními vzdělávacími potřebami, tedy dětí, které bez individuálního speciálně pedagogického přístupu jsou v procesu vzdělávání znevýhodněné a výrazně limitované z důvodu zdravotních či sociálních omezení, zaznamenává v posledních deseti letech kvalitativní posuny. Postupně se daří měnit pohled na tyto děti ve smyslu odklonu od negativního popisu jejich neschopností směrem ke zdůrazňování jejich výkonů a aplikaci humanistického modelu řešení celé problematiky.

Stěžejní tendence v oblasti speciálního školství se prioritně týkají odstraňování segregovaného vzdělávání dětí se speciálními potřebami a jejich integrace do běžného vzdělávacího proudu se zachováním alternativní volby vzdělávací cesty těchto dětí a úkolu zabezpečení rovného přístupu ke vzdělávání pro všechny děti.

Tradiční rozdělení vzdělávání tzv. intaktní majoritní části žákovské populace a minoritní skupiny žáků se speciálními vzdělávacími potřebami byla vystřídaná vznikem *alternativní nabídky vzdělávacích programů a forem vzdělávání a prosazování integračních tendencí*. Integrační tendence ve vzdělávání dětí se speciálními vzdělávacími potřebami však narážejí na nedostatečnou připravenost běžných škol na práci s dětmi se speciálními vzdělávacími potřebami, a to po stránce profesní, personální i technické.

V současné době zaznamenáváme *zvyšující se počty žáků s problémy v učení*. Tento nárůst, který je v rozporu s poklesem celkového stavu žáků ve školách, představují žáci s neurologickou či s psychiatrickou diagnózou, k nimž se vztahují i žáci s poruchami učení, soustředění, děti s hyperaktivitou a z ní vyplývajících poruchami chování, resp. s emočními poruchami. *Přibývají počty dětí ohrožených ve vývoji v důsledku znevýhodňujícího socio-ekonomického prostředí*.

Úkolem státu je zajistit maximální autonomii rozhodování rodičů všech těchto dětí o formě jejich vzdělávání při zachování kvality všech existujících forem vzdělávání. Při realizaci tohoto úkolu je *nutná úzká provázanost speciálního vzdělávání s běžným vzdělávacím proudem*. Kvalita řešení je přitom závislá na připravenosti školy přijmout jedince, který se určitým způsobem vymyká představě obecně zažitě normy, jako rovnoprávného partnera. Princip integrace a inkluze je možné realizovat pouze v součinnosti se zásadní reformou školského systému jako celku.

Je třeba zásadně změnit tradiční koncept vzdělávání, přizpůsobit jeho obsah, formu a metody potřebám dětí a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a sjednat pro tuto změnu širokou společenskou podporu. Potřebné změny se týkají jak fyzického přístupu ke vzdělávání (architektonická úprava budov včetně úpravy interiéru, vybavení škol kompenzačními pomůckami apod.), tak kvalitativních změn pedagogických a organizačních, s možností respektovat individualitu dítěte a jeho potřeby a diferencovat vzdělávací postupy a individualizovat vyučování místo standardizovaných učebních plánů. Součástí koncepce vzdělávání je i změna vztahu k rodičům těchto žáků jako k rovnocenným partnerům a jejich aktivizace jak na jednotlivých školách, tak na celostátní úrovni.

Integrace nemůže být masovou záležitostí, ale tam, kde si to rodiče přejí a škola dokáže zajistit podmínky a splnit kritéria, bude tento trend podporován. Předměty, které

dítě zvládá (např. výchovy nebo praktické činnosti) se učí v rámci třídního kolektivu, ostatní individuálně nebo v malé skupině za pomoci speciálního pedagoga. Podle zkušeností asi stovky škol, které již takto pracují v rámci experimentu, je zisk oboustranný – pro integrované žáky i pro jejich spolužáky, kteří se přirozeným způsobem učí přijímat a chápat jinakost,

Zvláštní školy budou transformovány na základní školy se speciálními vzdělávacími programy pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami. V těchto školách budou i nadále vzdělávány děti s mentálním postižením a děti, které i z jiných důvodů nemohou uspět v běžné základní škole, ale bez stigmatizace, která by je mohla dále omezovat ve výběru profesní dráhy. Tyto školy získají další prostor k uplatňování svých speciálně pedagogických metod u dětí, které s jejich pomocí mohou dosahovat studijních výsledků srovnatelných s žáky běžných základních škol.

Výraznější roli než doposud musí sehrát poradenský systém, který by měl spoluvytvářet potřebné podmínky pro vzdělávání dětí se speciálními vzdělávacími potřebami. Vedle již tradičního poskytování odborné pomoci na podporu vzdělávání, profesní orientaci a volbu vzdělávací dráhy musí poradenství ve školství také směřovat k *posílení prevence sociální patologie* ve školách a školských zařízeních, k *podpoře a vytváření podmínek pro rozvoj osobnosti žáků* a harmonizaci vztahu rodiny a školy, k *podpoře integrace* dětí se zdravotním postižením do běžných typů škol a k *tvorbě inkluzivního prostředí* ve třídách a školách. Je třeba *rozšiřovat vědomosti o speciálně pedagogických postupech a metodách práce mezi pedagogickými pracovníky běžných škol všech stupňů*.

Významným úkolem rezortu školství je *zajistit vzdělávání kategorie dětí s velmi těžkým stupněm postižení*, která byla v minulosti ze vzdělávání vyloučena aktem osvobození od povinné školní docházky. Je nutné *rozšířit vzdělávací programy v pomocných školách* v souladu se současnými evropskými trendy o programy pro děti s mentálním postižením a pro děti neschopné do školy pravidelně docházet.

Důležitou součástí vzdělávací soustavy je též *náhradní výchova a prevence sociálně patologických jevů* ve školách a školských zařízeních. Koncepce speciálního vzdělávání tak zahrnuje i oblast preventivně výchovné péče. Institucionální preventivně výchovná péče ve školských zařízeních probíhá jednak v *zařízeních pedagogicko-psychologického poradenství* a jednak v *diagnostických ústavech*. Zařízení musí po-

skytovat preventivně výchovnou péči dětem a mladistvým se sociálně patologickými projevy chování, pokud není nařízena ústavní výchova nebo ochranná výchova přímo v zařízeních náhradní výchovné péče. Preventivně výchovná péče probíhá formou dobrovolných ambulantních, celodenních a krátkodobých internátních intervencí. Silný terapeutický účinek má umožnění kontaktu s přírodou, zvířaty, práce s půdou a rostlinami pod vedením odborných pracovníků. Zařízení preventivně výchovné péče zajišťují odbornou pomoc dětem, rodičům i pedagogickým pracovníkům při řešení obtíží, týkajících se výchovy či vzdělávání.

Stále více se jeví potřebným *věkový posun péče o dítě z původních 3 let na dobu limitovanou jeho narozením*. Jedná se o záměrné rozšíření péče na věkovou skupinu, která je nejzranitelnější a v níž se dle četných našich i zahraničních výzkumů formují některé zásadní rysy osobnosti. Právě zde se mohou objevit první hluboké antisociální struktury, které se v pozdějších letech jen obtížně eliminují.

V rámci prevence sociální patologie je třeba působit na osobnost již v době, kdy je nejvíce přístupná vnějším vlivům a kdy se u ní dají celkem úspěšně odstraňovat negativní výchovné zásahy rodičů, a to speciálně pedagogickými a psychologickými metodami, náležitými do kompetence školství. Koncepce péče o děti ve výchovných zařízeních musí *respektovat potřebu humanizace výchovného procesu* v souladu s Úmluvou o právech dítěte. Je třeba *koncepčně dopracovat způsob, jakým bude vykonávána ústavní nebo ochranná výchova*, která je nezletilému nařízena soudem v případě, že je jeho vývoj narušen v důsledku nedostatečné péče rodičů nebo v důsledku jeho vlastního asociálního chování.

Lze očekávat *narůstající potřebu vzniku nových typů školských zařízení s rozdílnými výchovnými přístupy*, specifikovanými podle druhu postižení svěřenců tak, jak to vyplynulo během doby z požadavků praxe.

Doporučení:

- ❑ **Analyzovat podíly jednotlivých rezortů a koordinovat jejich participaci na péči o žáky se zdravotním postižením a sociálním znevýhodněním. Vyřešit kompetence v oblasti poskytování rané péče.**
- Legislativně i politicky zakotvit odpovědnost rezortů za vývoj směrem k rovnému přístupu ke vzdělávání všech dětí bez rozdílu a bez ohledu na stupeň zdravotního postižení či sociálního znevýhodnění.

- Vyřešit kompetence v oblasti poskytování rané péče pro děti se zdravotním postižením a děti vyrůstající v prostředí s nízkým socioekonomickým statusem či v prostředí mimo kulturu majoritní společnosti.

❑ **Citlivě transformovat zvláštní školy na školy základní se speciálními vzdělávacími programy.**

- V těchto vzdělávacích zařízeních realizovat vzdělávací programy pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami (pro žáky, kteří potřebují speciální přístup vzhledem k těžké specifické poruše učení nebo chování, k mentálnímu či jinému postižení), jimž toto vzdělání nemůže poskytnout běžná základní škola.

▪ **Vyřešit připravenost běžných škol na integraci dětí se speciálními vzdělávacími potřebami, a to po stránce profesní, personální i technické. Provést nezbytné změny v přípravě učitelů.**

- Podporovat rozvojovými programy integraci na základních školách včetně zavedení funkce speciálního pedagoga a asistenta a přípravu učitelů na integraci žáků se speciálními vzdělávacími potřebami.

❑ **Speciální školy zřizovat pouze pro těžce zdravotně postižené (např. pomocné školy, rehabilitační třídy).**

- S možností vzdělávat se přímo souvisí nutnost vyřešit problematiku dopravy žáků s tělesným těžším zdravotním postižením, autismem, více vadami apod. do školy a problematiku osobní asistence včetně možností jejího využití v průběhu vzdělávání.

❑ **Vyřešit problematiku aktivace osob se zdravotním postižením, pro které práce nebude s ohledem na postižení zdrojem obživy.**

- Ve spolupráci s úřady práce podporovat „právo na první zaměstnání absolventů“, aby se nefixovaly pasivní způsoby života a sociální závislost na podpoře v nezaměstnanosti u mladé generace absolventů a organizovat kurzy k doplnění vzdělání pro absolventy, kteří povinné vzdělávání neukončili uceleným stupněm vzdělání. Zřizovat aktivizační centra při speciálních školách a praktické školy, programy přípravy na zaměstnání, na přechod ze školy do zaměstnání, ale zároveň vést zdravotně postižené k určité osobní samostatnosti.

- *Koncepčně dopracovat způsob, jakým bude vykonávána ústavní nebo ochranná výchova.*
- Připravit projekt nových typů školských zařízení pro náhradní výchovu a prevenci podle společenských potřeb a ve spolupráci s dalšími rezorty připravit pro-

jekty na začleňování dětí do běžné populace po ukončení ústavní péče.

- Ve spolupráci s MPSV a MZd realizovat péči o jedince mladší věku tří let jako rozšíření preventivně výchovné péče.

III.

Terciární vzdělávání

A. SPOLEČNÉ OTÁZKY

1. Utváření terciárního sektoru vzdělávání

Terciárním sektorem vzdělávání se rozumí všechny typy státem uznaného vzdělávání občanů, navazující na úplné střední všeobecné vzdělání nebo úplné střední odborné vzdělání ukončené maturitní zkouškou.

Přes značnou rozmanitost forem má terciární sektor vzdělávání některé obecné rysy, které jej odlišují od ostatních sektorů a které umožňují, aby byl nahlížen a pojednáván jako celek. Vzdělávají se zde *dospělí lidé* s plnou právní odpovědností, samostatní v rozhodování, s výraznou motivací a zodpovědným přístupem ke vzdělání. *Vztah mezi učiteli a studenty* vytváří prostor pro jiné formy vzdělávání a odpovídající vliv *studentů na chod vzdělávacích institucí*. Nebývale rychlý vědecký a technický rozvoj se v největší míře promítá právě do terciárního vzdělávání, které není trvale možné bez aktivní výzkumné a další tvůrčí činnosti učitelů a podle typu vzdělávací instituce i studentů.

V terciárním sektoru se dosahuje nejvyšších stupňů vzdělání, jeho úroveň tedy značně ovlivňuje kvalitu života celé společnosti. Má dokonce zásadní vliv na celou vzdělávací soustavu, neboť učitelé pro všechny stupně škol jsou vzdělávání právě v tomto sektoru. Instituce terciárního vzdělávání jako jeden ze *základních prvků infrastruktury regionu* a státu poskytují služby i ostatním občanům. To znamená, že mimo jiné nabízejí vzdělání formou specializačních, inovačních, rekvalifikačních, jazykových a dalších kurzů v rámci celoživotního vzdělávání. (Termín „celoživotní vzdělávání“ je v celé části III o terciárním vzdělávání používán ve smyslu jeho vymezení v zákoně č. 111/1998 Sb. o vysokých školách.) Výrazná spolupráce s regionem je nezbytná pro rozvoj obou zúčastněných partnerů – škol a samosprávných institucí v regionu.

Utváření terciárního sektoru vzdělávání v české vzdělávací soustavě sleduje tyto záměry:

- Hlavním záměrem je vytvořit bohatě diverzifikovaný terciární sektor vzdělávání, s dostatečnou kapacitou, v maximální míře přístupný, umožňující změnu nebo pokračování ve studiu – v každém věku a v každé době. Bude tak umožněno využít specifických předpokladů, požadavků i potřeb uchazečů o studium a profilovat absolventy tak, aby se uplatnili na trhu práce.

- V souladu s jedním z hlavních cílů vzdělávací politiky vlády ČR je potřeba umožnit do roku 2005 polovině populačního ročníku 19letých, aby mohla nastoupit do některého z typů terciárního vzdělávání.
- Bude přitom zajištěn rovný a v maximální míře otevřený přístup ke vzdělání vylučující diskriminaci z jakéhokoli důvodu.
- V souladu se světovým trendem bude zdůrazňován koncept celoživotního učení, k jehož rozvoji je nutná rozmanitá a přístupná struktura nejen terciárního sektoru, ale celého vzdělávacího systému, nabízející moderní formy studia s využitím informačních a komunikačních technologií.
- Naši vizí se stane ambiciózní cíl zemí EU, který je i součástí Boloňské deklarace a předpokládá, že v budoucnu každý student v terciárním sektoru vzdělávání stráví část svého studia mimo svoji vlastní školu, pokud možno v zahraničí. Stejně tak bude podporována mobilita akademických pracovníků.
- Hodnocení kvality vzdělávání bude vnímáno jako komplexní záležitost, která je zaměřena především na odstraňování nedostatků a stále zdokonalování na základě výsledků vlastního hodnocení a doporučení hodnotících expertů.
- Dlouhodobým záměrem je v maximální míře využívat a podporovat rozvoj lidských zdrojů: a) pečovat o osobnostní i odborný růst pracovníků terciárního sektoru vzdělávání prostřednictvím celoživotního vzdělávání; b) pomáhat studentům při orientaci ve studijních příležitostech, při nalézání optimální studijní cesty i při orientaci na trhu práce prostřednictvím budování poradenských center poskytujících studijní, psychologické a profesní poradenství.

Zvyšování počtu vzdělaných lidí v populaci patří k prioritám každé země a svědčí o její kultuře, vyspělosti i ekonomickém postavení. *Zájem obyvatelstva o vzdělání trvale roste.*

Nárůst počtu mladých lidí vstupujících do institucí terciárního vzdělávání znamená podstatné rozšíření spektra nejen schopností a znalostí oproti srovnatelné skupině před deseti lety, ale rozmanitější představy o budoucím uplatnění. Zájemci o studium přicházejí z daleko pestřejšího spektra sociálního zázemí, které je velice různě motivuje ke studiu a poskytuje jim různé ekonomické možnosti, včetně možné doby studia. Vyhovět požadavkům a schopnostem budoucích studentů, potřebám společnosti a zároveň *nesní-*

žit kvalitu vzdělávání je možné především rozšířenou diverzifikací studijní nabídky v terciárním sektoru vzdělávání.

Cílový stav by měl uspokojovat různé potřeby a požadavky uchazečů o studium, nabízet různé cesty studia, měl by být srozumitelný a přehledný, celkově kompatibilní s vysokou mírou vzájemné prostupnosti a měl by respektovat evropské trendy.

Základním úkolem vzdělávací soustavy, zejména terciárního vzdělávání, je připravit absolventy tak, aby byli schopni se uplatnit na trhu práce a stát se zaměstnatelnými. V žádném případě to neznamená, že oblast vzdělávání jako celek by měla být podřízena světu práce. Spíše jsou tyto oblasti – vzdělávání a trh práce – vůči sobě ve vztahu vzájemného ovlivňování; obě jsou do určité míry autonomní, a přece na sobě závislé.

Potřeby hospodářství a společnosti se velmi rychle vyvíjejí. Absolventi vysokých škol a ostatních institucí terciárního vzdělávání musí proto získat takové znalosti a dovednosti, které jim umožní uplatnění i při měnících se požadavcích trhu práce. Rozvoj vzdělanosti může naopak velmi intenzivně ovlivňovat dynamiku rozvoje hospodářství.

Dlouhodobým cílem je sladování výstupů z terciárního sektoru vzdělávání s potřebami požadavky zaměstnavatelů a poskytování dostatečných a hodnověrných informací jak z oblasti pracovních příležitostí, tak ze sféry nabídky studia. Instituce terciárního sektoru vzdělávání musí proto rozvíjet kontakty se zaměstnavateli i se svými absolventy. Získají tak relevantní informace a možnost spolupráce na obsahu i uspořádání výuky a na nabídce studia v rámci celoživotního vzdělávání.

2. Cíle a struktura terciárního vzdělávání

Vědecká, výzkumná, vývojová nebo jiná tvůrčí činnost se stane definičním znakem terciárního vzdělávání. Propojení studia s touto činností, její typ a kvantita, rozliší různé typy vysokoškolských studijních programů od vyššího odborného studia a od další studijní nabídky v tomto sektoru vzdělávání.

Studijní a vzdělávací programy v terciárním vzdělávání se zaměřují na budoucí společenské uplatnění absolventů a rychle se měnící skladbu trhu práce. Soustředí se na výchovu ke kritickému a tvůrčímu myšlení, vědomí nutnosti trvalého vzdělávání a přizpůsobení se novým možnostem a potřebám.

Všichni studenti terciárního sektoru vzdělávání by měli mít možnost se *aktivně účastnit tvůrčí práce*, propojené s výukou, která vytváří *podnětově bohaté prostředí* a silně je *motivuje* k další práci.

2.1. Struktura úrovně vzdělání

Institucionální struktura terciárního vzdělávání bude reagovat na nové výzvy změnami, jejichž základem bude přeskupení kapacit a vyjasnění cílů pro všechny její součásti.

- *Pomaturitní odborné studium*, ukončené osvědčením, umožní formou krátkých, modulárně sestavených, studijních cyklů (jednoletých, dvouletých) získat odborné znalosti na úrovni vyšší než středoškolské. Modulární stavba pomaturitního studia dovolí jeho absolventům, kteří budou chtít ve studiu pokračovat, uplatnit moduly ve vyšším odborném studiu a dosáhnout příslušného kvalifikačního stupně.
- *Vyšší odborné studium* bude nadále krátkým typem studia, poskytujícím odbornou kvalifikaci absolventům středních škol. Bude existovat v tříleté podobě, vedoucí k ukončené kvalifikaci a absolutoriu s označením „diplovaný specialista v oboru“. Nezbytné je otevření možnosti prostupnosti mezi programy vyššího odborného studia s bakalářskými studijními programy. Tříleté programy, které budou schopné úspěšně projít akreditačním řízením, se budou transformovat na bakalářské.
- *Bakalářské studium* jako studium využívající soudobé odborné poznatky a metody, spolu s potřebnými teoretickými základy a tvůrčí činností, bude v souladu s principy Boloňské deklarace představovat pestrou množinu programů s více či méně aplikačním zaměřením, které umožní uplatnění na trhu práce, ale i další studium v magisterských programech.
- *Magisterské studium* je zaměřeno na získání teoretických i praktických poznatků, založených na vědecké, výzkumné a další tvůrčí činnosti, která je jeho neoddelitelnou součástí. V souladu s rozvojem bakalářských studijních programů bude koncipováno převážně jako studium na tyto programy navazující. Stejně jako v ostatních případech bude jeho stavba modulární, aby umožňovala maximální možnou prostupnost terciárního sektoru vzdělávání.
- *Doktorské studium* je jako nejvyšší stupeň terciárního vzdělávání zaměřeno především na výzkum a vývoj a samostatnou tvůrčí činnost.

- *Různé další státem uznané typy studia* poskytované státními i nestátními institucemi v rámci celoživotního vzdělávání jsou obvykle krátké typy studia, orientované na výkon povolání nebo zájmově.

2.2. Institucionální struktura terciárního sektoru vzdělávání

- *Vysoké školy univerzitního typu (UVŠ)* - uskutečňují všechny typy vysokoškolských studijních programů a různé typy studia v programech celoživotního vzdělávání. Magisterské a zejména doktorské studijní programy vyžadují, aby výuka na těchto typech škol efektivně využívala vědeckých kapacit nejen škol samotných, ale i kapacit jiných výzkumných a vývojových institucí. Jedná se především o Akademii věd ČR, jejíž vědecký potenciál je nezastupitelný ve výchově mladých vědeckých pracovníků v doktorských studijních programech. Rozvoj výzkumu a vývoje na vysokých školách bude sledovat Národní politiku výzkumu a vývoje z roku 1999.
- *Vysoké školy neuniverzitního typu (NVŠ)* - uskutečňují převážně *bakalářské* studijní programy a kurzy dalšího vzdělávání. Měly by vznikat s vizí větších multidisciplinárních vzdělávacích institucí, které budou svojí studijní nabídkou sloužit především k uspokojení vzdělávacích potřeb v regionu. Širší spektrum studijních oborů, jejich kombinace, volitelnost a variabilita, jakož i dostatečný počet studentů, je nezbytný pro dosažení kvality a pro efektivní vynakládání prostředků. Součástí činnosti škol jsou i společné projekty s podniky, konzultační a školící aktivity, projekty aplikovaného výzkumu, mezinárodní spolupráce.
- *Vyšší odborné školy (VOŠ)* - nabízejí vyšší odborné 3leté studium a pomaturitní studium. Mohou poskytovat též bakalářské studijní programy, avšak pouze ve spolupráci s vysokou školou. Vyšší odborná škola má možnost ucházet se o změnu svého statutu na neuniverzitní vysokou školu v případě, budou-li její studijní programy akreditovány jako bakalářské. V některých regionech mohou VOŠ najít svoji hlavní úlohu především v nabídce dalšího vzdělávání.
- *Institucemi s pomaturitním odborným studiem* budou v převážné většině střední školy, jež nabídku svých služeb rozšíří do terciárního sektoru, nejčastěji v podobném oboru, který na středoškolské úrovni pěstují.

- *Jiné vzdělávací instituce* terciárního sektoru organizují nejrozumnější státem uznané typy studia. Zpravidla se jedná o několikaměsíční kurzy zájmové nebo kvalifikační (programy celoživotního vzdělávání), které by za určitých předpokladů, v duchu Boloňské deklarace, měly umožnit kumulaci do uceleného formálního typu vzdělávání.

3. Kvantitativní prognóza účasti na terciárním vzdělávání

Jedním z hlavních cílů vzdělávací politiky vlády ČR je umožnit do roku 2005 polovině populačního ročníku 19letých, aby mohla nastoupit do některého z typů terciárního vzdělávání. (viz též kapitola I.4.).

Souvisejícím cílem je, aby dvě třetiny až tři čtvrtiny mladých lidí získaly *maturitu* ve středním všeobecném nebo odborném vzdělávání.

Kapacita terciárního sektoru vzdělávání musí počítat se zvyšujícím se zájmem starší populace o studium, která může mít potřebu doplnit si formální stupeň studia, ale také zájem o kurzy v rámci celoživotního vzdělávání. Patrně jen malá část této skupiny se bude ucházet o prezenční formu studia, ostatním je nutno nabídnout nové formy studia s využitím informačních a komunikačních technologií (distanční a kombinovanou formu studia). Počty zahraničních studentů budou kompenzovány českými studenty na zahraničních vysokých školách.

K dosažení uvedeného cíle předpokládáme, že:

- Na vysokých školách dojde k *podstatné restrukturalizaci* v počtech studentů absolvujících jednotlivé typy studijních programů. Dnešní strukturu vysokoškolských studentů tvoří: necelých 15 % studentů končících bakalářský studijní program (ti bezprostředně v dalším studiu nepokračují), asi 80 % studentů magisterských studijních programů a o málo více než 5 % studentů v doktorských studijních programech. Je nutno zdůraznit, že pokud bude narůstat podíl vstupujících na vysoké školy z příslušného populačního ročníku, není možné bez ztráty kvality absolventů vzdělávat tak vysoký počet studentů na magisterské úrovni. Modelové výpočty byly proto založeny na cíli, že *asi polovina studujících bude končit v bakalářském studijním programu, event. dosáhne stupně diplomovaného specialisty na vyšších odborných školách (viz dále). V tom případě by při vstupu 60 000 stu-*

dentů do prvních ročníků při stávající studijní neúspěšnosti vzrostl celkový počet studentů bakalářských a magisterských programů na 195 000.

- V důsledku zvýšení všestranné prostupnosti by mělo dojít ke snížení počtu vysokoškolských studentů, kteří nedokončí studium. *Předpoklad snížení tohoto počtu znamená možnost nárůstu v celkovém počtu studentů asi o 5 000.*
- Do doktorských studijních programů bude i nadále vstupovat asi 5 000 studentů ročně (což činí, vztaženo na počet absolventů magisterských programů, asi 25 %). Je nutné zvýšit efektivitu tohoto studia a snížit absolutní neúspěšnost. *Celkový počet studentů v těchto programech lze odhadnout na 15 000.*
- Na vyšší odborné školy bude vstupovat asi 5 000 nových studentů ročně, 10 000 nastoupí do pomaturitního studia. *Celkový počet studentů v obou těchto typech studia bude prakticky stejný jako dnes, tj. asi 30 000.*
- Na nových soukromých vysokých školách bude studovat asi 10 000 studentů.
- Celkový počet studentů v terciární sféře vzdělávání bude činit 250 000 (asi 195 000 v bakalářských a magisterských studijních programech, 15 000 doktorandů, 30 000 studentů vyšších odborných škol a 10 000 studentů na soukromých vysokých školách) oproti současnému stavu 223 000, což představuje navýšení celkových počtů oproti současnosti asi o 12 %.

Pro přijímání do terciárního sektoru je důležitá jeho vstupní kapacita. Teoreticky, podle dlouhodobých záměrů existujících vysokých škol včetně soukromých, výše uvedených modelových odhadů a podle rozvahy vyšších odborných škol budou tyto vzdělávací instituce disponovat každoročně asi se 75 000 studijními místy pro nové uchazeče. Celkový nárůst nabídky vysokých škol, vyšších odborných škol v rámci celoživotního vzdělávání, a kapacitu jiných vzdělávacích institucí, která není přesně zmapovaná, lze jen těžko odhadnout, a proto je vhodné učinit velmi strážlivý odhad asi 10 000 dalších vzdělávacích míst v sektoru terciárního vzdělávání. Celková vstupní kapacita bude tedy přibližně 85 000 studijních příležitostí.

Pokud by nabídku vysokých škol a vyšších odborných škol (75 000 míst) využili jenom 19letí uchazeči (noví maturanti), mohlo by zde v roce 2005 studovat asi 57 % z této věkové

skupiny (130 907), tj. více než 80 % maturantů. Předpokládá se ovšem, že část vstupní kapacity bude využita uchazeči staršími, než jsou noví maturanti, a naopak někteří z maturantů využijí například nabídku různých kurzů poskytovaných jinými vzdělávacími institucemi. Uchazeči ze skupiny dospělé populace budou mít kromě studijních programů, vedoucích k akademickým titulům, zájem o různé druhy kurzů v rámci celoživotního vzdělávání, v obou případech však převážně o distanční, případně kombinované formy studia. Dnešní statistiky hovoří zhruba o 25 % uchazečů, kteří jsou starší než 19 let, jsou však patrně silně ovlivněny počtem těch, kteří zkouší přijetí po ukončení střední školy na druhý nebo třetí pokus. Nárůst počtu skutečně dospělých uchazečů o studium je zatím téměř nezřetelný, ale vzhledem ke světovým trendům je potřeba s ním vážně počítat.

V odhadu poptávky vyjdeme proto z 50 % věkové skupiny maturantů, doplněné přibližně třetinou z tohoto počtu navíc, která by mohla reprezentovat uchazeče dospělé. Dojdeme k počtu přibližně 85 500 potenciálních uchazečů.

Pokud se uvedené odhady ukáží jako reálné, bude ve smyslu globální nabídky a poptávky po studiu v terciárním sektoru vzdělávání počet studijních míst zhruba odpovídat zájemcům o studium. Nelze však předpokládat, že globální uspokojení poptávky odstraní její oborovou nerovnoměrnost. Protože je zároveň potřeba naplňovat potřeby státu, dané požadavky na absolventy určitého profesního nebo oborového zaměření, které signalizuje trh práce, bude nutné podrobněji informovat uchazeče o aktuální situaci. Zvláštní podpory a motivace by se mělo dostat volbě studia technických oborů, které je mnohdy absolventy středních škol podceňováno. U učitelských oborů pak jde o to, aby si je volili zejména ti, kteří v nich vidí své životní poslání.

Poznámka: V modelových výpočtech a odhadech nejsou zahrnuti studenti vojenských škol a policejní akademie, kterých je celkem asi 5 000. Předpokládá se, že jejich počet se nebude výrazně měnit.

4. Přístup ke vzdělávání a péče o studenty

Přístup ke vzdělávání je rovný a v maximální míře otevřený, vylučující diskriminaci z jakéhokoliv důvodu.

Rovnost přístupu ke vzdělávání na vysokých školách a vyšších odborných školách je vyjádřena tím, že každý, kdo splnil podmínky přijetí ke studiu danému zákonem, má právo studovat v rámci jednoho nebo více studijních programů. Na většině vysokých škol i vyšších odborných škol, zejména na žádaných studijních oborech, jsou součástí přijímacího řízení přijímací zkoušky, jejichž výsledky představují prostředek pro sestavení pořadí úspěšných uchazečů, na uměleckých oborech jsou běžné talentové zkoušky.

Zásadní změnou bude zavedení „státní maturity“ (společná část maturity) a srovnatelnost jejích výsledků na celostátní úrovni, která v relativně blízké budoucnosti pomůže přijímací řízení významně zjednodušit, i když jej pravděpodobně zcela nenahradí u všech studijních programů.

Nejjednodušší, a také asi nejspravedlivější a z hlediska maximálního využití schopností uchazečů nejvhodnější by byl *volný přístup* maturantů do terciárního sektoru vzdělávání bez přijímacího řízení, který je cílem v dlouhodobém horizontu. Předpokladem pro to je vytvoření dostatečného počtu vzdělávacích příležitostí v diverzifikovaném terciárním sektoru. Zcela otevřený přístup ke studiu však bude vždy komplikován nerovnoměrným zájmem o různé studijní obory na jedné straně a nabídkou pracovního trhu, popř. hrozící nezaměstnaností na straně druhé.

Diskriminace se u nás v žádném případě netýká rasy, pohlaví, náboženského vyznání nebo politického smýšlení. Nutné je dbát na to, aby se nemohly z žádného důvodu projevit problémy v případě zdravotně handicapovaných uchazečů nebo uchazečů ze sociálně a ekonomicky slabších skupin obyvatel.

Dlouhodobým cílem je v maximální míře využívat a podporovat rozvoj lidských zdrojů. Znamená to pomáhat studentům při orientaci ve studijních příležitostech, při nalézání optimální studijní cesty i při orientaci na trhu práce prostřednictvím budování poradenských center poskytujících studijní, psychologické a profesní poradenství.

Předpokladem správné volby vlastní vzdělávací cesty nebo její změny je dostatek informací o vzdělávacích příležitostech na školách doma i v zahraničí. Přestože existuje přístup k pravidelně inovovaným informacím prostřednictvím publikací, www stránek apod., konzultace s odborníkem je v mnoha případech nenahraditelná. Je proto potřeba na školách pokračovat v budování poradenských center, která studentům kromě výše uvedených služeb poskytnou též pomoc při získávání potřebných dovedností a návyků a zlepšení osobních studijních předpokladů.

Je nutné zajistit možnost k doplnění vědomostí potřebných ke studiu pro skupiny uchazečů z „netradičních prostředí“ (z oblastí vzdálených od vzdělávacích center, z rodin s nízkou vzdělaností rodičů nebo sociálního zázemí, které je staví do nerovného postavení vůči ostatním kolegům apod.) a zabránit tak zvětšování sociálních rozdílů různých skupin společnosti. Řešením jsou osvětová činnost i vzdělávací kurzy, které jim dovolí ucházet se o další studium se stejnou šancí jako ostatním. Zásadní důležitosti též nabývá rozvoj *poradenství pro uchazeče o studium* ve spolupráci s poradenskou činností v sektoru středoškolského vzdělávání.

S péčí o studenty souvisí další úkol – připravovat je k vysoké odborné flexibilitě, tvořivým, kulturním a komunikativním schopnostem a morálním hodnotám.

K úspěšnému studiu musí přispívat i *vztah studentů s učiteli*. Učitelé musí nacházet ke studentům především partnerský lidský vztah, mít zájem o jejich studijní výsledky i problémy, vycházet jim vstříc radou a skutečnou pomocí tam, kde to potřebují. Využívat znalostí a schopností studentů jako důležité zpětné vazby pro svoji výukovou činnost, dávat studentům možnost a využít jejich spolupráce na činnosti tvůrčí - vytvářet tak spolu s nimi skutečnou akademickou komunitu.

5. Prostupnost a modulární stavba studijních a vzdělávacích programů

Prostupné, modulárně uspořádané, studijní programy, využívající kreditní systém, umožní pokračovat ve studiu podle potřeby v průběhu celého života na téže nebo jiné škole domácí či zahraniční. Vždy však pouze za podmínky, že budou splněny požadavky navazujícího studijního programu (modulu), o kterých se dohodnou příslušné vzdělávací instituce.

Zásadní význam prostupnosti a modularity spočívá především v možnosti strávit část studia na jiné škole, včetně studia v zahraničí. Podstatný význam je i v možnosti měnit nebo opravit volbu studia v případě nevhodného původního rozhodnutí, změně životních podmínek, nezvládnutí vyžadovaných nároků apod. Prostupnost terciárního sektoru vzdělávání bude prosazována v souladu s principy Boloňské deklarace především ve směru *vertikálním*. Studenti vysoké školy budou mít možnost po ukončení bakalářského studia navázat na pokračující magisterský studijní program na původní nebo jiné vysoké

škole. Obdobná možnost bude otevřená návazností vysokoškolského studia na vyšší odborné vzdělávání. Potřeba je umožnit i *prostupnost horizontální*, tj. přechody mezi jednotlivými studijními programy. Prostupnost není možné vždy chápat jako záležitost automatickou, důležitou roli bude hrát dohoda příslušných vzdělávacích institucí i individuální posouzení jednotlivých případů.

Závažným a u nás dosud prakticky neřešeným problémem je *prostupnost studia z vyššího stupně vzdělávání na nižší*. Jedná se zejména o možnost přestupu z vysokoškolského studijního programu do vyššího odborného studia v případě nevhodné původní volby nebo nezvládnutí požadovaných nároků. Sniží se tak *počet předčasných odchodů ze studia*, který je zejména v některých studijních oborech neúměrně vysoký, bez jeho ukončení akademickým, profesním titulem nebo osvědčením za dokončený modul (moduly).

Prostupnost usnadní *modulární stavba studia*. Modulem se rozumí ucelená část studijního programu, která je uspořádána tak, aby bylo možno moduly sestavovat do vyšších vzdělávacích celků. Moduly lze poměrně rychle inovovat, zaměňovat, vypouštět nebo zařazovat do studijního programu, a tím reagovat na aktuální a budoucí požadavky praxe nebo studijní předpoklady a zájmy studentů. Modulární stavba studia umožňuje vhodnou tvorbu i změnu vzdělávací cesty v celém systému terciárního vzdělávání, zjednodušuje mobilitu studentů (naplňuje cíle Boloňské deklarace) a vhodně *podporuje koncept celoživotního vzdělávání*.

Prostupnost studia se zjednoduší používáním kreditového systému. *Kreditový systém* znamená, že ukončení částí studijního programu se hodnotí pomocí standardizovaných jednotek studia - kreditů. Vysoké školy zavádějí kreditové systémy na základě European Credit Transfer System (ECTS), který je využíván v zemích EU a podporován vzdělávacími programy EU. Tento evropský trend bude podporován i na vyšších odborných školách.

Vybudovat maximálně prostupný systém terciárního vzdělávání je možné postupně a především na základě osvětové činnosti. V plné míře je k tomu třeba využít platné i navrhované právní normy, které tuto strategii podporují. Zákon o vysokých školách nebrání žádnému z výše uvedených záměrů, návrh školského zákona počítá s modulární stavbou i pro pomaturitní vzdělávání, které se tak stane především možnou součástí dalšího studia na vyšší odborné škole.

6. Nové formy studia

Vysoké počty studujících a jejich rozmanité zájmy vedou ke stále se zvyšujícím požadavkům na poskytování nových forem studia vedle běžně nabízené formy prezenční. Strategie rozvoje těchto forem vzdělávání je podrobně pojednána v Koncepci státní informační politiky ve vzdělávání. (O kvantitativní prognóze neprezenčních forem studia se pojednává též v části I.4.3.) Nové formy studia, v terminologii zákona o vysokých školách *studium distanční nebo kombinované*, využívají informačních a komunikačních technologií, umožňují studentům tvorbu studijní cesty a studijní zátěže podle osobních možností a významně přispějí k vizi takového terciárního systému vzdělávání, který umožní vstup do studia v průběhu celého života.

Nové formy studia přispějí k diverzifikaci studijní nabídky takto:

- Mohou nabídnout bez podstatných nároků na zvyšování počtu učitelů a na prostorové kapacity možnost studia většímu počtu zájemců.
- Umožní individualizaci studijních plánů, tj. velmi flexibilní přístup k obsahu studia a tvorbu vlastní studijní cesty a tempa studia podle aktuálních potřeb (s ohledem na nabídku studijních modulů a na povinný obsah akreditovaného studijního programu).
- Dovolí vstup do studia mnoha ekonomicky aktivním osobám, které nemohou a ani nechtějí přerušovat své zaměstnání, ale cítí potřebu doplnit si své vzdělání či získat nové informace a poznatky v oboru své působnosti nebo v jiné oblasti.

Rozšíření sítě středisek distančního vzdělávání na vysokých školách v ČR umožní přístup také k zahraničním vzdělávacím subjektům a k distančním studijním programům a kurzům nabízeným např. do Evropské sítě distančního vzdělávání. Podstatný je ovšem *zvýšený nárok na finanční prostředky* na vybavení informačními technologiemi, zpracování multimediálních učebních materiálů, získání možnosti přístupu k placeným zahraničním programům apod. i na organizaci studia *ve stadiu jeho zavádění*. Další základní nárok se týká *nového typu vzdělání učitelů-tutorů v distanční a kombinované formě studia*.

Efektivní zvládnutí a využívání nových forem studia i potřebu nově kvalifikovaných učitelů je možné realizovat pouze v široké a dobře organizované spolupráci institucí

terciárního vzdělávání. V současné době se jeví jako efektivní cesta budování spolupráce zdola, na základě středisek distančního vzdělávání, vybudovaných na vysokých školách v rámci projektu PHARE. Jejich stávající kapacitu je potřeba dále rozvíjet a podporovat a *rozšířit jejich působnost směrem k vyšším odborným školám*. Případné zřizování dalších středisek by mělo vést k tomu, aby byla jejich síť vhodně rozmístěna a jejich koordinované aktivity vytvořily příležitosti studia obdobné těm, které v některých zemích nabízejí otevřené univerzity. A dále aby, umožnily všem zájemcům co nejlepší přístup k moderní formě vzdělávání.

B. SPECIFICKÉ PROBLÉMY SOUČÁSTÍ TERCIÁRNÍHO SEKTORU VZDĚLÁVÁNÍ

7. Vzdělávání na vysokých školách

Podstatnou část terciárního sektoru vzdělávání tvoří vysoké školy. Jsou nejvyšším článkem vzdělávací soustavy a vrcholnými centry vzdělanosti. Základní činností vysoké školy je výuka, neoddělitelně propojená s výzkumem, vývojem a další tvůrčí či uměleckou činností. Neméně důležitý je její význam pro sociální a ekonomický rozvoj společnosti. Vysoká škola musí tuto další funkci nejen plnit, ale musí se v tomto smyslu společnosti též náležitě prezentovat a využívat k tomu všechny dostupné nástroje – vnitřní i vnější hodnocení a zveřejňování jeho výsledků, dlouhodobý záměr rozvoje školy a výroční zprávy o činnosti. Významnou úlohu v otevření se školy vůči společnosti by měla sehrát perspektivní nabídka programů v rámci celoživotního vzdělávání, která může podpořit změnu přístupu k hodnotám vzdělání.

7.1. Kvantitativní rozvoj a struktura studijních programů

V oblasti vysokých škol se struktura podle uvedeného schématu začala formovat již od roku 1999 v souvislosti s platností zákona o vysokých školách. Současné studijní kapacity vysokých škol vzhledem k demografickému vývoji zhruba odpovídají předpokládaným nárokům na počty studentů. *Nepředpokládá se tedy výrazný extenzivní rozvoj, zejména vysokých škol univerzitního typu, ale je nutné se zaměřit na kvalitu*. Nárůst kapacit bude prostřednictvím rozvojových programů umožněn v těch oborech, kde je poptávka po studiu dlouhodobě nepokrytá.

Jediná nově zřízená univerzitní vysoká škola – Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, do níž budou začleněny dvě stávající zlínské fakulty VUT v Brně, začne působit v roce 2001.

Rozvoj vysokých škol neuniverzitního typu bude pokračovat jednak cestou *zřizování dalších soukromých škol*, z nichž některé nepochybně vzniknou na základě kvalitních soukromých VOŠ, jednak *zřizováním veřejných NVŠ* zákonem z vybraných státních vyšších odborných škol.

Soukromé vysoké školy jsou zcela novým prvkem v systému a jejich vznik umožňuje od 1.1.1999 zákon o vysokých školách. Do konce roku 2000 bylo podáno několik desítek žádostí právníckými osobami o udělení státního souhlasu působit jako soukromá vysoká škola. Většina žádostí předpokládala zřízení neuniverzitního typu vysoké školy, řada z nich na základě prosperující vyšší odborné školy. Bylo uděleno do konce roku 2000 celkem 12 státních souhlasů k působení jako soukromá vysoká škola.

Rozvoj nabídky studijních programů bude směřovat k tomu, aby zhruba jedna polovina absolventů odcházela do praxe po ukončení bakalářského studia nebo vyššího odborného studia. K tomu je potřeba vytvářet konkrétní podmínky pro dobré uplatnění absolventů a osvětovou činnost zvyšovat jejich společenské uznání.

V nabídce vysokoškolského studia není ještě splněn požadavek vhodné kvantitativní struktury vzhledem k počtu studentů přijímaných do bakalářských a magisterských studijních programů. V souladu s Boloňskou deklarací bude ke *zvyšování počtu studentů* na vysokých školách docházet prakticky *jen v bakalářských studijních programech*, jejichž studijní obsah umožní absolventům získat kvalifikaci, vhodnou pro otevřený evropský trh práce. Zároveň však nesmí vyloučit další pokračování ve studiu, ať už v přímé návaznosti nebo po určité době a po dosažení předepsaných podmínek. Předpokládá se též podpora pro otvírání obecněji zaměřených bakalářských studijních programů, které umožní pracovní uplatnění, ale také konkrétnější studijní zaměření až v dalším studiu.

Pojetí bakalářského studia se postupně mění a v řadě případů již splňuje požadavek širokého spektra studijních programů i požadavek ukončené kvalifikace. *Restrukturalizace vedoucí ke vhodné vyváženému počtu studujících v bakalářských, magisterských programech a doktorských programech bude postupná a umožní nabídku nedělených magisterských programů v těch oborech studia, kde to Akreditační komise doporučí*.

Vhodná kombinace typu studijních programů s odpovídající vědeckou a další tvůrčí činností povede v budoucnu zřejmě k vytvoření *tří charakteristických skupin vysokých škol*:

- Vysoké školy, kde se ve většině studijních programů (magisterských a doktorských) výrazně uplatní špičkový vědecký výzkum a výchova k vědecké práci
- Vysoké školy, kde vědecký výzkum bude probíhat spolu s vědeckou výchovou v jednom nebo několika málo studijních programech, ostatní studijní programy budou mít převážně praktický profesní charakter spojený s aplikovaným výzkumem a různými typy tvůrčí činnosti
- Vysoké školy zaměřené především na bakalářské studijní programy s uplatněním tvůrčí činnosti (vysoké školy neuniverzitního typu).

Tyto přirozeně diferencované skupiny vysokých škol je třeba respektovat a vzít plně na vědomí odlišnost jejich charakteru. Nutné je též zdůrazňovat, že jen pro toto odlišné pojetí studia a tvůrčí činnosti nelze jednu skupinu označovat za lepší a jinou za horší.

Systém vícevrstevného členění vysokých škol (viz výše), ovlivněný i cíleným financováním výzkumu a vývoje, je jednoznačně vhodnější než případné dělení na tzv. „výzkumné univerzity“ a „vzdělávací univerzity“, jak to je běžné v některých zemích. Není tím ovšem vyloučeno, že by i u nás mohly v budoucnu některé vysoké školy fakticky nabývat charakteru výzkumných univerzit.

7.2. Akademičtí pracovníci a studenti

Rozvoj systému vysokých škol je úzce spojen s kvalifikačním růstem akademických pracovníků. Kvalita výuky, výzkumu a ostatních tvůrčích činností školy jednoznačně souvisí s kvalitou těchto odborníků.

Nedostatek habilitovaných pracovníků a jejich věková struktura je největším problémem na převážně většině především nově vznikajících vysokých škol. Vysoké školy proto připravují vzdělávání mladých akademických pracovníků, zejména v doktorských programech, s cílem snížit nepříznivou věkovou strukturu. Přednostně a podle možností se budou snažit vytvářet lepší podmínky pro vědeckou práci mladých akademických pracovníků a usilovat o její podporu v rámci rozvojových programů. Kardinálním problémem je v současnosti sociálně ekonomické postavení akademických pracovníků, zejména mladých. Perspektivní navýšení finančních prostředků umožní vysoké škole efektivně roz-

hodnout o počtu akademických pracovníků a s tím souvisejícím finančním ohodnocením.

Vedle podpory mladých akademických pracovníků půjde i o podporu odborného růstu ostatních akademických pracovníků, zejména v oblasti informatiky, jazyků, vědeckých disciplín i profesionalizace řízení školy. Předpokládá se využití krátkodobých kurzů, krátkodobých a střednědobých zahraničních stáží, doktorského studia i modulárního kurzu zaměřeného na vzdělávání řídicích pracovníků, který byl vytvořen v rámci programu Phare.

Nárůst počtu studentů v *bakalářských studijních programech* vyžaduje *odpovídající strukturu akademických pracovníků*. Pro učitele v bakalářských studijních programech budou nabývat důležitosti pedagogické schopnosti. Odborný růst mladých pracovníků by měl být proto zaměřen na získávání pedagogických znalostí, které nabídnou kurzy v rámci celoživotního vzdělávání včetně těch, které jsou akreditovány na mezinárodní úrovni. Na vysokých školách by měli působit též odborníci z praxe, jejichž počet musí být vhodně vyvážen s kmenovými pracovníky příslušné školy. Odlišné požadavky na kvalifikační strukturu učitelského sboru bakalářských programů budou předmětem obecnějších diskusí a jednání s Akreditační komisí.

Důležitou součástí činností vysokých škol je vytváření sociálního zázemí pro studenty. Nepůjde jen o stanovení a zajištění dostatečného počtu kapacit v ubytovacích a stravovacích zařízeních a i s ohledem na mezinárodní studentskou výměnu zvyšování jejich kvality, ale i rozšíření konzultačních a pomocných činností tak, aby student byl co nejrychleji integrován do vysokoškolského prostředí a mohl se plně věnovat své hlavní činnosti – studiu.

V souvislosti s prodlužováním celkové průměrné délky vzdělávání na všech stupních škol je s ohledem na vyšší ročníky vysokoškolských studentů třeba upravit věkové hranice a další podmínky pro nepřímou podporu vzdělávání v sociálních a daňových zákonech.

7.3. Internacionalizace a mezinárodní spolupráce

ČR podpoří vybudování otevřeného evropského vzdělávacího prostoru rozvíjením mezinárodní spolupráce a naplňováním mezinárodních dohod a deklarací (Lisabonská dohoda, Sorbonnská a Boloňská deklarace) se současným zachováním specifík českých kulturních a vzdělávacích tradic.

Mezinárodní spolupráci, jejímž základem je mobilita studentů i učitelů, usnadňuje prostupnost studia a postupná harmonizace organizace studia. Důležitým krokem k podpoře myšlenky, vytvořit otevřený evropský prostor vysokoškolského vzdělávání, byl podpis *Společného prohlášení ministrů školství evropských států na setkání v Boloni v roce 1999 (Boloňská deklarace)*. Česká republika je jedním z 31 signatářů (29 států) tohoto dokumentu.

Základní myšlenkou Boloňské deklarace je *postupný přechod (v období deseti let) na třístupňové vysokoškolské studium*, jehož prvním (pregraduálním) stupněm bude studium bakalářské a na něj naváže stupeň postgraduální. Tento stupeň může být buď krátký, vedoucí k magisterskému akademickému titulu, nebo dlouhý, ukončený získáním doktorátu (Ph.D.). Deklarace zdůrazňuje minimálně tříletý *bakalářský stupeň studia, který umožní získat kvalifikaci vhodnou pro otevřený evropský trh práce*. Zároveň apeluje na prostupnost celého terciárního sektoru vzdělávání s možností pokračování ve studiu, a to i v návaznosti na znalosti (osvědčení) dosažené v rámci celoživotního vzdělávání.

Český systém terciárního vzdělávání, představy o prostupnosti, popsané v předchozích odstavcích, a třístupňová struktura vysokoškolského vzdělávání určená zákonem o vysokých školách tomuto dokumentu ve velké míře vyhovuje, a bude proto v tomto smyslu dále rozvíjen. Vstup do doktorských studijních programů přímo po skončení bakalářského studia není zákonem o vysokých školách umožněn.

Stát jako garant kvality vzdělání může významně přispět k usnadnění mezinárodní mobility studentů i absolventů. K tomuto cíli směřoval podpis Dohody o uznávání kvalifikací ve vysokém školství v evropském regionu (tzv. Lisabonská dohoda podepsaná v roce 1997), stejně jako uzavírání dvoustranných dohod o uznávání dosaženého vzdělání. Lisabonskou dohodu, k níž ČR přistoupila v únoru roku 2000, je možné považovat za vhodný nástroj k naplňování Boloňské deklarace. Její nejdůležitější myšlenkou, která znamená změnu pro všechny signatářské země, je uznání vysokoškolského diplomu nebo části studia především na základě vynaložené studijní zátěže (získání kreditů), obecného pojetí obsahu studia a kvality příslušné vysoké školy, nikoliv na základě skutečné ekvivalence absolvovaného studia, jak tomu bylo dříve.

Naši vizí se stane ambiciózní cíl zemí EU, který předpokládá, že v budoucnu každý vysokoškolský student stráví

část svého studia mimo svoji vlastní školu, pokud možno v zahraničí. Stejně tak bude podporována mobilita akademických pracovníků.

Mezinárodní spolupráce vyžaduje zlepšení, rozšíření a prohloubení *jazykové přípravy*, které usnadní mobilitu studentů i učitelů. Zásadním přínosem pro mobilitu i spolupráci, který vytváří *potřebné materiální, technické a politické podmínky*, jsou vzdělávací programy EU, ale i další mezinárodní bilaterální a multilaterální smlouvy a navrhované další mezinárodní programy (například připravovaný společný program Kanady se zeměmi střední a východní Evropy). Nutné je podpořit důležitou roli *mobility vysokoškolských učitelů*, přinášející nejen další vzdělání a zkušenosti učitelům samotným, ale zprostředkovaně i jejich studentům, a umožňující účastnit se na přípravě společných studijních programů, které kromě vlastního zdokonalení dále zjednoduší a podpoří mobilitu studentů.

7.4. Hodnocení kvality

Hodnocení kvality vzdělávání bude vnímáno jako komplexní záležitost, která je zaměřena především na odstraňování nedostatků a stále zdokonalování na základě doporučení hodnotících expertů. Aktivita vnitřního hodnocení budou s vnějším hodnocením koordinovány tak, aby bylo dosaženo maximální efektivity práce k tomu účelu vynaložené.

Kvalita ve vzdělání je dána mírou naplnění určitých požadavků, které jsou stanoveny jako cíle vzdělávací instituce s ohledem na účelné využívání finančních prostředků. Bezprostřední uživatel, který kvalitu vzdělávání posuzuje a hlavně pociťuje, je především student, dále jsou to zaměstnavatelé, rodiče, učitelé (akademičtí pracovníci), uživatelé výzkumu a vývoje, představitelé státu a další uživatelé služeb vzdělávací instituce. Je zřejmé, že náhled každého z uvedených subjektů na splnění vzdělávacích cílů je specificky zaměřen a může být velmi rozdílný. Toto pojetí svědčí o tom, že *nelze hledat jedinou kvalitu vzdělávání (terciárního), že jde o vícerozměrný pojem*.

Hodnocení kvality ve vysokém školství je spojováno s vysokou autonomií a samosprávou vysokých škol, doprovázenou požadavkem na zodpovědnost za kvalitu poskytovaných činností, za efektivní hospodaření s prostředky, které stát do vzdělávání vkládá, a požadavkem na dostupnost informací nejen pro odbornou veřejnost.

Jednotlivé vysoké školy připravují svoje záměry rozvoje, a mají tudíž nejen možnost, ale i *zákonnou povinnost* naplánovat své cíle v souladu s požadavky všech uživatelů poskytovaných služeb i s požadavky státu. Hodnocení se pak může od plnění těchto stanovených cílů odvíjet a posoudit, v jaké míře bylo cílů dosaženo.

Instituce a studijní programy jsou podrobovány jak *vlastnímu*, tak *vnějšímu hodnocení kvality*. Vlastní hodnocení znamená, že příslušný subjekt hodnotí sám sebe. Způsob a využití vlastního hodnocení bude v souladu se zákonem ponechán na příslušné vzdělávací instituci. *Vnější hodnocení kvality* je podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách v kompetenci Akreditační komise, která představuje vládou jmenovaný nezávislý expertní orgán.

Z technického hlediska je záměrem *koordinovat* vnější hodnocení s aktivitami vlastního hodnocení tak, aby mohly být v obou případech využívány obdobné podkladové údaje. V opačném případě by účast na hodnocení mohla akademické pracovníky a pedagogy nepřiměřeně přetěžovat a hodnotící činnost by se stala samoúčelnou.

Cílem je postupně vyvinout *strukturovaný systém* vnějšího hodnocení kvality, v němž převládající, ne však jedinou, roli bude hrát hodnocení požadované zákonem o vysokých školách, prováděné zejména akademickými pracovníky a experty v příslušných oborech. Do vnějšího hodnocení by měli také zasahovat zaměstnavatelé budoucích absolventů, profesní komory, regionální správa, popř. další subjekty, např. se záměrem sledovat i utváření postojů k životnímu prostředí a trvale udržitelnému rozvoji a vytvářet tak pro veřejnost dostatečně informativní pohled na danou vzdělávací instituci.

Stále důležitější roli bude hrát vnější hodnocení, provedené *mezinárodní organizací* nebo zahraniční vysokou školou, které může ovlivnit prestiž našich institucí v mezinárodní konkurenci a podpořit uplatnění našich absolventů na mezinárodním trhu práce.

Výsledky hodnocení kvality nebudou přímo ovlivňovat rozdělování finančních prostředků. Na nápravu nalezených chyb bude vždy poskytován přiměřený čas. Výsledky hodnocení nebudou primárně využívány pro vzájemné porovnávání různých institucí a sestavování jejich žebříčků, protože předmětem hodnocení bude míra naplnění určených cílů.

Hodnocení v terciárním vzdělávání je potřeba především orientovat na odstranění nebo omezení nalezených *slabých stránek* na základě přijatých doporučení v čase, který je

k tomu potřebný. Způsob využití výsledků hodnocení musí být předem jasně stanoven a případné postihy lze používat až po opakovaných negativních výsledcích hodnocení. Četné a dlouholeté zkušenosti s využíváním různých mechanismů hodnocení kvality a využití jejich výsledků v mnoha zemích dokládají, že *není vhodné přímé propojení hodnocení kvality s přidělováním finančních prostředků*. Za základní nástroj podporující využití výsledků hodnocení je potřeba považovat jejich zpřístupnění veřejnosti. Motivaci pro získávání dalších finančních zdrojů je potřeba hledat v rozvojových programech, jejichž dobré výsledky zpětně ovlivní hodnocení kvality.

Vícerozměrný obsah pojmu kvalita vzdělání vede k tomu, že není vhodné *porovnávat* různé druhy vzdělávacích institucí terciárního sektoru a sestavovat jejich žebříčky. Účel zřízení i úkoly jednotlivých institucí terciárního sektoru vzdělávání jsou vesměs velice různorodé, u vysokých škol dané jejich strategickými rozvojovými plány, které se mohou od sebe podstatně lišit, a je proto potřeba posuzovat je podle toho, jak se s danými úkoly vyrovnají. Porovnání může být vhodné a motivující pouze v případě hodnocení obdobných činností.

7.5. Celoživotní vzdělávání

V souladu se světovým trendem bude zdůrazňován obecný koncept celoživotního učení, k jehož rozvoji je nutná rozmanitá a propustná struktura nejen terciárního sektoru, ale celého vzdělávacího systému, nabízející moderní formy studia, s využitím informačních a komunikačních technologií. V tomto systému lze umožnit uchazečům takový přístup ke vzdělání, kdy budou mít možnost zvolit si vlastní vzdělávací cestu, odpovídající jejich zájmům a schopnostem, v případě potřeby ji měnit a pokračovat ve vzdělávání v průběhu celého života.

Důraz na obecný koncept celoživotního učení, s nímž nutně souvisí vytváření rozmanité a propustné struktury nejen terciárního vzdělávání, ale celého vzdělávacího systému, je celosvětovým trendem.

Vysoké školy se podílejí na celoživotním vzdělávání usku-tečňováním programů a kurzů v tomto rámci a očekává se, že tato péče bude poskytována ve stále větší míře. Cílem se ale nesmí stát to, aby nabídka studia jednotlivých předmětů, kurzů a ucelených modulů v tomto rámci prakticky plně kopírovala nabídku obsahu akreditovaných studijních programů. Vedlo by to velmi rychle k tomu, že by se na VŠ vytvořily dvě zásadně odlišné skupiny studentů: ti, kteří by stu-

dovali v rámci řádných akreditovaných studijních programů a tudíž bezplatně, zatímco druhá skupina studentů by za to též studium platila. Tento stav je zcela nepřijatelný.

Na druhé straně je však vysoce žádoucí, aby takto dosažené vzdělání bylo na základě příslušných osvědčení akceptováno při vstupu do akreditovaného studijního programu v co nejvyšší možné míře – opět ve shodě s představou obsaženou v Boloňské deklaraci. Informační a osvětová činnost bude směřovat k tomu, aby podstatné bylo dosažené vzdělání, potvrzené odpovídajícím vysvědčením, nikoliv dosažení akademického titulu. Nabídka by se měla řídit nejen deklarovaným zájmem potenciálních účastníků, ale i požadavky ze strany státu (ministerstev, úřadů práce apod.)

V celoživotním vzdělávání budou hrát dominantní úlohu nové formy studia, založené zejména na využití nových informačních a komunikačních technologií, které významným způsobem zasáhnou do rozvoje celého terciárního systému vzdělávání. Zejména v rámci kurzů celoživotního vzdělávání je potřeba vytvořit nabídku vzdělání pro netradiční skupiny studentů, kteří z různých důvodů nevstoupili do terciárního vzdělávání nebo toto vzdělání neukončili, pro osoby zaměstnané, jejichž povolání vyžaduje další vzdělání.

8. Vzdělávání na vyšších odborných školách

Vyšší odborné studium a instituce, které ho poskytují, jsou relativně *nové prvky v českém vzdělávacím systému* a je proto zcela přirozené, že je na tomto poli potřeba řešit podstatně více specifických problémů, než tomu je u vysokých škol. Reformou veřejné správy a převzetím odpovědnosti krajských orgánů za tuto součást vzdělávací soustavy vzniká nová situace, která povede k jejímu užšímu propojení s regionálními potřebami.

8.1. Restrukturalizace sítě vyšších odborných škol a jejich vzdělávacích programů

Ustanovení v návrhu školského zákona o jednotné délce vzdělávacích programů VOŠ tří let a o zavedení pomaturitního odborného studia v délce jeden nebo dva roky poskytují základní rámec pro nutnou *restrukturalizaci sítě VOŠ a jejich vzdělávacích programů*. Cílem je:

- po individuálním zhodnocení převést kratší programy, zejména na VOŠ koexistujících se SOŠ, do kategorie pomaturitního studia

- ponechat v síti VOŠ s kvalitními a dobře personálně i materiálně zabezpečenými vzdělávacími programy, které vhodně doplňují vzdělávací nabídku vysokých škol nebo působí v regionálních centrech nebo aglomeracích s poddimenzovanou nabídkou terciárního vzdělávání
- omezit atomizaci VOŠ, např. spojením VOŠ v jednom místě s příbuznými programy, případně i různými programy, do organizačně i ekonomicky efektivních celků
- transformovat VOŠ, jejichž programy budou akreditovány jako bakalářské, na neuniverzitní vysoké školy.

Dosažení těchto cílů usnadňuje několik okolností. Většina VOŠ koexistujících se SOŠ vznikla v důsledku nemožnosti uskutečňovat pomaturitní studium. Pomine-li tento důvod, *nebude nadále třeba udržovat namnoze formální existenci příslušné VOŠ*. O kvalitě vzdělávacích programů některých VOŠ jsou k dispozici informace, které zjednoduší požadavky na náročná šetření a hodnocení. Je však nezbytné všechny existující informace utřídit a vyhodnotit. Předpokládáme vydání rámcových vzdělávacích programů a ve školském zákoně navrhované ukončení platnosti učebních dokumentů k 1. 9. 2005 si vyžádá posouzení ostatních existujících vzdělávacích programů VOŠ.

Vzdělávací programy VOŠ budou v sektoru diverzifikovaného terciárního vzdělávání představovat svěbytnou, sociálními partnery i trhem práce akceptovanou a respektovanou vzdělávací nabídku, která bude vhodně a flexibilně doplňovat vzdělávací nabídku bakalářských studijních programů vysokých škol. Modulární struktura těchto programů by měla umožnit studovat jednotlivé moduly i odděleně a jejich úspěšné ukončení certifikovat osvědčením a akceptovat moduly absolvované jinde (např. v pomaturitním studiu).

Vzhledem k absenci krátkých forem vzdělávání pro absolventy s úplným středním vzděláním nebo úplným středním odborným vzděláním je opět *zavedení pomaturitního odborného vzdělávání potřebné a aktuální*. Umožní formou krátkých studijních cyklů získat základní odborné znalosti potvrzené osvědčením. Znovuzavedení tohoto studia podle návrhu školského zákona přispěje k rozšíření a flexibilitě diverzifikovaných a svěbytných studijních příležitostí v sektoru terciárního vzdělávání.

Modulární stavba studia a výhledově i zavedení kreditového systému podpoří propustnost v celém terciárním systému vzdělávání podle uvedených cílů. Explicitně je potřeba uvést předpoklad, že moduly pomaturitního studia ukončené osvědčením budou akceptovat VOŠ a umožní jejich

absolventům pokračování ve studiu vedoucím k získání stupně vzdělání a titulu DiS. Otevřenost vzdělávacích programů VOŠ i pomaturitního studia pro studenty vysokých škol, kteří se rozhodnou tímto způsobem měnit svoji studijní cestu, přispěje k odstranění vysokého procenta neúspěšnosti vysokoškolských studentů při získání vyšší kvalifikace.

Nutným předpokladem pro další rozvoj vyšších odborných škol je jejich větší zapojení do mezinárodní spolupráce a podpora mobility studentů i učitelů. Záměrem je podpořit jejich účast ve vzdělávacích programech EU a postupně zapojovat vedle vysokých škol i velké samostatné vyšší odborné školy do podprogramu SOCRATES/ERASMUS.

8.2. Zřizování vysokých škol neuniverzitního typu

Zřízení NVŠ již v několika případech proběhlo a nepředstavuje vážný technický problém ani tehdy, kdy po vzniku NVŠ původní VOŠ nezaniká, ale nadále uskutečňuje vzdělávací programy, které nebyly akreditovány jako bakalářské. V případě státních VOŠ se žádná transformace dosud neuskutečnila (státní NVŠ v rezortu školství zákon neumožňuje), jediná možná cesta zřízení veřejné NVŠ vyžaduje přijetí samostatného zákona. Od roku 2001 se zřizovatelem těchto VOŠ stanou kraje, což na jedné straně otevře možnost, aby se kraj (jako právnická osoba) stal zřizovatelem „soukromé“ NVŠ, na druhé straně zkomplikuje majetkové otázky při případném vzniku veřejné NVŠ. V každém případě bude podpořena možnost vzniku veřejných NVŠ z vytipovaných státních vyšších odborných škol a v budoucnu případně dalších tak, jak to bude odpovídat rozvoji jejich studia. Nadále zůstává možnost uskutečňovat akreditovaný bakalářský program ve spolupráci s některou ze stávajících VŠ, případně se stát součástí VŠ, což vyhoví těm vyšším odborným školám, které mají v úmyslu akreditovat jako bakalářský pouze jeden (nebo malý počet) studijní program, školám, jejichž kapacita je příliš malá na to, aby se v budoucnu staly samostatnou vysokou školou apod. Vzhledem k tomu, že tyto potenciální veřejné neuniverzitní vysoké školy, případně společné vysokoškolské studijní programy, reprezentují nárůst počtu vysokoškolských studentů, je třeba předem jasně deklarovat nárůst prostředků pro vysoké školy, ze kterých bude pokryt zákonný nárok na příslušnou dotaci.

8.3. Učitelé vyšších odborných škol

Kvalita VOŠ jako důležité součásti terciárního sektoru je závislá na kvalitě učitelů. Tak jako se liší obsah a organizace výuky na VOŠ od ostatních středních škol, liší se i požadavky kladené na jejich učitele:

- Hlavní odpovědnost za výuku na VOŠ leží na kmenových učitelích, i když externí působení vysokoškolských učitelů i odborníků z praxe je velmi důležité.
- Důraz na praktickou stránku vzdělávání se musí promítnout i do kvalifikačních požadavků a kariérního růstu. Profesionálně orientované vzdělávací programy vyžadují, aby učitelé měli možnost sledovat vývoj ve svém oboru, čehož lze dosáhnout zejména jejich účastí na příslušné tvůrčí činnosti.
- Je potřeba umožnit vzdělávání a odborný rozvoj učitelů jak ve spolupráci s vysokými školami, tak formou stáží v podnicích.
- Předpokladem je ovšem nižší míra přímé vyučovací povinnosti, než je na středních školách.

8.4. Hodnocení vyššího odborného studia

Pro oblast VOŠ neexistuje hodnotící orgán srovnatelný s Akreditační komisí pro vysoké školy. Hodnocení vyššího odborného studia provádí Česká školní inspekce a na dobrovolném základě hodnotí vyšší odborné školy nestátní program EVOS (Sdružení škol vyššího studia), který je inspirován zahraničními zkušenostmi z neuniverzitního sektoru vzdělávání a využívá vlastního hodnocení škol. Vzhledem k dobrovolnosti a relativní nákladnosti nepokrývá hodnocení všech vyšších odborných škol.

Postavení VOŠ v terciárním sektoru vzdělávání vyžaduje, aby se i pohled na kvalitu jimi poskytovaného vzdělávání a mechanismus hodnocení kvality do určité míry blížil mechanismu používanému na vysokých školách. Posouzení vzdělávacích programů VOŠ lze v tom případě ponechat v pravomoci MŠMT, které může touto činností pověřit skupinu složenou ze zástupců MŠMT, České školní inspekce (ČŠI), Národního ústavu odborného vzdělávání (NÚOV) a dalších externích odborníků. Mezi *externími odborníky* musí být zastoupeni zejména *představitelé zaměstnavatelů*, kteří přinesou do hodnocení svůj specifický pohled a mohou prosazovat svoje požadavky na vyšší odborné studium. Vzhledem ke způsobu zřizování a řízení VOŠ se komise na úrovni MŠMT jeví jako vhodný orgán, který by se za-

býval systematickým průběžným hodnocením poskytovaných vzdělávacích programů a měl pravomoc vyžadovat podkladové studie, které budou výsledkem vlastního hodnocení příslušné vyšší odborné školy. Používaná hodnoticí kritéria musí odpovídat této úrovni terciárního vzdělávání a jeho stanoveným cílům.

Doporučení

- ❑ Rozšíření výzkumné kultury a tvůrčí činnosti se stane definičním znakem terciárního vzdělávání. Propojení studia s uskutečňovanou vědeckou nebo jinou tvůrčí činností, jejíž typ a kvantita rozliší různé typy vysokoškolských studijních programů a vyššího odborného studia a příslušných institucí.
- ❑ Rozvoj nabídky studijních programů bude směřovat k tomu, aby zhruba jedna polovina absolventů odcházela do praxe po ukončení bakalářského studia nebo vyššího odborného studia. K tomu je potřeba vytvářet konkrétní podmínky pro úspěšné uplatnění absolventů a osvětovou činností zvyšovat jejich společenské uznání.
- ❑ Prostupný, modulárně stavěný, systém studia postupně umožní pokračovat ve studiu hned nebo později na téže nebo jiné škole domácí či zahraniční. Vždy však pouze za podmínky, že budou splněny požadavky příslušného navazujícího studijního programu (modulu) podle vzájemné dohody příslušných vzdělávacích institucí.

- ❑ V tomto systému budou mít uchazeči možnost zvolit si vlastní vzdělávací cestu, odpovídající jejich zájmům a schopnostem, v případě potřeby ji měnit a pokračovat ve vzdělávání v průběhu celého života.
- ❑ ČR podpoří vybudování otevřeného evropského vzdělávacího prostoru rozvíjením mezinárodní spolupráce a naplňováním mezinárodních dohod a deklarací (Lisabonská dohoda, Sorbonnská a Boloňská deklarace) se současným zachováním specifík českých kulturních a vzdělávacích tradic.
- ❑ V systému vnějšího hodnocení kvality bude brán zřetel na rozdílné cíle a úkoly jednotlivých vzdělávacích institucí terciárního sektoru. Výsledky hodnocení kvality nebudou využívány pro jejich vzájemné porovnávání. Předmětem hodnocení bude míra naplnění jejich cílů. Aktivita vnitřního hodnocení budou s vnějším hodnocením koordinovány tak, aby bylo dosaženo maximální efektivity práce k tomu účelu vynaložené. Výsledky hodnocení nebudou přímo vázány na rozdělování finančních prostředků. Na nápravu nalezených chyb bude vždy poskytován přiměřený čas.
- ❑ Studenti budou vedeni k vysoké odborné flexibilitě, tvořivým schopnostem, kulturním a komunikativním schopnostem a morálním hodnotám. I v sektoru terciárního vzdělávání je nutné cílevědomě rozvíjet výchovu k demokratickému občanství, multikulturalitě a toleranci a morálním hodnotám.

IV.

Vzdělávání dospělých

A. SPOLEČNÉ OTÁZKY

1. Vzdělávání dospělých jako integrální součást vzdělávací soustavy

K nejvýraznějším soudobým trendům vývoje vzdělávacích soustav patří rychlý *rozvoj vzdělávání dospělých*, jejichž životní podmínky jim dávají možnost činit nezávislá rozhodnutí o svém osobním životě, vykonávají pracovní činnost (či usilují o přijetí do zaměstnání) nebo uspokojují své zájmy v postproduktivním věku. Je vyvoláván především požadavky hospodářství: potřebou neustále inovovat výrobky a služby (včetně zavádění nových technologií), zvyšovat produktivitu, kvalitu a efektivnost, a tím zlepšovat i konkurenceschopnost. Zvyšují se však i požadavky obecnější povahy (např. využívat informační technologie, cizojazyčné dovednosti, zdokonalovat péči o měnící se prostředí). Státy, podniky a jednotlivci, kteří těmto požadavkům chtějí dostát, se proto cílevědomě zaměřují na rozvoj a podporu vzdělávání dospělých. Potřebu vzdělávání dospělých navíc zvyšují přesuny ve struktuře zaměstnanosti, změny v obsahu práce a vůbec snaha lidí zlepšovat své vzdělání z vlastní iniciativy, ať už kvůli lepší kariéře v zaměstnání nebo kvůli rozvíjení svých zálib. Z hlediska jednotlivce totiž vzdělávání dospělých prokazatelně zvyšuje jeho zaměstnatelnost a také usnadňuje přístup k vyšším příčkám kariéry a k vyšším příjmům. Rozšiřuje se též vzdělávání dospělých, zaměřené širěji, např. na rozvoj osobnosti, občanských rolí apod. Všechny tyto jevy a trendy ovlivňují i hospodářský a společenský vývoj v České republice.

Prognózy ukazují, že potřeba vzdělávání dospělých se bude i v příštím období dále zvyšovat a že vzdělávání dospělých bude čím dál tím více ovlivňovat hospodářské výsledky na úrovni makroekonomické i mikroekonomické. Proto se rozhodující soudobou koncepcí vzdělávání stala koncepce celoživotního učení, sdružující počáteční (přípravné) i další vzdělávání do vzájemně propojeného celku, umožňujícího náležitou propustnost všech složek vzdělávací soustavy. Je založená na zásadě, že chce-li člověk obstát v rychlém vývoji svého okolí a chce-li je aktivně ovlivňovat, nestačí mu již vzdělání získané v mládí ve škole, nýbrž musí mít šanci a chtít si je průběžně rozšiřovat. Vzdělávání se rozšířilo od mladých po dospělé, ze škol do řady dalších institucí, přesáhlo odvětví školství a stalo se věcí všech odvětví.

Ve srovnání s tzv. počátečním (nebo přípravným) vzděláváním dětí a mládeže ve školách představuje vzdělávání

dospělých *nejvíce diferencovanou* součástí vzdělávacích systémů. Je totiž zaměřeno na *velmi rozmanité cílové skupiny* (např. na zaměstnance podniků a dalších organizací, na uchazeče o zaměstnání, na občany vůbec), které se navzájem liší nejen rozsahem, věkem, povoláním, ale především motivem ke vzdělávání atd. Vzdělávání dospělých poskytují *různí poskytovatelé* (státní i nestátní) z mnoha odvětví. Tematika vzdělávacích programů nebo kurzů je nanejvýš rozmanitá a uplatňují se v nich také různé metody výuky a učení. Náklady na vzdělávání dospělých jsou hrazeny z různých zdrojů, veřejných i soukromých.

Ve snaze zabývat se rozsáhlou a diferencovanou oblastí vzdělávání dospělých soustavně a dbát při tom náležitě na zvláštnosti jejich jednotlivých součástí, rozlišujeme v této kapitole tři hlavní části vzdělávání dospělých:

- *Vzdělávání dospělých, vedoucí k dosažení stupně vzdělání.* Je to většinou studium dospělých ve všech druzích státních i nestátních středních, vyšších a vysokých škol – jako tzv. druhá šance pro ty, kdo se z jakýchkoliv důvodů ve školách nevzdělávali dříve.
- *Další profesní vzdělávání.* Patří sem jednak povinné (normativní) i nepovinné kvalifikační a rekvalifikační vzdělávání zaměstnanců, jednak kvalifikační a rekvalifikační vzdělávání uchazečů o zaměstnání.
- *Ostatní součásti vzdělávání dospělých*, jako jsou např. zájmové vzdělávání, občanské vzdělávání, vzdělávání seniorů apod.

Porovnání ukazatelů vzdělávání dospělých u nás a v zahraničí, zejména v zemích Evropské unie, zřetelně ukazuje, že vzdělávání dospělých se u nás rozvíjí *pomaleji* a v posledních letech se dokonce kvantitativní ukazatele vzdělávání dospělých začaly *snižovat*, což je v mezinárodním srovnání jev zcela mimořádný. Jen asi čtvrtina českých podniků považuje vzdělávání za prioritní součást své personální politiky a rozvoj lidských zdrojů za součást strategie svého rozvoje. Ve většině rezortů neexistují ucelené způsoby vzdělávání pracovníků. Výdaje českých podniků a dalších organizací na vzdělávání pracovníků v průměru nedosahují ani poloviny analogických výdajů v západoevropských podnicích. Rekvalifikačního vzdělávání uchazečů o práci se účastní jen asi každý dvacátý uchazeč. Ačkoliv se u nás v důsledku populačního vývoje zvyšuje podíl starších věkových ročníků obyvatelstva, není zde patrný rozvoj jejich vzdělávání. *Toto zaostávání má pro současnost a zejména pak*

pro budoucnost dalekosáhlé důsledky: je silnou brzdou ekonomického růstu a životní úrovně a je v příkrém rozporu jak s obecnými trendy, jež budou Českou republiku v budoucnu stále silněji ovlivňovat (např. internacionalizace, informatizace), tak i s požadavky vyplývajících z očekávaného členství v Evropské unii (např. volný pohyb pracovních sil, srovnatelnost kvalifikací). Snahy a záměry dosud vypracovaných strategických a dalších dokumentů (např. Národní plán zaměstnanosti, Sektorový operační program rozvoje lidských zdrojů) jsou zajisté žádoucí a užitečné, samy však nemohou nahromaděné problémy vyřešit. Nechce-li Česká republika dále zaostávat a odsuzovat se pohodlnou pasivitou do role země se zaostalou pracovní silou, která je schopná zvládat jen jednodušší technologie, je nezbytné, aby ve vzdělávání dospělých rychle došlo ke zcela zásadnímu obratu.

2. Klíčové problémy vzdělávání dospělých a jejich řešení

Analýzy, studie a diskuze, které se u nás zejména v posledních letech zabývaly vzděláváním dospělých, jasně ukázaly, že v celé oblasti vzdělávání dospělých, tedy ve všech třech jejích součástech, existují *klíčové tři problémy*: za prvé nejasné kompetence, za druhé neexistující nebo neúčinná motivace a za třetí neexistence mechanismů systémového rozvoje vzdělávání dospělých. Tyto tři klíčové problémy jsou v rozhodující míře příčinou nedostačujícího rozvoje vzdělávání dospělých v ČR a způsobují další dílčí problémy v této oblasti. Proto by mělo řešení těchto tří problémů v příštím období představovat *tři priority rozvoje vzdělávání dospělých v České republice*.

Problém kompetencí a právního rámce

Jádro problému *nejasných kompetencí* spočívá v tom, že neexistuje potřebný právní rámec, který by jasně vymezoval pravomoci a odpovědnosti nejdůležitějších aktérů, ovlivňujících rozvoj vzdělávání dospělých. To způsobuje, že žádný státní, ani nestátní orgán nemá souhrnnou odpovědnost za vzdělávání dospělých. Ojedinelé pokusy o strategie, koncepcce nebo priority rozvoje vzdělávání dospělých, vypracovávají většinou z iniciativy některých nestátních institucí, dosud nevzbudily – s výjimkou MPSV – zájem všech relevantních státních orgánů. Vzdělávání dospělých v ČR se tak vyvíjí většinou jen spontánně, bez cílevědomého pod-

půrného vlivu státu a ve svých důsledcích nedostatečně. Státní orgány, ani orgány sociálních partnerů, zatím ve svých činnostech nevzaly náležitě v úvahu ani obecné evropské trendy ve vzdělávání dospělých (viz např. Celoživotní učení pro všechny – OECD 1996, Hamburská deklarace a Agenda pro budoucnost – UNESCO 1997, Vyučování a učení. Cesta k učiteli se společností – EK 1995), ani specifická doporučení k rozvoji vzdělávání dospělých v ČR (např. Zprávy o národní politice ve vzdělávání. Česká republika – OECD 1996).

Proto navrhuje, aby byl vypracován a zaveden *právní rámec pro rozvoj vzdělávání dospělých*, a to ve spolupráci státních orgánů, zaměstnavatelů, odborů, obcí, regionů a profesních orgánů. Právní rámec, zasahující do řady právních norem, by měl upravovat především tyto otázky vzdělávání dospělých:

- Pravomoci a odpovědnosti nejvýznamnějších aktérů rozvoje vzdělávání dospělých (stát, zaměstnavatelé, odbory, obce a regiony, profesní orgány)
- Pravidla financování hlavních součástí vzdělávání dospělých
- Finanční a nefinanční pobídky pro rozvoj vzdělávání dospělých
- Mechanismy zajišťování kvality, akreditace, certifikace a dalších aspektů vzdělávání dospělých.

Součástí navrhovaného právního rámce pro rozvoj vzdělávání dospělých by měla být také úprava zákona, vymezujícího kompetence jednotlivých ministerstev, v němž by byly výslovně uvedeny kompetence ve vzdělávání dospělých. Protože vzdělávání dospělých se týká všech rezortů, měla by všechna ministerstva převzít úkoly v dalším profesním vzdělávání ve svém rezortu. Role odvětvových orgánů by se měla zvýšit i ve vztahu k obsahu, hodnocení a certifikace počátečního (přípravného) vzdělávání ve školách. Vedle těchto úkolů navrhuje svěřit specifické kompetence některým ministerstvům, např. Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy specifické kompetence ve studiu dospělých ve školách nebo v občanském a zájmovém vzdělávání, Ministerstvu práce a sociálních věcí rozšířit dosavadní kompetence v rekvalifikačním vzdělávání uchazečů o zaměstnání o kompetence v oblasti kvalifikačních standardů apod. Některý ze státních orgánů by měl být pověřen zajišťováním koordinace všech kompetentních orgánů. Kromě státních orgánů má navrhovaný právní rámec vymezovat také kompetence dalších aktérů, především soci-

álních partnerů, obecních a regionálních orgánů, komor, profesních orgánů apod. včetně regionálních rad pro vzdělávání dospělých, občanských sdružení aj. a mechanismus jejich spolupráce. Role nestátních orgánů v rozvoji vzdělávání dospělých by se rovněž měla zvýšit.

Problém motivace

Těžiště problému motivace spočívá v tom, že na národní úrovni neexistují pobídky a mechanismy, které by rozvoj vzdělávání dospělých účinně stimulovaly. Dosavadní období jasně prokázalo, že spontánní vývoj vzdělávání dospělých s převažující pasivitou státu nemůže bez existence účinných pobídek dostát požadavkům progresivního hospodářství a přičlenování k Evropské unii. Proto navrhuje, aby se neprodleně zahájily práce zaměřené na *vypracování a zavedení účinných finančních a nefinančních pobídek, resp. systémových mechanismů*, které by rozvoj vzdělávání dospělých stimulovaly.

Tyto práce by měly probíhat *na tripartitním základě*, tj. za účasti orgánů státu, zaměstnavatelů a odborů. Charakteristickým rysem pobídek by mělo být, aby byly především *neprímé*, tj. aby spoluvytvářely rámec rozvoje vzdělávání dospělých, v němž se jednotliví aktéři (zejména poskytovatelé vzdělávání a příslušníci specifických skupin vzdělávaných nebo uchazeči o vzdělávání, zaměstnavatelé apod.) budou *sami rozhodovat*, zda a do jaké míry je využijí nebo nevyužijí.

Navrhujeme dále, aby vypracovávaných a poté zavedených pobídek bylo *několik*, aby v nich převažovaly pobídky *finanční* a aby každá pobídka měla specifický účel a byla zaměřena vždy na specifickou cílovou skupinu. Přinejmenším by mělo jít o tyto pobídky:

- pro zaměstnavatele, aby jejich výdaje na vzdělávání zaměstnanců byly vyšší a efektivnější
- pro zaměstnance, aby se v co největší míře dále vzdělávali
- pro uchazeče o zaměstnání, aby v co největší míře vstupovali do kvalifikačního a rekvalifikačního vzdělávání
- pro poskytovatele vzdělávání, aby byli zainteresováni (při dodržení kvalitativních kritérií) na rozšiřování nabídky vzdělávání a usnadňování přístupu ke vzdělávání pro různé cílové skupiny
- pro jednotlivce, aby se zvyšoval jejich zájem o vzdělávání
- pro specifické cílové skupiny (znevýhodněné osoby, příslušníci menšin apod.).

Vedle finančních pobídek navrhujeme vypracovat a zavést i pobídky *nefinanční*, založené např. na udělování prestižního ocenění při splnění určitých kritérií vzdělávání dospělých nebo rozvoje lidských zdrojů. Takové pobídky by se měly uplatňovat jak v určitých sektorech, tak i „nadsektorově“. Nositelem tohoto úkolu by mělo být Ministerstvo práce a sociálních věcí ve spolupráci s Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy.

Problém mechanismů systémového rozvoje vzdělávání dospělých

Neexistence *mechanismů systémového rozvoje* vzdělávání dospělých způsobuje, že dosud v této rozsáhlé oblasti vzdělávání není např. náležitě zajišťována kvalita, že chybí systém certifikace vzdělávání dospělých, že zaostává infrastruktura vzdělávání dospělých (monitorování, výzkum, mezinárodní spolupráce). To vše dospělým zájemcům o vzdělávání znesnadňuje orientaci v nabídce vzdělávání, uznávání výsledků vzdělávání a ve svých důsledcích omezuje přístup ke vzdělávání dospělých. Proto navrhujeme, aby bylo zavedeno několik opatření směřujících k vypracování a zavedení několika systémově pojatých mechanismů zlepšujících rozvoj vzdělávání dospělých.

Za *zajišťování kvality* vzdělávání dospělých by měl napříště odpovídat orgán, do jehož kompetence příslušná část vzdělávání dospělých spadá s tím, že o konkrétních způsobech zajišťování kvality by odpovědné instituce jako nositelé tohoto úkolu rozhodovaly samy. Zajišťování kvality by zlepšilo také soustavné uplatnění principu *akreditace* v oblasti vzdělávání dospělých. Širší zavedení tohoto systémového mechanismu však vyžaduje přípravu, během níž bude nezbytné zabývat se přinejmenším dvěma zásadními problémy. První problém spočívá ve specifikaci obsahu akreditace, která má zajistit zkvalitnění a zefektivnění činnosti poskytovatelů, učitelů/lektorů a zlepšení vzdělávacích programů. Druhý problém spočívá ve stanovení mezí akreditace, tj. ve vymezení, které vzdělávací programy nebo kteří poskytovatelé nebo kteří učitelé/lektori mají být akreditováni a kteří již nikoliv. Navrhujeme, aby nositelem tohoto úkolu bylo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ve spolupráci s dalšími relevantními institucemi včetně nestátních.

Zdokonalení *certifikace výstupů* vzdělávání dospělých by v této diferencované oblasti jednak zlepšilo orientaci všech uživatelů certifikátů (poskytovatelé, absolventi, persona-

listé apod.) a jednak by usnadnilo přístup k dalšímu vzdělávání prostřednictvím rozšíření certifikace na výstupy získané neformálním vzděláváním. Jednou z možných cest ke zdokonalení certifikace výstupů by bylo zavedení povinnosti pro všechny poskytovatele vzdělávání, resp. vydavatele certifikátů opatřovat vydávané certifikáty několika znaky, vyjadřujícími rozsah a úroveň absolvovaného vzdělávání. Vedle potřeby zavést mechanismus certifikace na úrovni národní je tu však navíc potřeba „nadnárodního“ aspektu tohoto mechanismu, tj. potřeba zavedení transparentního porovnávání českých a zahraničních kvalifikací a certifikátů. Nositelem tohoto úkolu by mělo být Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy nebo jím pověřená, státní či nestátní instituce. Významným krokem je zde již rozhodnutí, že MPSV připraví ve spolupráci s MŠMT a dalšími subjekty vyhlášku o certifikaci.

Celou oblast vzdělávání dospělých by rovněž zlepšilo zdokonalení *infrastruktury vzdělávání dospělých* včetně podpůrných systémů, jako jsou informační systémy, monitorování, analýzy, výzkum, poradenství a mezinárodní spolupráce. Proto navrhujeme, aby po zpřesnění kompetencí odpovědné instituce, za koordinace Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a ve spolupráci s Asociací institucí vzdělávání dospělých, dohodly postupy vedoucí k optimálnímu využívání veřejně přístupné databáze o poskytovatelích vzdělávání dospělých a jejich vzdělávacích programech, kterou bude zabezpečovat MPSV a která je propojena s informačními systémy používanými ve službách zaměstnanosti. Dohodnuty by rovněž měly být postupy vedoucí ke zlepšení pravidelného statistického sledování vzdělávání dospělých, k podpoře výzkumu a mezinárodní spolupráce a vůbec internacionalizace v oblasti vzdělávání dospělých.

Vedle zmíněných tří klíčových problémů, vztahujících se ke vzdělávání dospělých jako celku, je potřeba řešit i několik specifických problémů, týkajících se vždy určité části celého souboru vzdělávání dospělých.

B. SPECIFICKÉ PROBLÉMY SOUČÁSTÍ VZDĚLÁVÁNÍ DOSPĚLÝCH

3. Studium dospělých ve školách

Dosavadní podmínky pro vzdělávání, vedoucí k dosažení stupně vzdělání, poskytují dospělým jen omezené možnosti, protože jsou většinou založeny jen na dlouhých několikaletých vzdělávacích programech, což je pro některé vzdělá-

vané nebo pro některé jejich zaměstnavatele obtížně akceptovatelné. Snižuje se tím i přístup ke vzdělávání dospělých, takže dospělí tvoří jen zlomek celkového počtu vzdělávaných ve školách: ve středních školách je to jen asi 8 %, ve vyšších odborných školách asi 10 % a ve vysokých školách asi 10 %. Tyto podíly by se měly v příštích letech zvyšovat. Proto navrhujeme, aby se dospělým *usnadnil přístup k tomuto vzdělávání*, a to tím, že vedle existujících dlouhých vzdělávacích programů se dospělým jednak umožní absolvovat (a uznávat) také *kratší úseky vzdělávacích programů* (např. na principu vzdělávacích modulů) a tím, že se také umožní započítávat a uznávat vědomosti a dovednosti, *jež si dospělí osvojili mimo formální vzdělávání*. Navrhujeme dále, aby se zrušila kvantitativní regulace nástavbového studia ukončeného maturitní zkouškou pro vyučené, která je jednou z vážných administrativních bariér přístupu ke vzdělávání. Vzdělávání dospělých, vedoucí k dosažení stupně vzdělání, by mělo být druhou šancí pro ty, kteří z různých důvodů nedosáhli určitého stupně vzdělání dříve. Nositelem těchto úkolů by mělo být Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ve spolupráci se školami, jejich asociacemi a se svými ústavy.

Přístup dospělých ke vzdělávání, které vede k dosažení stupně vzdělání, by se mohl a měl významně usnadnit také pomocí několika dalších opatření. Především by mělo dojít k *širšímu uplatnění distančního vzdělávání*. Proto navrhujeme, aby MŠMT ve spolupráci s výše zmíněnými organizacemi urychleně podpořilo rozšíření nabídky distančního vzdělávání poskytovaného středními, vyššími a vysokými školami a dalšími poskytovateli.

Ve snaze rozšířit studium dospělých, vedoucí k dosažení stupně vzdělání, dále navrhujeme, aby MŠMT školám, které toto vzdělávání poskytují, *zvýšilo částky normativů* připadajících na jednoho studujícího, a to alespoň o jednu třetinu.

Přístup dospělých k tomuto vzdělávání posléze navrhujeme usnadnit *stanovením placeného volna*, které zaměstnavatelé poskytnou svým studujícím zaměstnancům, a to v míře, kterou na společném tripartitním jednání dohodnou představitelé státu, zaměstnavatelů a odborů. Navrhujeme, aby nositelem tohoto úkolu bylo Ministerstvo práce a sociálních věcí.

4. Další profesní vzdělávání

Nejrozsáhlejší součástí vzdělávání dospělých je další profesní vzdělávání. Svým významem, kvalitou a kvantitou nej-

více ovlivňuje vzdělávání dospělých jako celek a jeho účinnost v hospodářství. Ačkoliv v ČR jsou některé podniky a sektory s výbornou úrovní rozvoje lidských zdrojů nebo vzdělávání, je u nás průměrný rozsah dalšího profesního vzdělávání ve srovnání se zeměmi Evropské unie významně nižší a rozdíly mezi ČR a EU se spíše zvětšují.

Jednu část dalšího profesního vzdělávání tvoří *normativní* (tj. *povinné*) *další profesní vzdělávání*, jehož absolvování, stanovené příslušnými předpisy, je předpokladem pro výkon určitých odborných činností (např. specifické elektrotechnické činnosti, obsluha tlakových nádob, ale také specifické lékařské činnosti). Kompetence v povinném profesním vzdělávání by měly spadat do působnosti příslušných sektorových orgánů (ministerstev) nebo profesních orgánů.

Rozsáhlejší oblast (nepovinného) *dalšího profesního vzdělávání* má největší vliv na schopnost inovovat, a proto by jí měla být věnována zvlášť vysoká pozornost. Právě v této oblasti považujeme za nejnaléhavější zavést účinné *pobídky pro zaměstnavatele*, jež by je *stimulovaly k vyšším výdajům na vzdělávání svých zaměstnanců*. Konkrétní podobu těchto podmínek navrhujeme dohodnout na tripartitním jednání představitelů státu, zaměstnavatelů a odborů, ať již pobídky budou založeny na daňových úlevách, na diferenciaci odvodů na politiku zaměstnanosti, na povinných odvodech nebo na jiných zásadách. Mělo by se při tom přihlídnout jak ke zkušenostem zemí, v nichž se tyto pobídky již úspěšně využívají, tak i ke specifickým potřebám a podmínkám České republiky. Pobídky pro zaměstnavatele by měly být konstruovány souběžně s přípravou a zaváděním dalších pobídek uvedených výše. Nositelem tohoto úkolu by mělo být Ministerstvo práce a sociálních věcí ve spolupráci s Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy.

Nedostatečně se u nás rozvíjí také *péče o rozvoj lidských zdrojů*, a to jak na úrovni podniků, tak na úrovni sektorů a regionů. Manažeři někdy investují ochotněji do „techniky“ než do „lidí“. Proto navrhujeme, aby projekty zaměřené na inovační přístupy v rozvoji lidských zdrojů a na šíření pozitivních zkušeností napříště získávaly větší podporu národních, regionálních a sektorových orgánů.

5. Rekvalifikační vzdělávání

Rekvalifikační vzdělávání je nejvýznamnějším způsobem vzdělávání uchazečů o zaměstnání, registrovaných na úřadech práce, i když se ho mohou účastnit i osoby zaměst-

nané, zpravidla však nezaměstnanosti ohrožené. Jako jedno z opatření aktivní politiky zaměstnanosti významně přispívá ke zvyšování zaměstnanosti, protože kolem 70 % jeho absolventů u nás nachází zaměstnání. Ačkoliv se v posledních letech podařilo počty účastníků rekvalifikačního vzdělávání zvyšovat, prochází jím jen asi 5 % uchazečů o zaměstnání, zatímco většina jich pasivně pobírá podpory v nezaměstnanosti, což je negativní jak z hlediska státu, tak i z hlediska uchazečů o zaměstnání.

Proto navrhujeme *zvyšovat počty účastníků rekvalifikačního vzdělávání*, a to především pomocí těchto opatření:

- zvýšení objemu finančních prostředků na aktivní politiku zaměstnanosti (toto opatření se od přijetí Národního plánu zaměstnanosti od loňského roku již plní)
- rozšíření rekvalifikačních programů zaměřených na specifické skupiny uchazečů o zaměstnání (např. absolventi škol, ženy, postižené osoby, osoby bez kvalifikace atd.)
- zvýšení zainteresovanosti uchazečů o zaměstnání na účasti v rekvalifikačním vzdělávání, a to zvýšením rozdílu mezi výší podpory pro uchazeče, kteří se rekvalifikačního vzdělávání účastní, a pro ty, kteří se ho neúčastní
- zdokonalení informačních a poradenských činností, zaměřené na zvýšení ochoty uchazečů o zaměstnání účastnit se rekvalifikačního vzdělávání.

Nositelem navrhovaných opatření by mělo být Ministerstvo práce a sociálních věcí, které již některá opatření uskutečňuje. Ke zvýšení počtu účastníků rekvalifikačního vzdělávání by mělo pomoci také *větší začlenění odborných škol* (od středních odborných učilišť, až po školy vysoké) do systému rekvalifikačního vzdělávání, k němuž by mohlo přispět větší oceňování angažovanosti škol v rekvalifikačním vzdělávání ze strany školských, lokálních a regionálních orgánů. MŠMT by mělo umožnit, aby se rekvalifikačního vzdělávání ve školách mohli za úplaty zúčastnit i zájemci, kteří nejsou v evidenci úřadů práce ať již jsou či nejsou v pracovním poměru.

6. Zájmové a občanské vzdělávání v dospělosti

Zájmové vzdělávání, iniciované zpravidla ze strany jednotlivce, sice slouží zpravidla především rozvoji zálib nebo osobně motivovaných znalostí, zároveň však jsou jeho výsledky využitelné i v profesní kariéře jednotlivce a přispí-

vají ke zvyšování úrovně vzdělanosti ve státě. Občanské vzdělávání zlepšuje informovanost, obecný rozhled a hodnoty občanů týkající se specifických společenských, politických a dalších otázek. Proto by měly být i tyto součásti vzdělávání dospělých, poskytované např. odbory, církvemi, místními a regionálními orgány, občanskými iniciativami apod. podporovány.

Navrhujeme, aby výdaje jednotlivce na vzdělávání, a to nejen na zájmové vzdělávání, nýbrž na vzdělávání, jež spadá do kterékoliv jiné součásti vzdělávání dospělých, se staly *odečitatelnou položkou* ze základu daně z příjmu fyzických osob. Ačkoliv kompetence v zájmovém vzdělávání dospělých by mělo mít Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, nositelem tohoto úkolu by mělo být Ministerstvo financí.

Rozsah, intenzitu a další parametry vzdělávání dospělých ovlivňuje celkové společenské prostředí, jež může vzdělávání podporovat nebo retardovat. Proto by mělo v příštím období dojít také k širšímu prosazování celoživotního vzdělávání jako hodnoty na vyšších příčkách žebříčku společnosti i jednotlivce, a to jak pozorností věnovanou ze strany politiků a médií, tak i všestrannou podporou vzdělávání a jeho infrastruktury, např. podporou využívání informačních technologií ve vzdělávání, vzdělávacích, osvětových a kulturních činnostech různých institucí (muzea, knihovny), a to i v dalších oblastech vzdělávání dospělých. Větší pozornost vzdělávání dospělých by rovněž měly věnovat hromadné sdělovací prostředky, zejména veřejnoprávní televize a rozhlas, jejichž podíl na těchto činnostech je neúměrně nízký.

Doporučení:

□ **Vytvořit právní rámec pro rozvoj vzdělávání dospělých**

- Vymežit pravomoci a odpovědnosti nejvýznamnějších aktérů rozvoje vzdělávání dospělých (stát, zaměstnavatelé, odbory, obce a regiony, profesní orgány).
- Stanovit pravidla financování hlavních součástí vzdělávání dospělých.

□ **Vypracovat a zavést soustavu finančních a nefinančních pobídek**

- pro zaměstnavatele, aby jejich výdaje na vzdělávání zaměstnanců byly vyšší a efektivnější
- pro zaměstnance, aby v co největší míře vstupovali do kvalifikačního a rekvalifikačního vzdělávání
- pro poskytovatele vzdělávání, aby byli zainteresováni na rozšiřování nabídky vzdělávání a usnadňování přístupu k němu pro různé cílové skupiny
- pro jednotlivce, aby se zvyšoval jejich zájem o vzdělávání.

□ **Založit mechanismy systémového rozvoje vzdělávání dospělých, zaměřené zejména na**

- zajišťování kvality, akreditace a certifikace
- informační systém a podpůrné systémy
- výzkum vzdělávání dospělých
- rozšíření základny pro přípravu a další vzdělávání odborných pracovníků ve vzdělávání dospělých, metodické a poradenské služby.

V. ***Závěr***

Hlavní strategické linie vzdělávací politiky v České republice

Národní program rozvoje vzdělávání vznikl na základě analýz a hodnocení vývoje českého školství a celé sféry vzdělávání v desetiletí po roce 1989. Navazuje na posouzení stavu vzdělávací soustavy domácími a zahraničními experty a zároveň využívá výsledků veřejné diskuze, na níž se podílela pedagogická i ostatní veřejnost, sociální partneři a další zájmové skupiny občanské společnosti. Opírá se rovněž o analýzu obecných trendů, které se dlouhodobě uplatňují v zemích Evropské unie i v ostatních vyspělých zemích světa, a o systematické srovnávání stavu české vzdělávací soustavy se zahraničím. Program vymezuje obecné cíle, principy a záměry, které mají být respektovány a realizovány státními a samosprávnými orgány, jednotlivými školami a pedagogickými pracovníky i všemi ostatními činiteli vzdělávací politiky. **Předpokladem úspěšnosti navrženého programu pro oblast vzdělávání bude jeho ústrojně začlenění do celkové strategie sociálně-ekonomického rozvoje české společnosti spolu s důsledným přizpůsobováním se principům vzdělávací politiky demokratických zemí.**

Předmětnou oblast, o níž se v dokumentu pojednává, je celá vzdělávací sféra, chápaná systémově, v jejích východiscích a předpokladech rozvoje, obecných aspektech i specifických problémech jednotlivých vzdělávacích sektorů a institucí. Předložený podrobně propracovaný soubor záměrů a doporučení lze vyjádřit souhrnně v podobě hlavních strategických linií vzdělávací politiky, které byly odvozeny a zdůvodněny v úvodních kapitolách (viz I.1,2).

Národní program rozvoje vzdělávání se ztotožňuje se stanoviskem, že vzdělávání musí být prioritou sociálně-ekonomického rozvoje České republiky, protože rozhodujícím způsobem ovlivňuje lidský a sociální kapitál společnosti, hodnotovou orientaci lidí i kvalitu jejich každodenního života.

Pro zabezpečení nutných změn vzdělávací soustavy je nezbytná finanční a politická podpora státních a samosprávných orgánů, podniků, občanské společnosti, médií a jednotlivců. Konkretizací této podpory je požadavek, aby došlo **k postupnému nárůstu veřejných výdajů na vzdělávání tak, aby se vyrovnaly s ostatními vyspělými zeměmi a dosáhly 6 % hrubého domácího produktu.**

Vytvoření politických a ekonomických podmínek pro trvalou změnu v přístupu k investicím do učení a vzdělávání

je tedy zásadním předpokladem pro realizaci navržených strategických linií (viz grafické znázornění).

Národní program rozvoje vzdělávání schválený usnesením vlády České republiky č. 113 ze dne 7. února 2001 se v letech 2001–2005 zaměří na tyto hlavní strategické linie:

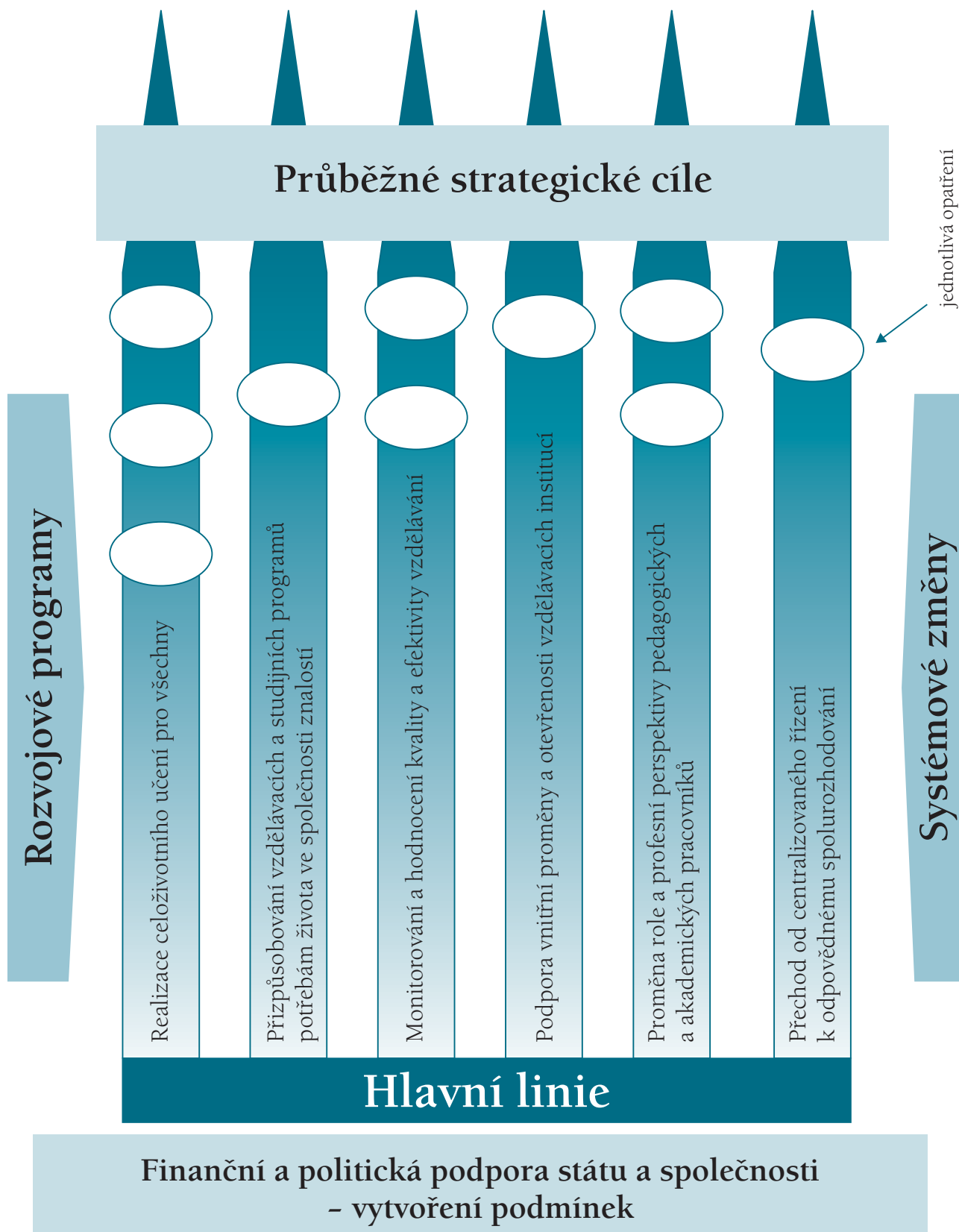
1. Realizace celoživotního učení pro všechny
2. Přizpůsobování vzdělávacích a studijních programů potřebám života ve společnosti znalostí
3. Monitorování a hodnocení kvality a efektivity vzdělávání
4. Podpora vnitřní proměny a otevřenosti vzdělávacích institucí
5. Proměna role a profesní perspektivy pedagogických a akademických pracovníků
6. Přejít od centralizovaného řízení k odpovědnému spolurozhodování.

V každé strategické linii jsou vedle její krátké charakteristiky uvedeny cíle a navržena hlavní opatření, jejichž postupnou realizací má dojít k naplnění cílů. Opatření mohou mít charakter legislativního nebo organizačního rozhodnutí. Ve schématu jsou nazvány systémovými změnami. Změnu lze však realizovat též formou rozvojových programů, které na základě definovaných záměrů, časových termínů a účelových finančních prostředků dospívají k žádoucím výstupním kvalitám u účastníků či nositelů vzdělávání. V mnoha případech se budou obě formy prolínat a realizace mnoha opatření to bude nezbytně vyžadovat.

1. Realizace celoživotního učení pro všechny

Uspokojovat a vyvolávat vzdělávací potřeby dětí, mládeže a dospělých odpovídajícím zvyšováním kapacit ve školách a dalších vzdělávacích institucích tak, aby byla zajištěna dostupnost všech úrovní vzdělávání a poskytována příležitost k maximálnímu rozvoji různorodých schopností všem jedincům v průběhu celého života v souladu s principem spravedlivosti a využívání talentů.

Lidským potenciálem není možné v naší zemi plýtvat. Vytvořit širokou nabídku vzdělávacích příležitostí a zajistit spravedlivý přístup ke vzdělávání je tak jedním ze základních předpokladů, aby každému byla dána možnost najít si vlastní vzdělávací cestu a v průběhu celého života ji podle

potřeb rozvíjet, doplňovat a korigovat. Platí to pro celou širší populaci – od jedinců mimořádně nadaných až po jedince sociálně a zdravotně znevýhodněné. Je v zájmu celé společnosti, aby potenciality, které v sobě každý jedinec nese, byly co nejdříve rozpoznány a aby byly vytvořeny co nejlepší podmínky k jejich rozvoji až na nejvyšší možnou hranici.

Individuální přístup k dětem, žákům a studentům a diferenciace vzdělávací nabídky spolu s dalšími organizačními opatřeními ve vzdělávací soustavě umožní respektovat, posilovat a využívat všechny druhy nadání a kompenzovat možná znevýhodnění, která se vztahují jak k nízké schopnosti některých jedinců zařadit se do daného vzdělávacího systému, tak k omezené možnosti změny nebo korekce vzdělávací cesty. Nerovnosti, ať již jsou materiálního, sociálního nebo fyzického charakteru nebo vyplývají z etnických či jiných rozdílů, budou kompenzovány takovými mechanismy, které omezí jejich důsledky.

Cílem je umožnit populaci v celé její šíři a v průběhu celého života stát se účastníkem vzdělávání, kdykoli to pocítí jako potřebné, s cílem připravit ji pro celoživotní učení. S tímto záměrem bude rozšířena vertikální i horizontální prostupnost všech stupňů a druhů škol soustavy a bude zajištěno propojení s dalšími součástmi vzdělávací soustavy tak, aby každý mohl pokračovat ve svém vzdělávání tam, kde přestal, a nemusel se vracet nebo začínat znovu od začátku z formálních nebo organizačních důvodů.

Hlavní opatření:

1.1. Zajistit dostupnost vzdělávání a prostupnost vzdělávací soustavy na všech stupních

Vytvoření chybějících a využití existujících *legislativních, finančních a organizačních podmínek* umožní rozšíření prostupnosti a otevřenosti vzdělávacího systému, od předškolního vzdělávání až po vzdělávání dospělých, ve škole i mimo školu. To povede k omezení selektivity vyšších stupňů vzdělávání, k širším možnostem přechodu mezi různými vzdělávacími programy příslušného stupně vzdělání i k rozšíření možností druhé šance pro všechny, kteří chtějí do vzdělávacího systému znovu vstoupit. Podporou a rozvojem modulárního uspořádání vzdělávacích programů, a to zejména ve středním odborném vzdělávání a v terciárním sektoru v souladu s Boloňskou deklarací, bude umožněno propojení s programy dalšího vzdělávání. Rozvoj modulového uspořádání bude podporován specifickými *rozvojovými programy*.

1.2. Podporovat individualizaci a diferenciaci vzdělávacího procesu na všech stupních vzdělávací soustavy

Budou maximálně využity existující a vytvořeny další legislativní a organizační podmínky, aby na všech stupních vzdělávací soustavy bylo možné vedle hromadné výuky utvářet vzdělávací proces také na individualizovaném a skupinovém základě včetně individuálně koncipovaných vzdělávacích programů. Zvláštní pozornost bude přitom věnována 2. stupni základní školy. Vytvoření vzdělávacího prostředí, které umožní rozvoj talentů i integraci znevýhodněných, bude podporováno rozvojovým programem, zaměřeným na změnu způsobů výuky i rozšíření vzdělávací nabídky, včetně zájmového a dalšího vzdělávání.

1.3. Realizovat systém péče o talentované a mimořádně nadané jedince

Vytvoření základny pro identifikaci nadaných jedinců umožní podpora široké nabídky výukových i zájmových činností a soutěží nejrůznějšího zaměření. Regionální koordinátoři budou tyto žáky i jejich rodiče informovat o možnostech vzdělávání v daném směru, o prostupnosti bez ohledu na věk žáka, případně o individuálních formách vzdělávání. Poradenskou, pedagogickou a výzkumnou činnost v oblasti vzdělávání nadaných a podporu tvorby vzdělávacích programů a metodických materiálů bude koordinovat centrální odborné pracoviště. Součástí tohoto systému musí být i přípravné a další vzdělávání učitelů, zaměřené na podporu rozvoje talentů a nadání.

1.4. Podporovat vzdělávání znevýhodněných jedinců

Širším zaváděním specifických rozvojových programů bude podporováno vzdělávání tělesně, mentálně a sociálně znevýhodněných. Výrazným aspektem bude zejména snaha o jejich integraci ve smyslu principu inkluzivní školy a zajištění maximálně dosažitelné úrovně jejich vzdělávání. Vedle toho budou existovat kompenzační programy orientované především na předškolní výchovu dětí, pocházejících z etnicky či kulturně znevýhodněného prostředí, a na podporu vzdělávání osob bez kvalifikace. Zvláštní pozornost bude věnována menšinovému školství a vzdělávání cizinců a jejich dětí jako součásti integrace těchto skupin do české společnosti.

1.5. Zvyšovat podíl středoškolské mládeže, dosahující maturity na 75 %

Stoupající nároky individuálního, společenského i pracovního života vyžadují, aby stále více mladých lidí zís-

kalo vyšší úroveň kompetencí. Cestou k tomu je mj. i zvyšování podílu mladých lidí z příslušného populačního ročníku, kteří dosáhnou úplného středního všeobecného nebo odborného vzdělání (s maturitou) v různých formách studia, postupně až na 75%. K tomu je nezbytná také podpora rozvoje nástavbového vzdělávání pro absolventy oborů ukončených výučním listem. Budou pro to vytvořeny *organizační, finanční a další podmínky*, aby maturitní vzdělávání bylo dostupné ve většině středních škol.

1.6. Umožnit přístup k terciárnímu vzdělávání 50 % příslušného populačního ročníku

Budou zlepšovány *finanční, organizační, materiální a legislativní podmínky* tak, aby bylo možno postupně uspokojit trvalý zájem o terciární vzdělávání. Restrukturalizace terciárního vzdělávání bude zaměřena zejména na podporu rozvoje nabídky bakalářských studijních programů a vyššího odborného studia tak, aby zhruba polovina absolventů terciárního sektoru se mohla uplatnit na domácím i evropském trhu práce. Všechny typy a formy terciárního vzdělávání se stanou integrální součástí tohoto sektoru a bude podporována jejich vzájemná prostupnost. Pro zajištění optimální struktury studijních a vzdělávacích programů tohoto sektoru vzdělávání se v dlouhodobé perspektivě uvažuje o společném zákoně.

1.7. Podporovat rozvoj distančního vzdělávání

Distanční vzdělávání bude podporováno specifickými *rozvojovými programy*, založenými na využívání informačních a komunikačních technologií, a jejich propojení s Koncepcí státní informační politiky ve vzdělávání. Rozvojem distančního vzdělávání s využitím ICT bude rovněž rozšířena dostupnost vzdělávání a usnadněn přístup k programům nabízeným v rámci Evropské sítě distančního vzdělávání a k jiným zahraničním nabídkám. Významná je podpora účasti médií, zvláště veřejnoprávní televize – např. jazykových kurzů, cizojazyčných filmů a dokumentů, vzdělávacích pořadů pro děti i dospělé. Základem rozvoje distančního vzdělávání budou již vybudovaná regionální centra a Národní centrum distančního vzdělávání, které bude nadále koordinovat jejich činnost.

1.8. Vypracovat a zavést soustavu finančních a nefinančních pobídek pro rozvoj vzdělávání dospělých

Touto soustavou pobídek stimulovat zaměstnavatele, aby jejich výdaje na vzdělávání zaměstnanců byly vyšší

a efektivnější; podněcovat zaměstnance, aby se zvyšoval jejich zájem o vzdělávání a v co největší míře vstupovali do kvalifikačního a rekvalifikačního vzdělávání; poskytovatele vzdělávání vést k tomu, aby byli zainteresováni na rozšiřování nabídky vzdělávání a usnadňování přístupu k němu pro různé cílové skupiny i pro jednotlivce.

2. Přizpůsobování vzdělávacích a studijních programů potřebám života ve společnosti znalostí

Dosáhnout vyšší kvality a funkčnosti vzdělávání tvorbou nových vzdělávacích a studijních programů, které budou odpovídat požadavkům informační a znalostní společnosti, udržitelného rozvoje, zaměstnanosti a potřebám aktivní účasti na životě demokratické společnosti v integrované Evropě a zároveň respektovat individuální odlišnosti a životní podmínky účastníků vzdělávání.

Základním východiskem změn ve vzdělávání je koncept celoživotního učení a zaměstnatelnosti absolventů. Školy na všech stupních vzdělávací soustavy by měly poskytnout žákům a studentům nejen obecný vzdělanostní základ, ale zejména je motivovat a připravit pro celoživotní učení, protože je zřejmé, že vzdělávání ve školách je pouze první etapou celoživotního učení a má tedy spíše průpravnou funkci vzhledem k navazujícímu vzdělávání, ať již na vyšších stupních škol nebo v dalším vzdělávání v kurzech, na pracovišti i v samostatném učení. Připravenost pro celoživotní učení závisí zejména na tom, jak je člověk schopen adaptovat se na měnící životní i pracovní prostředí, vyrovnávat se s novými činnostmi komplexního charakteru, vstupovat do nových vztahů, přijímat různé role a přitom si zachovat svou lidskou, kulturní, národní a občanskou identitu.

Cílem je přizpůsobit cíle a obsah vzdělávání jednak potřebám osobního, pracovního a občanského života, jednak diferencovaným předpokladům žáků a studentů tak, aby škola poskytovala nejen široký poznatkový základ a praktické dovednosti, ale také příslušné nástroje, univerzálně použitelné tzv. klíčové kompetence, které v zásadě zahrnují dovednosti komunikovat, pracovat s informacemi, číselnými údaji, pracovat v týmu, učit se a také všechny nabyté kompetence tvořivým způsobem využívat. V sektoru terciárního vzdělávání se studijní programy musí vyrovnávat s rychlým pokrokem vědeckého poznání a usilovat o rozvoj tvůrčích schopností studentů.

Hlavní opatření:

2.1. Vypracovat Státní program vzdělávání pro děti a mládež od 3 do 19 let

- Státní program vzdělávání bude legislativně zakotven jako rámcový kurikulární dokument, vymezující základní duchovní a morální hodnoty včetně poznání sebe sama, klíčové kompetence, cíle a obsahové oblasti vzdělávání, které budou tvořit rámec celé naší vzdělávací soustavy, tj. od mateřských škol až po středoškolské vzdělávání ukončené maturitou. V jeho rámci budou zvýrazněny zejména ty oblasti, které jsou zásadní pro život v rámci sjednocující se Evropy: výchova k demokratickému občanství, environmentální výchova, mediální výchova, evropská dimenze a multikulturní výchova, profesní orientace, ekonomika a podnikatelství. Nezanedbatelnou součástí programu bude též důraz na posilování sounáležitosti žáků a studentů k národním tradicím, kulturnímu dědictví a rodnému kraji. V jednotlivých sektorech vzdělávací soustavy bude věnována pozornost zejména následujícím aspektům:
- Proměna základního vzdělávání, zejména *integrovaného druhého stupně základní školy* bude směřovat k tomu, aby zde každý žák mohl získat jak základ vzdělání vyplývající z rámcového programu základního vzdělávání, tak také dále rozvinout své schopnosti, k nimž má nejlepší předpoklady. Výuka na různých úrovních náročnosti v hlavních oblastech vzdělávání (tzn. jazyk a jazyková komunikace, matematika a její aplikace, informační a komunikační technologie, člověk a společnost, člověk a příroda, umění a kultura, člověk a zdraví, člověk a svět práce), na něž navazují i volitelné předměty a rozvoj zájmové činnosti, umožní vytvořit vzdělávací prostředí, které bude aktivně podporovat rozvoj talentů, stejně jako integraci znevýhodněných žáků.
- *Gymnaziální vzdělávání, navazující na povinnou školní docházku a směřující k přípravě na studium v terciárním sektoru*, bude více diferencováno, včetně zařazení vybraných odborně orientovaných obsahů. Důraz bude přitom kladen zejména na rozvoj klíčových kompetencí, výuku cizích jazyků a využívání informačních a komunikačních technologií.
- *Středoškolské odborné vzdělávání* bude zahrnovat rozšířený podíl všeobecného a obecně odborného vzdělávání a klíčové kompetence. Vlastní odborné vzdělávání bude koncipováno v souladu s požadavky sféry práce na základě výrazně redukováného počtu široce poja-

tých shluků povolání tak, aby umožňovalo flexibilitu na trhu práce. Nedílnou součástí bude proto i praxe v podnikové sféře.

2.2. Podporovat implementaci nového pojetí Státního programu vzdělávání zejména v následujících prioritních oblastech:

- *Cizí jazyky*
Bude umožněna výuka dvou cizích jazyků na všech stupních škol tak, aby každý absolvent úplného středního vzdělávání byl schopen komunikovat v různé míře pokročilosti ve 2 cizích jazycích, z nichž jeden bude angličtina. Je třeba hledat různé formy podpory účasti médií při zvyšování cizojazyčné gramotnosti dětí, mládeže i dospělých.
- *Informační a komunikační technologie (ICT)*
V souladu se státní informační politikou bude podporován rozvoj kompetencí žáků na všech stupních škol, efektivně využívat prostředků informačních a komunikačních technologií při vzdělávání i v pracovním a osobním životě. Školám budou vytvořeny podmínky, aby mohly využívat ICT k modernizaci metod a forem výuky, včetně podpory rozvoje kompetencí učitelů v této oblasti.
- *Environmentální vzdělávání a výchova*
V souladu se Státním programem environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty budou jejich aspekty ve smyslu udržitelného rozvoje společnosti začleňovány do státního programu vzdělávání, rámcových a školních vzdělávacích programů.
- *Klíčové kompetence*
Bude podporována celková změna charakteru výuky na všech stupních škol tak, aby byly využívány a šířeny nové aktivní výukové strategie, zejména projektová výuka a různé formy mezipředmětové integrace, které umožní rozvoj klíčových kompetencí, jako nástroje přeměny encyklopedického pojetí vzdělávání.
- *Fond učebnic, podpůrných materiálů a vzdělávacího softwaru*
Bude vytvořen fond zaměřený na realizaci nového pojetí vzdělávacích programů, který by podporoval, inicioval, koordinoval a garantoval kvalitu tvorby učebnic a dalších podpůrných materiálů pro výuku.

2.3. Propojit studijní programy v terciárním sektoru s vědeckou, výzkumnou a vývojovou nebo jinou tvůrčí činností ve školách i mimo školy

Rozvojové programy pro vzdělávací instituce terciárního sektoru budou sledovat zejména propojení výuky s roz-

vojem vědy, výzkumu a vývoje, a to jak v rámci vzdělávacího sektoru samotného včetně zahraničí, tak také ve spolupráci s jinými vědeckými a výzkumnými institucemi a podniky. Míra a způsob aktivního zapojení institucí terciárního vzdělávání do těchto tvůrčích činností se budou lišit v závislosti na jejich typu a charakteru vzdělávání, které poskytují.

2.4. Využívat mezinárodní spolupráce při tvorbě studijních programů a rozvíjení mobility pedagogických a akademických pracovníků a studentů

Přizpůsobování se společnosti znalostí vyžaduje dále v maximální možné míře rozvíjet mezinárodní spolupráci. Rozvojovým programem bude podpořena tvorba společných studijních programů a výměna akademických pracovníků, učitelů, žáků a studentů vysokých škol a vyšších odborných škol. Tento program vhodně doplní účelovou dotaci pro vzdělávací programy EU a navýší prostředky na mobility v souvislosti s přistoupením k Boloňské deklaraci i pro realizaci dalších připravovaných mezinárodních dohod, zejména se zeměmi OECD.

3. Monitorování a hodnocení kvality a efektivity vzdělávání

Dobudovat systém evaluace činnosti vzdělávacích institucí na všech úrovních řízení a správy, monitorování výsledků vzdělávání, examinační, hodnocení úrovně osobnostního vývoje a profesní orientace dětí a mládeže.

V decentralizovaném systému se značně posiluje význam evaluace – hodnocení nejen práce jednotlivých žáků, ale i celé školy a celé vzdělávací soustavy, případně jejich částí a sektorů. Vyšší míru samostatnosti škol v rozhodování je nutné vyvážit systematickým hodnocením dosažených výsledků, aby byla zajištěna jejich kvalita i efektivita. Existující vnější evaluace ČŠI bude doplněna vnitřní evaluací školy, sebereflexí úsilí o změnu a dosažení vysoké kvality. Bude vycházet ze směrnic (metodiky, kritérií a standardů) vypracovaných pod vedením ČŠI.

Pro usnadnění přechodu mezi jednotlivými stupni vzdělání a pro vhodnou volbu další vzdělávací dráhy je dále třeba zavést výstupní hodnocení žáků na konci každého stupně povinného vzdělávání, založené na diagnóze jejich dosavadního vývoje a na dosažených výsledcích vzdělání. Bude proto podporováno rozšíření dnešních systémů pe-

dagogicko-psychologického i profesního (kariérního) poradenství a postupné zřizování funkce školních psychologů, resp. školních speciálních pedagogů.

V terciárním vzdělávání je třeba jeho kvalitu chápat jako naplnění požadavků, které jsou stanoveny vzdělávací institucí v souladu s požadavky jejich zřizovatelů (u státních a veřejných institucí zejména v souladu s požadavky státu) a požadavků všech uživatelů vzdělávání. Je žádoucí, aby došlo k propojení různých typů hodnocení na národní i mezinárodní úrovni tak, aby jejich výsledky byly efektivně využity.

Cílem je podpořit vznik bohatého a diferencovaného evaluačního prostředí, v němž se uplatní různé formy interní i externí evaluace, a vytvořit mechanismy, jak z provedené evaluace vyvozovat závěry pro zlepšování kvality vzdělávacího systému i jednotlivých škol.

Hlavní opatření:

3.1. Dobudovat evaluační a informační systémy regionálního školství

Budou vytvořeny legislativní a organizační podmínky pro dobudování systému evaluace na úrovni školy, vzdělávacího systému a krajů. Na úrovni školy bude postupně realizována vnitřní (interní) evaluace školy, které bude využíváno společně s následnou externí evaluací Českou školní inspekcí, a to na základě společné metodiky. Další formy externí evaluace (také za účasti sociálních partnerů) budou uplatněny i na úrovni krajů a celého vzdělávacího systému a budou využívány pro přípravu dlouhodobých záměrů rozvoje a pro výroční zprávy. Dále bude dobudován systém informací, který získá i regionální rozměr a bude sloužit pro potřeby školské správy a samosprávy, škol, zaměstnavatelů, rodičů a široké veřejnosti.

3.2. Zřídit Centrum pro evaluaci a monitorování vzdělávacích výsledků

Bude zřízeno Centrum pro evaluaci a monitorování jako speciální pracoviště pro vývoj nástrojů (testů a testových položek, ratingových šetření a dalších metodických materiálů) a realizaci externího hodnocení, které by zajišťovalo monitorování a měření vzdělávacích výsledků jak v národním, tak i v mezinárodním rámci. Činnost Centra bude těsně propojena s přípravou kulárních dokumentů (Státního programu vzdělávání i rámcových vzdělávacích programů).

3.3. Vytvořit systém diagnostického hodnocení žáků a rozšířit existující systém poradenství

Na konci každého stupně základní školy bude realizováno diagnostické hodnocení každého žáka, založené na všestranném posouzení jeho dosavadního vývoje, výsledků vzdělávání a předpokladů pro různé formy navazujícího vzdělávání, které povede k doporučení volby další vzdělávací cesty. Součástí tohoto hodnocení bude – zejména u žáků, jejichž volba vzdělávací cesty vyžaduje zvláštní pozornost – i psychologické posouzení. Vzhledem k tomu budou vytvořeny *organizační a materiální předpoklady* pro posílení a rozšíření existujících systémů pedagogicko-psychologického a profesního poradenství včetně postupného zavádění funkce psychologů do škol.

3.4. Realizovat nové pojetí maturitní zkoušky

Úplné střední vzdělávání bude uzavřeno nově koncipovanou maturitní zkouškou. Její společná část umožní srovnatelnost výsledků mezi jednotlivými studenty a školami a postupně zjednoduší přechod do terciárního vzdělávání. *Legislativní a organizační zajištění* realizace reformy maturitní zkoušky představuje schválení katalogů cílových požadavků k maturitě, které budou mít v oblasti tzv. společné části maturitní zkoušky dvě úrovně náročnosti, dále přípravu zkušebních testů a metodických pokynů pro realizaci profilové části maturitní zkoušky.

3.5. Dobudovat systém hodnocení terciárního vzdělávání

Ve vysokém školství je hodnocení kvality a akreditace zákonnou povinností. Cílem je vhodně propojit vnitřní hodnocení jednotlivých vysokých škol za spoluúčasti studentů s vnějším hodnocením Akreditační komisí, které je podkladem pro akreditaci. Rozvojovým programem bude podpořeno vytvoření útvaru existujícího výzkumného pracoviště, které se zaměří na vývoj hodnotících metodik a bude ovlivňovat proces nezávislého hodnocení vysokých škol, doplněné názorem dalších uživatelů služeb vysokých škol. Cílem je národní systém hodnocení postupně zapojit do evropské sítě organizací, které se hodnocením zabývají. Obdobný systém hodnocení a akreditací – v němž budou mít významnou úlohu zaměstnavatelé, profesní komory a regionální správa – je nutné vybudovat pro vyšší odborné školy.

3.6. Vypracovat a zavést mechanismy zajišťování kvality dalšího vzdělávání

Aby se umožnilo vybudování systému zajišťování kvality v oblasti dalšího vzdělávání, je nutné nejprve navrhnout

legislativní rámec. Legislativní rámec vymezí nejen obsah systému, ale i jeho meze (tj. stanoví, které programy a kteří poskytovatelé mají být zahrnuti). Spolu s tím je nutné koncepčně dořešit způsob certifikace.

4. Podpora vnitřní proměny a otevřenosti vzdělávacích institucí

Rozvíjet autonomii, inovativní potenciál a vybavenost škol, jejich otevřenost ke společnosti a vazby k sociálnímu prostředí prostřednictvím rozvojových programů a vytvářením sítí spolupracujících škol. V terciárním vzdělávání podpořit rozšíření spolupráce vzdělávacích institucí s ostatními výzkumnými a vývojovými organizacemi a zapojení do rozvoje regionu.

Školy dnes procházejí řadou významných změn. Získaly větší autonomii, mění se jejich postavení ve vzdělávacím systému i ve společnosti, mění se jejich tradiční funkce a vnitřní klima. To vše klade nové a mnohem náročnější požadavky na učitele, na ředitele i na spolupráci celého pedagogického sboru. Tak rozsáhlé změny nelze nařídit. Jsou podmíněny iniciativou všech pracovníků školy a zároveň vyžadují cílevědomou podporu z centra. Škola musí samozřejmě získat i aktivní spoluúčast rodičů, žáků a studentů. Nezbytné pro šíření dobrých zkušeností jsou rovněž těsné vzájemné kontakty škol. Zatímco základní a střední školy se postupně stávají vzdělávacími středisky obcí, instituce terciárního vzdělávání budou získávat stále významnější úlohu v hospodářském, společenském i kulturním rozvoji celého regionu.

Cílem systematické a komplexní podpory je poskytnout vzdělávacím institucím nástroje k realizaci změny, pomoci jim při plnění nových úkolů a využít přitom všech zkušeností z tvůrčí práce nejlepších škol a učitelů při realizaci již ověřených i nových rozvojových programů.

Hlavní opatření:

4.1. Vytvořit ucelený systém nástrojů pro rozvoj autonomie školy

Budou zpracovány metodiky pro přípravu a realizaci dlouhodobého záměru rozvoje školy, vlastního hodnocení školy, výroční zprávy a školního vzdělávacího programu. Vzhledem k vysoké náročnosti přípravy těchto dokumentů na školách budou realizovány odpovídající *programy dalšího vzdělávání* pro ředitele, učitele a další pedagogické pracovníky.

4.2. Založit Program rozvoje škol a dále pokračovat v činnosti Fondu rozvoje vysokých škol

Cílem nového Programu rozvoje škol, který bude vyhlášovat MŠMT, je motivovat školy ke zvyšování kvality vzdělávání i rozšiřování vzdělávací nabídky a současně zaměřovat jejich iniciativu na strategické cíle Národního programu rozvoje vzdělávání. Podporou vybraných projektů bude diferencován přístup ministerstva k jednotlivým školám podle jejich úsilí a záměru. Dlouhodobým cílem programu je vytvořit síť velmi kvalitních škol a motivovat další školy, aby se do ní chtěly začlenit. Program také zajistí rozšiřování zkušeností těchto kvalitních škol a bude podněcovat vytváření sítí spolupracujících škol. Dále bude podporován a rozšiřován program Fondu rozvoje vysokých škol, který je zaměřen na inovaci procesu vysokoškolského vzdělávání a jeho priority jsou upravovány na základě každoroční analýzy nových potřeb.

4.3. Vybudovat infrastrukturu pro podporu práce škol a učitelů

Nově vybudovaná síť pedagogických center bude využívána nejen k zajištění dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků, ale také pro konzultační, metodické a informační činnosti při realizaci rozvojových a inovačních programů (především Programu rozvoje škol) a šíření zkušeností škol. Propojením činnosti pedagogických center s činností ČŠI, krajské samosprávy a vysokých škol se vytvoří základna regionální spolupráce.

4.4. Rozšířit funkce základních a středních škol

Základní a střední školy budou podporovány rozvojovými programy v rozšiřování zájmové činnosti a aktivit volného času i ve vytváření nabídky dalšího vzdělávání pro dospělé. Podle svých personálních a materiálních možností by se měly postupně stávat vzdělávacími středisky obce. Významnou úlohu přitom získají jejich knihovny, informační centra a internetové vazby.

4.5. Zvýšit úlohu kulturně-výchovných institucí a občanských sdružení ve vzdělávání a výchově

Vedle škol a dalších vzdělávacích institucí se na kultivaci osobnosti dětí, mládeže a dospělých a rozvoji jejich zájmů mohou podílet též divadla, muzea, galerie, knihovny, hvězdárny, botanické a zoologické zahrady, kulturní centra a další mimoškolní výchovně vzdělávací instituce a občanská sdružení, věnující se výchovné práci. I pro ně budou určeny rozvojové programy MŠMT a Ministerstva kultury se zvláštním důra-

zem na estetickou výchovu a tvořivé aktivity. Zároveň bude prosazována snaha, aby větší úlohu ve vzdělávání sehrál veřejnoprávní rozhlas a televize.

4.6. Posílit úlohu institucí terciárního vzdělávání v regionálním rozvoji

Vysoké školy a vyšší odborné školy budou podporovány rozvojovými programy, aby v maximální míře přispěly ke vzdělávání v regionech, kde se vzdělávají mládež i dospělí – zaměstnaní i nezaměstnaní. Vzhledem k tomu bude podporována spolupráce se zaměstnavateli i orgány veřejné správy tak, aby školy lépe poznaly vzdělávací potřeby regionu a zvyšovaly své schopnosti uspokojovat vzdělávací poptávku. Zároveň bude podporována jejich účast na regionálních programech rozvoje ve všech sférách života společnosti.

5. Proměna role a profesní perspektivy pedagogických a akademických pracovníků

Podporovat proměnu v pojetí a výkonu pedagogické činnosti ve všech vzdělávacích institucích, posilovat sociálně-profesní postavení pedagogických a akademických pracovníků, zvýšit kvalitu jejich přípravného a dalšího vzdělávání, vytvořit podmínky pro jejich kariérní růst a vyšší motivaci k osobnímu zdokonalování a týmové spolupráci.

Rozhodujícím faktorem pro rozvoj české vzdělávací soustavy je zvýšení kvality práce všech pedagogických a akademických pracovníků, na které jsou v důsledku nezbytných proměn vzdělávání kladeny mnohem vyšší požadavky než kdykoliv dříve. Proto je nezbytné soustavně podporovat jejich osobní i profesionální rozvoj. Nelze toho dosáhnout bez celkového zvýšení platové úrovně, jež by měla potvrdit jejich společenské postavení jako prestižní sociálně-profesní skupiny.

Proměna školy a rozšiřování její funkce zvyšuje pracovní zatížení pedagogických pracovníků a vyžaduje jak jejich osobní odpovědnost a pedagogickou profesionalitu, tak týmovou spolupráci při vytváření profilu a klimatu školy. Musí proto být prosazeny odpovídající změny v přípravném vzdělávání, ale i vytvořeny dostatečné možnosti pro stálý rozvoj jejich osobních i odborných kvalit. Současně je nutné vytvořit dostatečné stimuly nejen finanční, ale i v nabídce kariérního postupu.

Cílem je vytvořit provázaný systém přípravného a dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků včetně jejich ka-

rierního a platového postupu a učiť tak pedagogické povolání atraktívny pro kvalitní a schopné muže a ženy.

Hlavní opatření:

5.1. Vymezit a zvýšit kvalifikační úroveň všech kategorií pedagogických pracovníků

Dovrší proces zvyšování úrovně dosaženého vzdělání pedagogických pracovníků vydáním závazné právní normy, která vymezí kategorie pedagogických pracovníků, stanoví jejich státem vyžadovanou kvalifikační úroveň a základní požadavky na obsahovou strukturu přípravného vzdělávání výstupních zkoušek. Legislativní opatření zajistí, aby požadovaná minimální úroveň dosahovaného vysokoškolského vzdělání byla u učitelů 1. stupně základní školy, učitelů speciálně vzdělávacích programů, učitelů všeobecně vzdělávacích předmětů základních a středních škol, učitelů odborných předmětů středních škol a vyšších odborných škol na úrovni magisterských studijních programů, u učitelů mateřských škol, mistrů odborné výchovy a sociálních pedagogů (pedagogů volného času, vychovatelů) na úrovni bakalářských studijních programů vysokých škol, event. i vyšších odborných škol, pokud tyto bakalářské programy budou akreditovány ve spolupráci s příslušnou pedagogickou fakultou. Zároveň budou podporovány vysokoškolské studijní programy, umožňující dosáhnout vyšší kvalifikační úrovně pedagogickým pracovníkům, kteří již působí ve školských službách. Podpory se zároveň dostane studijním programům vysokých škol, které poskytují možnost získat pedagogickou složku učitelské kvalifikace studentům a absolventům s jiným než učitelským zaměřením. Další specifická opatření by měla dát možnost začleňovat do práce škol odborníky s praktickými zkušenostmi a posílit základnu pro přípravu odborníků v sektoru vzdělávání dospělých.

5.2. Zvyšovat kvalitu přípravného vzdělávání pedagogických pracovníků

Zvýšená péče bude věnována výběru uchazečů a přípravě vzdělávání pro všechny kategorie pedagogických pracovníků. Zvláštní důraz musí být položen na pedagogicko-psychologickou složku, osvojení si potřebných pedagogických kompetencí a zajištění odpovídajícího podílu a kvality pedagogické praxe v celé učitelské přípravě. Vzhledem k tomu budou také vytvořeny *legislativní a organizační podmínky* k dobudování fakultních (klinických a laboratorních) škol a k obno-

vení systému uvádění nastupujících učitelů do učitelské služby, na němž se musí podílet zkušený učitel z praxe.

5.3. Dobudovat systém dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků

Komplexní systém dalšího vzdělávání bude sloužit nejen osobnímu a profesionálnímu rozvoji jednotlivých pedagogických pracovníků (a tedy jejich kariéru i platovému postupu), ale bude pomáhat také jednotlivým školám v plnění jejich nových úkolů. Cílem bude zejména připravit je na změny vyplývající z autonomie škol a nového pojetí výuky zaměřené na rozvoj a motivování žáků k samostatnému učení. Tento systém bude *organizačně a metodicky* zajišťován především sítí centrálně řízených pedagogických center v krajích, ale bude využívat také potenciálu vysokých škol, zejména však všech jejich fakult vzdělávajících učitele, pedagogických asociací a dalších organizací a budou se v něm co nejvíce uplatňovat zkušenosti nejlepších škol a učitelů. Ústřední i krajské orgány by měly usilovat o to, aby se síť zařízení pro další vzdělávání učitelů a poradenství pro zdokonalování práce škol přiblížila místům jejich působnosti.

5.4. Založit systém kariérového a platového postupu pedagogických pracovníků

Budou vytvořeny *legislativní a materiální podmínky pro zavedení nového systému kariérového postupu, který bude založen na diferenciaci a kategorizaci pedagogických činností a na definování kvalifikačních předpokladů pro jejich vykonávání*. Na tomto základě bude vytvořen nový platový řád, který umožní kvalifikační i platový postup pracovníka podle funkční specializace i kvality a tvořivosti jeho práce. Zároveň by měl být posílen systém odměňování podle zásluh založený na hodnocení výkonů jednotlivých pedagogických pracovníků.

5.5. Zvyšovat vědeckou a pedagogickou úroveň pedagogických a akademických pracovníků v terciárním sektoru vzdělávací soustavy

Profesní rozvoj akademických pracovníků v terciárním vzdělávání bude pokračovat v rámci programu podpory mladých akademických pracovníků, který umožní zlepšování věkové struktury vysokoškolských akademických sborů. Rozvojový program bude též zaměřen na využití zákonné povinnosti umožnit akademickým pracovníkům věnovat se ve stanovené době přednostně vědecké, výzkumné, vývojové nebo další

tvůrčí činnosti, dále se bude orientovat na zvyšování profesní kvalifikace učitelů vyšších odborných škol, jež součástí je přiměřená tvůrčí činnost. Podpory se dostane kurzům vysokoškolské pedagogiky pro začínající pedagogické a akademické pracovníky terciárního vzdělávání.

5.6. Rehabilitovat platovou úroveň pedagogických a akademických pracovníků

Realizovat zásadu, že průměrná úroveň platů pedagogických pracovníků v regionálním veřejném školství by se postupně měla zvýšit na 130 % průměrného platu v celém národním hospodářství. Vysoké školy budou usilovat o to, aby postupné navyšování finančních prostředků zajistilo takovou platovou úroveň akademických pracovníků, která by odpovídala růstu platů ostatních vysoce kvalifikovaných odborníků v národním hospodářství.

6. Přechod od centralizovaného řízení k odpovědnému spolurozhodování

Uvést do společenské praxe decentralizované řízení vzdělávací sféry prostřednictvím státních a samosprávných orgánů, s účinnou participací sociálních partnerů a dalších představitelů občanské společnosti, jako procesu plánování, organizování a hodnocení, založeného na strategických cílech a realizovaného zejména pomocí nepřímých nástrojů. Ve vysokém školství dosáhnout rovnováhy mezi autonomií a samosprávou vzdělávacích institucí a jejich odpovědností za uskutečňovanou činnost.

Vůdčím principem reformy veřejné správy se i v oblasti vzdělávání stává demokratizace, zajišťovaná především decentralizací (tzn. posunem kompetencí z centrální úrovně státní správy směrem k decentralizované úrovni územních a obecních samospráv, až k dalšímu posilování autonomie škol a úlohy školských rad) a participací (tzn. spoluúčasti subjektů zainteresovaných na vzdělávání – sociálních partnerů, učitelů, rodičů, studentů apod. na spolurozhodování na jednotlivých stupních řízení a správy školství). Obdobná tendence se prosazuje i v oblasti finančních toků, tvorby, rozdělení a použití peněžních fondů – veřejných rozpočtů na jednotlivých stupních veřejné správy. Uvedené reformní procesy jsou ve školství provázeny změnami v kompetencích a odpovědnosti centra, krajů i škol a vzdělávacích institucí.

Cílem je využít transformačního procesu ve veřejné správě k efektivním změnám v řízení školství a vzdělávací sféry

tak, aby tyto změny přispěly k rozvoji a zkvalitňování vzdělávání. To vyžaduje, aby k rozhodování a řešení problémů docházelo na té úrovni řízení, na které problémy vznikají a na které jsou nejlépe řešitelné, a za účasti těch, kterých se týkají. Změny v kvalitě řízení jsou podmínkou efektivního řízení změn a rozvoje celé vzdělávací soustavy.

Reforma veřejné správy se prakticky nedotýká řízení vysokých škol. Decentralizace v této oblasti sahá až do úrovně řízení jednotlivých institucí, které jsou vysoce samosprávné a užívají zákonem dané autonomie a akademických práv a svobod. Úkoly státní správy jsou dány zákonem o vysokých školách a cílem je zdokonalovat nepřímé nástroje řízení prostřednictvím přidělování státní dotace na základě souladu dlouhodobého plánu rozvoje jednotlivých vysokých škol a státního záměru rozvoje v této oblasti.

Hlavní opatření:

6.1. Restrukturalizovat MŠMT v souladu s novým pojetím řízení a funkcemi centra. Soustředit úsilí MŠMT na omezený počet klíčových strategických funkcí ve vztahu k celé vzdělávací soustavě a na spolupráci s dalšími rezorty, zvláště MPSV, MV, aj.

Cílem je oprostit MŠMT od převahy operativních činností a vytvořit organizační podmínky pro kvalitní realizaci koordinačních, regulačních a distributivních aktivit v oblasti: vytváření středně a dlouhodobé koncepce a strategie, kurikulární politiky a zajišťování kvality vzdělávání, získávání politické podpory pro potřeby sféry vzdělávání, iniciace a realizace legislativních úkolů, strategie financování celého systému a řízení rozvojových programů, implementace politiky rozvoje lidských zdrojů v rezortu, tvorba poznatkové a informační základny ve spolupráci s ČŠI a pedagogickými centry. K implementaci využívat i nezávislých agentur. V celém systému vzdělávání dbát na maximální efektivnost vynakládání veřejných prostředků.

6.2. Vytvořit novou strukturu komunikace se sociálními partnery na všech úrovních řízení a správy

Vytvořit legislativní, organizační a materiální podmínky pro ustavení a fungování mezirezortní Národní rady pro vzdělávání a rozvoj lidských zdrojů, jmenované vládou ČR, dále odpovídajících krajských rad jako partnerů krajských orgánů státní správy a samosprávy a školských rad jako partnerů vedení jednotlivých škol, a tím umožnit participaci sociálních

partnerů při všech zásadních rozhodnutích v oblasti vzdělávání, počínaje tvorbou dlouhodobých plánů rozvoje škol a jejich vzdělávacích programů, až po uplatnění absolventů v praxi.

6.3. Využívat nepřímých nástrojů řízení, zejména inovačních a rozvojových programů

Koordinace vzdělávací politiky v rámci celého státu bude *legislativně a organizačně* umožněna sladěním dlouhodobého záměru rozvoje vzdělávací soustavy, který bude zpracovávat MŠMT, a dlouhodobých záměrů rozvoje vzdělávání v jednotlivých krajích, které budou zpracovávat orgány krajů. Podobně budou využívány i výroční zprávy (centrální a regionální) o stavu vzdělávání, zpracovávané v pravidelných intervalech. Inovační a rozvojové programy, vyhlašované MŠMT jako jedna z priorit finanční politiky na všech stupních vzdělávání, budou dalším nástrojem, který umožní podpořit z centra záměry vzdělávací politiky, pokud jde o rozvoj a zkvalitňování pedagogické činnosti škol a vzdělávacích institucí. Současně vytvářet podmínky pro aktivity krajských školských orgánů a iniciovat zakládání inovačních a rozvojových programů na úrovni krajů i s využitím strukturálních fondů EU.

6.4. Rozvíjet informační a poznatkovou základnu pro řídicí sféru a vzdělávací praxi

Vědecko-výzkumná a informační základna, ČŠI a nová pedagogická centra v krajích budou budovány jako významný podpůrný systém pro řízení na centrální i regionální úrovni. Budou vytvořeny *organizační a materiální* podmínky pro racionalizaci *Programu podpory výzkumu a vývoje* vyhlašovaného MŠMT pro stabilizaci a posílení rezortních výzkumných a vývojových praco-

višť a také pro vznik nových vysokoškolských ústavů zaměřených na základní i aplikovaný výzkum problematiky vzdělávání. Činnost všech uvedených organizací bude orientována podle priorit vzdělávací politiky a zároveň navazovat na světové vědecké a výzkumné proudy v této oblasti. V činnosti Rady pro vzdělávání a rozvoj lidských zdrojů využít vědecké odborníky, zabývající se výchovou a vzděláváním.

6.5. Pečovat o lidské zdroje v systému řízení vzdělávací soustavy

Pro zkvalitnění přípravy (a zčásti i vyhledávání) řídicích pracovníků bude iniciován vznik *Centra pro přípravu a doškolování řídicích pracovníků* všech stupňů škol a vzdělávacích institucí, jakož i pracovníků MŠMT, ČŠI a veřejné správy z oblasti vzdělávání. Bude rovněž připraven a podpořen magisterský návazný studijní program „Školský management“ jako hlavní základna pro rozvoj vzdělávání řídicích pedagogických pracovníků všech stupňů škol (především ředitelů a školních inspektorů).

6.6. Vytvořit právní rámec pro rozvoj vzdělávání dospělých

Právní rámec vzdělávání dospělých bude vytvořen ve spolupráci MŠMT a dalších státních orgánů, zaměstnavatelů, odborů, obcí a regionů a profesních orgánů, protože zasahuje do řady právních norem. Bude upravovat především otázky: pravomoci a odpovědnosti nejvýznamnějších aktérů rozvoje vzdělávání dospělých (stát, zaměstnavatelé, odbory, obce a regiony, profesní orgány), pravidla financování hlavních součástí vzdělávání dospělých, finanční a nefinanční pobídky pro jeho rozvoj a mechanismy zajišťování kvality, akreditace a certifikace.

Prameny

- Evropská komise: *Vyučování a učení. Cesta k učící se společnosti*. Bilá kniha o vzdělávání a odborné přípravě. Praha, Učitel'ské noviny – Gnosis 1995
- Commission of the European Communities: *A Memorandum on Lifelong Learning*. Brussels 2000
- UNESCO: *Učení je skryté bohatství*. Zpráva mezinárodní komise UNESCO „Vzdělávání pro 21. století“. Praha, Ústav pro informace ve vzdělávání 1997
- Council of Europe: *Education policies for democratic citizenship and social cohesion*. 20th Session of the Standing Conference of European Ministers of Education (Warsaw). Strasbourg 2000
- OECD: *Celoživotní učení pro všechny*. Zasedání Výboru pro vzdělávání OECD na úrovni ministrů ve dnech 16.–17. ledna 1996. Praha, Učitel'ské noviny – Gnosis 1997
- OECD: *Investing in competencies for all*. Meeting of the Education Committee at Ministerial Level 2–4 April 2001. Paris 2001
- MŠMT: *Kvalita a odpovědnost*. Program rozvoje vzdělávací soustavy České republiky. Praha 1994
- MŠMT: *Školství v pohybu*. Výroční zpráva o stavu a rozvoji výchovně vzdělávací soustavy v letech 1995–1996. Praha, Ústav pro informace ve vzdělávání 1996
- MŠMT: *Školství na křižovatce*. Výroční zpráva MŠMT o stavu a rozvoji vzdělávací soustavy v letech 1997–1998. Praha, Ústav pro informace ve vzdělávání 1998
- MŠMT: *Na prahu změn*. Výroční zpráva MŠMT o stavu a rozvoji vzdělávací soustavy za rok 1999. Praha, Ústav pro informace ve vzdělávání 2000
- Ústav pro informace ve vzdělávání: *Vývojová ročenka školství*. Školství v České republice 1989/90–1996/97. Praha, Ústav pro informace ve vzdělávání 1997
- Ústav pro informace ve vzdělávání: *Historická ročenka školství*. Stručná ročenka školství v České republice 1953/54–1997/98. Praha, Ústav pro informace ve vzdělávání 1998
- Národní vzdělávací fond: *Lidské zdroje v České republice*. Praha, Ústav pro informace ve vzdělávání 1999
- Čerych, L. (red.): *Proměny vzdělávacího systému v České republice*. Podkladová zpráva pro OECD. Praha, Středisko vzdělávací politiky Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy 1995
- OECD: *Zprávy o národní politice ve vzdělávání: Česká republika*. Praha, Ústav pro informace ve vzdělávání 1996
- OECD – MŠMT: *Priority pro českou vzdělávací politiku*. Mimořádné zasedání Výboru pro vzdělávání OECD v Praze 26.–27. dubna 1999. Praha, Ústav pro informace ve vzdělávání 1999
- MŠMT – NVF: *Od pilotních škol k reformní strategii*. Praha, Fragment 1997
- Kotásek, J. (red.): *Proměny českého školství v evropské perspektivě*. Grantový projekt GA ČR 1994–1996 č. 406/94/1420. Praha, Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy 1997
- Sdružení pro vzdělávací politiku: *České vzdělání a Evropa*. Strategie rozvoje lidských zdrojů v České republice při vstupu do Evropské unie. (Předběžná verze.) Praha, 1998
- Koucký, J. – Kovařovic, J. (red.): *České vzdělání a Evropa*. Strategie rozvoje lidských zdrojů v České republice při vstupu do Evropské unie. Praha, ÚIV – Tauris 1999
- MŠMT: *Koncepce vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy v České republice*. Učitel'ské noviny 1999/č. 22
- Ústav pro informace ve vzdělávání: *Výzva pro deset milionů*. Bulletin k přípravě Národního programu rozvoje vzdělávání. Samostatně a jako příloha týdeníků Učitel'ské noviny a Veřejná správa. 1999/č.1, 2, 3, 4; 2000/č.1, 2
- Zeman, E.: *Výzva pro deset milionů*. Úvod do diskuze. Citovaný bulletin 1999, č. 1
- Kotásek, J.: *Česká škola a její učitelé ve společnosti opírající se o znalosti*. Hlavní projev na Učitel'ském sjezdu 30. srpna 2000 v Brně. Učitel'ské noviny 2000/ č. 33